

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ANADOLU YAYINCILIK

TÜRK VE DÜNYA ÜNLÜLERİ ANSİKLOPEDİSİ

KİŞİLER ● DÖNEMLER ● AKIMLAR ● YAPITLAR

BOLIVAR, Simon

BLUM, Léon
BLUMENBACH, Johann
BLUNTSCHLI, Johann
BOAS, Franz
BOCCACCIO, Giovanni
BOCCARDO, Gerolamo
BOCCHERINI, Luigi
BOCCIONI, Umberto
BOCHENSKI, Joseph
BODE, Boyd Henry
BODE, Johann Elert
BODIN, Jean
BOECKH, August
BOEHRINGER, Erich
BOERHAAVE, Hermann
BOETHIUS, Anicius
BOETIE, Etienne de la
BOGANDA, Barthelémy
BOGARDE, Dirk
BOGARDUS, James
BOGART, Humphrey
BOGDANOV, Aleksandrovič
BOGDANOV, Petrovič

BOHEMOND I
BOHR, Niels
BOILEAU, Nicholas
BOISGUILLEBERT
BOLESRAW I
BOLINGBROKE, Henry
BOLIVAR, Simon

18

BONAPARTE, Louis
BONATZ, Paul
BONAVENTURA
BOND, Edward
BOND, William
BONDARÇUK, Sergey
BONIFACIUS
BONIFACIUS VII
BONIFACIUS VIII
BONINGTON, Parkes
BONNARD, Pierre
BONNET, Charles
BOOLE, George
BOPP, Franz
BORA, Salih
BORAN, Behice
BORATAV, Korkut
BORATAV, Pertev Naili
BORCHERT, Wolfgang
BORDA, Jean
BORDAS-DEMOULIN,
BORDEN, Gail
BORDEN, Robert

BOLTRAFFIO, Giovanni
BOLTWOOD, Bertram
BOLTZMANN, Ludwig
BOLYAI, János
BOLZANO, Bernhard
BONAPARTE, Joseph

Eşsüremlî (*synchronic*) dilbilim çalışmalarında nesnel bilimselliği sağlayacak betimsel yöntemleri gene *Language*'da ortaya koyan Bloomfield, bu yöntemlerin uygulanışından örnekler getirir. Geleneksel dilbilgisinin de eleştirildiği bu çalışmada, dil genellemelerinin yalnız tümevarım yoluyla yapılabilirliği ve tümdengelim (*deduction*) yolu ile varılan sonuçların ise yanıltıcı ve değersiz olduğu ileri sürülür. Böylece 19. yy'da ortaya çıkan Tarihî Dilbilimciler'in çalışmalarından önceki dil çalışmalarını Bloomfield bir kalemde silmektedir. *Language*'de dili tarihî açıdan incelemiş, lehçelerin dil değişimindeki rolü, dildeki ses, anlam, sözcük vb. değişimlerinin nasıl ve nereden kaynaklanabileceği gibi konuları bu temelde ele almıştır.

Bloomfield'e göre eşsüremlî dil çalışmaları dile biçimsel çözümlemeler getirmelidir. Dil çözümlemelerinde iki önemli birim kullanılır: sesbirim (*phoneme*) ve biçimbirim (*morpheme*). Ünlü ve ünsüzlerde vurgu, ton ve süre de Bloomfield'e göre parçaüstü (*suprasegmental*) ses birimleridir. Bloomfield "sözcük" ü de bir birim olarak tanımlamaya çalışmışsa da, ondan sonra gelen dilbilimciler, "sözcük"e bir dil birimi olarak önem vermemişler ve biçimbirim (*morpheme*) üzerinde çok daha fazla durmuşlardır. Onlara göre tümceler, biçimbirimlerin belirli kurallara uygun olarak dizilmelerinden oluşan kümeler, yani birincil kuruculara (IC) bölünürler. Dil çözümlemelerinin sesbilimsel (*phonological*) ya da biçimbilimsel ağırlıklı olduğu bu dönemde sözdizim (*syntax*) çalışmalarında bir tümece sadece birincil kuruculara bölünüyor ve böylece tümcenin yapısını açıkça gösterecek biçimde bir şemasının çizilmesiyle yetiniliyordu. Dilbilimde sözdizimin önem kazanması ve dilbilimciler tarafından ilgi görmesi 1957'den sonra Chomsky'nin geliştirdiği üretici-dönüşümsel (*transformational-generative*) dilbilim kuramından sonra gerçekleşecektir.

Bloomfield sesbilim, biçimbilim ve sözdizim gibi dilbilim düzlemlerinin birbirinden bütünüyle ayrı olduklarını söylemezse de, bu düzlemler arasında hiyerarşik bir ilişki kurar; biçimbilimsel çözümlemeler sesbilimsel çözümlemeler yapıldıktan sonra, sözdizimsel çözümlemelerse ancak biçimbilimsel çözümlemeler tamamlandıktan sonra yapılabilir. Dil çözümlemelerinde bir düzlemin birimlerinin yerlerini ve dağılımını saptamak en önemli sorundur. Burada "dağılım", sesbilim, biçimbilim ya da sözdizim düzlemindeki bir birimin yer alabileceği bağlamların toplamıdır. Bloomfield dilbilime bilimselliği getirmek ve yerleştirmek isteyen biri olarak, dilin kesinlikle gözlemlenemeyen ya da ölçülemeyen yanlarının dil incelemelerinin dışında tutulması gerektiğini savunur. Bu yüzden de anlambilim (*semantics*), hakkıyla incelenemeyeceği için Bloomfield'in hiç onaylamadığı bir çalışma alanıdır. Sözcüklerin anlamının kesin olarak verilebilmesi, önce bu sözcüklerin gönderme yaptığı nesnelerin, durumların, olayların bilimsel olarak tanımlanması anlamına gelir. Bu da, olanaksız sayılmakla birlikte oldukça zor bir iştir. Bitki, hayvan vb. adları ya da kimya, biyoloji vb. bilim dallarındaki teknik terimler gibi bazı sözcüklerin anlamları kesin olarak tanımlanabilir ancak çoğu sözcükler için (örneğin sevgi, nefret) bu olası değildir. Sesbilim ve Dilbilim

bilimsel ya da sözdizimsel incelemelerde ise iki sözcenin (*utterance*) aynı ya da değişik anlamlarda olduğunu saptamak yeterlidir. Bloomfield'in anlam incelemelerini dilbilimin dışında kalan bir uğraş olarak görmesi, onun izinde yürüyenlerin bir otuz yıl kadar anlambilim ile hiç ilgilenmemelerinin ve dolayısıyla anlambilimin gelişmemesinin nedeni olmuştur.

Amerikan Dilbilim Okulu'nun oluşumunda Bloomfield ile birlikte Edward Sapir ve Franz Boas'ın da adları sayılabilir. Ancak Bloomfield'in bilimselliği ve saptamalarındaki kesinlik ona ayrı bir yer kazandırmıştır. Chomsky'nin kuramını geliştirmeye başladığı 1950'lerin sonuna değin yapılan dilbilim çalışmalarında Amerikan Yapısalcılığı'nın en etkili görüş olması daha çok Bloomfield'in katkılarından kaynaklanmaktadır.

Dil çözümlemeleri

● **YAPITLAR:** *An Introduction to the Study of Language*, 1914, ("Dil İncelemesine Giriş"); "Tagalog Texts with Grammatical Analysis", *University of Illinois Studies in Language and Literature*, III (2-4), 1917, ("Dilbilimsel Çözümlemeleriyle Tagalog Dili Metinleri"); *First German Book*, 1923, ("Temel Almanca Kitabı"); "On the Sound-System of Central Algonquian", *Language*, I (136-157), 1925, ("Orta Algonkin Dilinde Ses-Sistemi Üstüne"); *Language*, 1933, ("Dil"); *Outline Guide for the Practical Study of Foreign Languages*, 1942, ("Pratik Yabancı Dil Öğrenimi İçin Kılavuz"); *Let's Read: A Linguistic Approach* (C.L.Barnhart ile), (ö.s.), 1961, ("Haydi Okuyalım: Dilbilimsel Bir Yaklaşım").

● **KAYNAKLAR:** F. Dinneen, *An Introduction to General Linguistics*, 1967; C. Hockett, *A Leonard Bloomfield Anthology*, 1973; M. Rifat, "Amerikan Yapısalcılığı Üstüne", *Yazko Çeviri*, (10) 1983; R.H. Robins, *A Short History of Linguistics*, 1974.

● **BAKINIZ:** BOAS, BRUGMANN, CHOMSKY, Z.S. HARRIS, HOCKETT, SAPIR, WATSON, VHOLF.

BLUM, Léon (1872-1950)

Dilbilim düzlemleri

Fransız yazar ve devlet adamı. 1936 Halk Cephesi Hükümeti'nin başbakanıdır.

1872'de Paris'te doğdu, 30 Mart 1950'de Jouyen-Josas'da öldü. Alsace'lı bir sanayicinin oğludur. Fransa'da birçok değerli aydın yetiştirmiş olan École Normale Supérieure'e (yüksek öğretmen okuluna) girmeyi başaran Blum, bu okulu yarıda bırakmış, felsefe ve hukuk lisansı yapmıştır. Daha sonra 1895'te Danıştay'a girmiştir. Geniş bir edebiyat ve hukuk kültürüne sahip olan Blum, 1893-1902 arasında çeşitli edebiyat dergilerinde yazılar yazmıştır.

Siyasal alanda önceleri Clemenceau'yu örnek almıştır. İki olay, onun sosyalist dünya görüşünü benimsemesinde rol oynamıştır. Birincisi, Jean Jaures' i de etkilemiş olan École Normale Supérieure'ün kütüphanecisi Lucien Herr'le tanışması, ikincisiyse, Dreyfus olayıdır. Lucien Herr'le bu okulu bıraktıktan sonra dost olmuştur. Öte yandan, 1894'ten beri kendi gibi Yahudi asıllı ve Alsace'lı olan yüzbaşı Alfred Dreyfus'ün suçundan çok güç koşullar

Dünya görüşünün oluşması

altında Güney Amerika'daki Guyane sömürgesinde cezasını çekerken, 1896'da suçsuz olduğu anlaşılmıştı. Hükümetin davaya yeniden bakılmasına karşı çıkması sonucunda Fransa, 1897-1898 arasında Dreyfuscular ve anti-Dreyfuscular olarak ikiye bölündü, Blum'un sosyalist oluşu bu döneme rastlar. Dreyfuscular, İnsan Hakları Derneği etrafında toplanan aydınlar, sosyalistler, radikaller, ılımlı cumhuriyetçiler ve antimilitaristlerden oluşuyordu. Anti-Dreyfuscular da Fransız Vatan Derneği etrafında birleşen sağcı milliyetçilerden, Yahudi düşmanlarından, koyu Katolikler'den meydana geliyordu.

Blum, 1905'e değin Jean Jaurès'in yanında sosyalist birliğin kurulması için çalıştı. 1905-1914 arasında Danıştay'daki görevini sürdürdü. I. Dünya Savaşı sırasında "Kutsal Birlik" hükümetinde sosyalist bakan Marcel Sembat'nın özel danışmanlığını yaptı. O dönemde Sosyalist Parti'nin (S.F.I.O.-İşçi Enternasyonal'i'nin "İkinci Enternasyonal" Fransa Şubesi) içindeki, onu sağda gören azınlık tarafından "sosyal şoven" olarak nitelendiriliyordu. Ancak 1920 Tours Kongresi sırasında bu azınlık çoğunluğa dönüşmüştür.

Etkin politikaya girişi 1919'da 47 yaşındayken milletvekili seçilmesiyle başlar. Kısa bir süre sonra parlamentodaki sosyalist grubun sekreterliğine seçildi.

1920 Tours Kongresi'nde, Rusya'daki Ekim Devrimi'nin de etkisiyle büyük çoğunluk III. Enternasyonal'e katılma yönünde oy kullanarak komünist partisinin kurulmasına onayak oldu. Kongre sonunda S.F.I.O'nun 50.000 üyesine karşılık yeni kurulan Fransız Komünist Partisi'nin 110.000 üyesi vardı.

Léon Blum kişiliği ile partide saygı görmekte birlikte, parti örgütü, değişmez genel sekreter kabul edilen Paul Faure'un elindeydi. Paul Faure sertlik yanlısı bir Guesdist'ti. 1920-1930 arasında muhalefette kalan S.F.I.O'nun içinde Blum'un katılmak isteyen meclis grubuyla P.Faure'un

görüşlerine ağırlık veren Genel Yönetim Kurulu arasında denge kurmaya çalıştı.

Blum Sovyetler Birliği'ndeki rejime karşıydı. Ona göre Sovyetler Birliği'nde gerçek sosyalizm yoktu. Bu görüşlerini, yayınladığı çeşitli broşürlerde ve *le Populaire* ("Halkçı") gazetesine yazdığı makalelerde savunmuştur. Fransız Komünist Partisi'ne de karşı olmakla birlikte, sağcıların Şubat 1934'teki başkaldırı girişimlerinden sonra, faşizmin gelişmesini önlemek amacıyla, Komünist Partisi'yle işbirliğine yanaştı. 1936 seçimlerinde S.F.I.O. Radikaller'den daha fazla oy toplayınca, hükümeti Radikaller'le birlikte Blum kurdu. Fransız Komünist Partisi hükümete katılmadı ama dışarıdan destekledi.

Jaurès'ten beri parlamenter demokrasi içinde savaşım vermektan yana olan Sosyalist Parti, Léon Blum'un belirttiğine göre fırsat çıkınca iktidara katılmak ve onu kullanmak, koşullar elverince de demokratik yoldan iktidarı ele geçirmek amacını gütmeliydi. Blum'a göre iktidara katılmak, onu kullanmak başka, ele geçirmek başka idi. İktidarı ele geçirmek, kapitalist rejimi yıkmayı sağlayan ve sosyal değişimi amaçlayan tek ihtilalcı eylemdi. Sosyalistler bundan vazgeçmiyorlar, toplumların evrim süreci sonucu bu kaçınılmaz yere geleceklerine inanıyorlardı. İktidara katılmak ya da onu paylaşmaksa özel durumlarda ve sınırlı amaçlarla (örneğin faşizme karşı cephe oluşturmak), varolan anayasal çerçeve ve kapitalist düzen içinde kalarak, reformlar yoluyla sosyalizme yaklaşmaktı.

1936'da kurulan Léon Blum'un Halk Cephesi Hükümeti toplumsal alanda önemli kararlar aldı. Matignon anlaşmalarıyla işçi ücretleri artırıldı, toplu sözleşmeler kabul edildi, çalışma saatleri azaltıldı, yıllık ücretli tatil hakkı tanındı. Hükümet, Fransız Merkez Bankası'nı da yeniden düzenledi ve denetim altına aldı. Bir spor ve dinlenme sekreterliği kuruldu. Ancak, bu reform ve önlemler büyük sanayicilerin Blum'a tepki duymasına yol açtı.

Dış politikada ise o sırada İspanya'da sürmekte olan iç savaşa, İtalya ve Almanya her türlü yardımı yaparken, Blum "karışmama kararı" almıştır. Bu kararın alınmasında, İspanyol Cumhuriyetçileri'ne yardımcı İngiltere'nin olumsuz tutumu da rol oynamış, Blum Fransa'nın yalnız kalmasından çekinmiştir. Bunun üzerine komünistler de Blum'u eleştirmeye başlamışlar, bu tutum, hükümeti destekleme konusundaki bağlaşmanın bozulmasına yol açmış ve Haziran 1937'de hükümet düşürülmüştür.

Fransa'da ilk kez bu kadar geniş reformlar yapan Blum hükümetinin ekonomi politikası başarısızlığa uğramıştır. Bunun nedenini reformların enflasyon yoluyla finanse edilmesinde bulanlar vardı. Öte yandan sermayenin dışa kaçtığı Fransız ekonomisinde, yapısal reformların yapılmamış olmasını, başarısızlığın nedeni olarak gösterenler de vardır. Blum'un 1938'de ikinci kez hükümet kurma denemesi, mali konularda istediği yetkilerin Senato'da reddedilmesi yüzünden gerçekleşmemiştir.

Fransa'nın 1940'ta Almanya tarafından yenilgiye uğratılmasından sonra, Mareşal Pétain yenilgiden sorumlu olanları yargılamak üzere Şubat 1942'de Paris'te özel bir mahkeme kurdurdu. Sanıklar arasında bulunan Blum, parlak savunmasında asıl suçluların

Halk Cephesi
Hükümeti

1920 Tours
Kongresi

yargılayanlar olduğunu ileri sürdü. Almanlar onun savunmasıyla yön değiştiren yargılamanın durdurulmasına karar vererek Blum'u Almanya'da toplama kampına gönderdiler.

Blum savaştan sonra sosyalizmi kurmak için S.F.I.O.'nun yeni oluşan düşüncelere açık bir parti haline gelmesini önerdi. Fransız Sosyalist Partisi'nin 1946 kongresinde onun çizgisinde olan Daniel Mayer'e karşı sekreterliğe daha solda olduğu iddiasındaki Guy Mollet seçildi. Bu arada Blum, 1946'daki geçici hükümette başkanlık yaptı. Yönetimi sırasında fiyatların düşürülmesine ve IV. Cumhuriyet'in kurumlarının yerleşmesine çalıştı. Blum savaştan sonra bir aydın ve düşünür olarak saygınlığını korumakla birlikte S.F.I.O.'yu istediği gibi yönlendirememiştir.

Blum düşünce alanında en çok Jean Jaurès'ten etkilenmiştir. O da Jaurès gibi sosyalizm ile demokra-

si arasında, reformla devrim arasında, yurtseverlikle enternasyonalcilik arasında bir sentez oluşturmaya çalışmıştır.

Blum, Marksizm'den esinlenen Julés Guesde'in ihtilalci, kolektivist, enternasyonalci öğretisi "Guesdisme"ye karşıydı. Marx'ı da çeşitli yönlerden eleştirmiştir. Ancak zamanla belli ölçüde, Marksizm'i kendi görüşleri içine sindirmiştir. Blum'un sosyalizm anlayışı tarihsel materyalizmden çok idealizme ve hümanizme dayanan bir sosyalizmdir. Onun için sosyalizm, adalet duygusunun yönettiği bir başkaldırıdır. Adaleti sağlamak için toplumu değiştirme iradesidir. Aklın, sağduyunun bir ürünüdür. Sosyalizm evrensel ahlakın dile getirilişi, dışavuruşudur.

1919'da kaleme aldığı ve özellikle gençlere seslenen "sosyalist olmak için" adlı broşürde Blum,

◀ Blum'un sosyalizm anlayışı

Fransa'da Halk Cephesi

Avrupa'da yükselmeye başlayan faşist hareket İtalya'da Mussolini'den sonra Almanya'da Hitler'i de iktidara getirmiş ve bu iki faşist devletin desteğiyle Franco İspanya'da cumhuriyete karşı iç savaşı başlatmıştı. Bu sırada yarı askeri çeteler biçiminde örgütlenmiş olan faşist güçler Fransa'da kendilerine iktidar yollarını açmayı deniyor, işçi hareketine ve tüm demokrasi güçlerine karşı saldırılarını yoğunlaştırıyorlardı. Fransa'da süregelen işsizlik, pahalılık ve tekelci sermayenin artan baskılarına karşı CGT (Genel İş Konfederasyonu) 6 Şubat 1934'te genel grev ilan etti. Öteden beri tartışmalarla sağlanmaya çalışılan işçi hareketinin birliği, ancak bu grevle gerçekleştirildi. Durumlarından memnun olmayan diğer kesimler de işçi hareketini desteklemeye başladı.

Genel grevin itici gücüyle Fransız Komünist Partisi (FKP) Fransız Sosyalist Partisi (FSP) ve Radikal Parti (RP) ile Cumhuriyetçi Sosyalistler önce parlamento gruplarının ortak toplantıları biçiminde, daha sonra mitingler düzenleyerek Halk Cephesi çalışmalarını başlattılar. Cephe partileri ilk kez 14 Temmuz 1935 belediye seçimlerinde ortak hareket etti. Bu seçimlerde büyük başarı sağlandı. Daha sonra 1936 Mayıs'ında yapılan parlamento seçimlerinde Halk Cephesi, ezici bir çoğunluk sağladı.

Bu arada her iki parti de işçi hareketi içinde giderek etkinliklerini artırmaya başladı. FSP'nin Ocak 1936'daki üye sayısı 77.000 iken Haziran'da 143.000'e ve Aralık'ta 210.000'e yükseldi. FKP, Ocak 1936'da 81.000 üyesi varken Aralık 1936'da 285.000 üyeye sahip oldu.

5 Haziran 1936'da Léon Blum başkanlığında ilk Halk Cephesi hükümeti kuruldu. Bu arada devam eden grevler, ancak araya yeni hükümetin girmesiyle, işçilerin lehine sonuçlanmaya başladı. Blum hükümeti grevlerden ve geniş

halk kesimlerinden aldığı güçle, 40 saatlik iş haftası, ücretli izin, toplu sözleşme hakkı, savaş araç ve gereçleri yapan fabrikaların kamulaştırılması, buğday ofisi kurulması, Fransız Milli Bankası'nın tüzüğüne değiştirilmesi gibi önemli yasaları büyük bir kolaylıkla çıkarttı. Senato'da Halk Cephesi partilerinin azınlıkta olmalarına karşın, orada da yasaların çıkarılmasında engelle karşılaşılmadı.

Cephe hükümetinde, FKP yer almadı, hükümeti dışardan desteklemeyi kabul etti. Ne var ki daha sonra Blum hükümetinin tekellerin vergilendirilmesi, senet ve hisse senetlerinin hamiline yazılması, sermayenin yurt dışına kaçırılmasının önlenmesi için kambyo denetimi vb. önlemleri içeren yasa tasarıları özellikle, Senato'da çok sert bir muhalefetle karşılaştı ve 1937'de hükümet düşürüldü.

İkinci Blum hükümeti, 11 Haziran 1938'de kuruldu. Bu kez Radikaller'in başkanı Daladier başbakan yardımcısı oldu. Benzer engellerle karşılaşan bu hükümet de 11 Haziran 1938'de yerini Daladier hükümetine bıraktı. Yeni hükümette Sosyalistler'e yer verilmedi.

Halk Cephesi'nin ilk iki yılı içinde FKP ile diğer cephe partileri arasındaki görüş ayrılıkları İspanyol Cumhuriyetçileri'ne yardım etme konusunda çıktı. Sosyalistler ve diğerleri, tarafsız kalmayı yeğlediler. İç politik gelişmeler bakımından ise, faşist birliklerin dağıtılması, devlet aygıtlarının faşist militanlardan temizlenmesi, tekelci sermayenin gücünün sınırlandırılması gibi konularda yoğunlaştı.

1938'de, Blum ve Daladier hükümetleri Nazi Almanyası ile bir dizi antlaşma imzaladı ve cephe politikasından uzaklaşmaya başladı. 26 Eylül 1939'da FKP yasa dışı ilan edildi.

Fransız Halk Cephesi hükümetleri, başarı ve başarısızlıklarıyla, daha sonraki benzer denemeler için önemli bir tarihsel örnek olmuştur.

açık, duru bir dille evrensel bir içgüdünün ürünü saydığı sosyalizmin hümanist yanına ağırlık vermektedir. Ona göre sosyalizm bir öğreti olduğu kadar bir ahlak, hemen hemen bir dindir. Sosyalist olmak bugün karşılaştığımız eşitsizliklere, haksızlıklara "böyle gelmiş böyle gider" dememektir. Kapitalist düzenin adaletle, eşitlikle, insanlararası dayanışma duygusuyla ters düştüğünü ilan etmektir.

İnsanlar arasında olduğu gibi uluslararası da dayanışmanın gerekliliğine inanan Blum, Jaurès gibi hem milliyetçi hem de enternasyonalistdir. Sınıf savaşımı yerine sınıflararası eylemden söz eder. Kendisinin ihtilale karşı olduğu, reformculuğu benimsediği iddiasını kabul etmez. Çünkü Blum'a göre reformla ihtilal arasında bir karşıtlık yoktur. Başarılan her reform, devrim yolunda atılmış bir adımdır. Proletarya diktatoryasının içeriğini tartışma konusu yapar. Ona göre burjuva yasalığından sosyalist yasalığa geçiş sırasında aradaki boşluğa bu adı vermek mümkünse de, bu dönemin de demokratik kalması, yani diktatoryanın çoğunluk tarafından serbestçe benimsenmiş olması gerekir.

Sosyalizmin dinle uzlaşmazlığını kabul etmeyen Blum, vicdan özgürlüğünü savunur. Blum ekonomik gerekirciliğe (determinizm) karşıdır. Parlamenter rejime bağlı olmasına karşılık yürütmenin güçlendirilmesinden yanadır. S.F.I.O. içinde III. Enternasyonal'e katılma isteğinin çoğunlukta olduğu 1920 Tours Kongresi'nde Blum bu isteğe açıkça karşı çıkmıştır. Kongredeki konuşmasında komünizmin Fransız sosyalist geleneğine ters düştüğünü öne sürmüştür. Blum'a göre komünizm, gizli bir yönetim komitesi, körü körüne baş eğilmesi gereken bir disiplin, belli sürelerde yinelenen parti içi temizlikler, sendikaların partiye bağlılığı, kitleleri sürükleyen öncü azınlık, uzun süreli bir proletarya diktatörlüğü, merkezi yabancı bir ülkede olan Enternasyonal'in emirlerine baş eğme demektir. Yine Blum'a göre komünizm, Fransız sosyalist eyleminin daima karşı çıktığı "Blanquicilik"ti.

- **YAPITLAR:** *A l'Echelle humaine*, 1945, ("İnsan Ölçüsünde"); *Oeuvres*, 1954, ("Yapıtlar").
- **KAYNAKLAR:** C. Audry, *Léon Blum ou la politique du juste*, 1955; J. Colton, *Léon Blum, Humanist in Politics*, 1966; D. Guérin, *Front Populaire, révolution manquée*, 1963.
- **BAKINIZ:** CLEMENCEAU, DREYFUS, JAURES, PETAIN.

BLUMENBACH, Johann (1752-1840)

Alman fizyolog. Fiziksel antropolojinin kurucularındandır.

Johann Friedrich Blumenbach 11 Mayıs 1752'de Gotha'da doğdu. 22 Ocak 1840'ta Göttingen'de öldü. Tıp ve fizyoloji öğrenimi gördü. 1776'da henüz 23 yaşındayken Göttingen Üniversitesi'nde profesör oldu ve 1835'e değin doğa tarihi, fizyoloji, antropoloji

ve anatomi dersleri verdi. Kendi alanında ders kitapları yazdı.

Göttingen'deki tıp ve fizyoloji öğrenimi sırasında Christian Büttner'den büyük ölçüde etkilenen Blumenbach, Büttner'in ölümünden sonra, onun doğa tarihi koleksiyonunu düzenlemekle görevlendirildi. Doğa bilimci olarak Blumenbach'ın önemi, Almanya'da karşılaştırmalı anatomiye yaymasında ve zoolojinin bir bilim olarak tanınmasına katkıda bulunmasındadır. Blumenbach, hayvansal yaşam biçimlerinin incelenmesinde anatomiye dikkate almakta Cuvier'den önce davranmış, hayvan türlerinin iç organlarının yapısına, dış özellikleri ve yaşam biçimlerinden daha fazla önem tanınmasıyla da Linnaeus'dan ayrılmıştır. Primatları, bimana ve quadrumana olarak ikiye ayırması ve bu iki tür arasındaki temel farklılıklarda ısrar etmesi nedeniyle Darwin'i kurama karşı çıkanlar tarafından desteklenmiştir.

Blumenbach insanlık tarihinin incelenmesinde karşılaştırmalı anatominin önemini vurgulayan ilk kişidir. Kafataslarını ölçerek insan cinsini, Kafkas, Malayalı, Habeş, Moğol ve Amerikan olmak üzere 5 aileye ayırdı. 1775'te yazdığı *De generis humani varietate nativa* ("İnsan Türlerinin Doğuştan Değişiklikleri Üzerine") adlı kitabında, insan türlerinin kafatasları ve iskeletleri üzerindeki ölçümlerin sonuçları incelenmiştir. İnsan türlerini 5 aileye ayırarak yaptığı sınıflandırma ile kendisinden sonra yapılan ırk sınıflamalarının temelini atmıştır. Kafkas ırkını orijinal ırk olarak kabul eden Blumenbach, Amerikan ve Malayalı ırkını geçiş ırkları, Moğol ve Habeş ırklarını ise en yozlaşmış iki ırk olarak ele almaktadır. Irk gelişimi anlayışına Herder'in evrim anlayışını soğan Blumenbach, çağdaş insanın, iklim, toprak, kalıtım ve sosyal çevre ile belirlenen bir evrimin sonucu oluştuğunu kabul etmektedir. Adem ve Havva'nın beyaz ırktan olduğunu savunan Blumenbach, öteki ırkların ortaya çıkışını bir yozlaşma olarak görmektedir.

Blumenbach'a göre genelde ırkların oluşu madde çevre koşullarının bir sonucudur. Örneğin, zenci ırkının rengi, tropik güneşin, Eskimolar'ın rengi rüzgar ve soğuk iklimin etkisiyle ortaya çıkmıştır; Çinliler'in Tatarlar'dan daha açık renkli olmasının nedeni kentlerde yerleşmiş olmalarından ve kendilerini doğa koşullarından daha çok korumalarından kaynaklanmaktadır. Beslenme biçimi, hastalık vb. etkenler de ırksal farklılıklara yol açmaktadır. Ancak, 19. ve 20. yy'daki öteki ırkçı düşünürlerden farklı olarak Blumenbach, ırkların yozlaşma yönündeki gelişiminin tersine çevrilebileceğini ve çevre koşullarının denetim altına alınmasıyla tüm çağdaş insan türlerinin orijinal biçimine dönüşebileceğini savunmaktadır.

Blumenbach'ın en önemli çalışması Büttner'in 60 kafatasından oluşan koleksiyonunu incelediği, *Collectionis suae craniorum diversarum gentium illustratae decades*'dir ("Çeşitli Irkların Kafatasları Koleksiyonunun Resimli Bölümleri").

- **YAPITLAR (başlıca):** *De generis humani varietate nativa*, 1775, ("İnsan Türlerinin Doğuştan Değişiklikleri Üzerine"); *Collectionis suae craniorum diversarum gentium illustratae decades*, 1790-1828, ("Çeşitli Irkların Kafatasları Koleksiyonunun Resimli Bölümleri").

BLUNTSCHLI, Johann (1808-1881)

**İsviçreli hukuk ve siyaset kuramcısı.
Yasaların ve siyaset kuramlarının
eleştirmeni olarak tanınmıştır.**

Johann Kaspar Bluntschli 7 Mart 1808'de Zürich'de doğdu. 21 Ekim 1881'de Karlsruhe'de (FAC) öldü. Zürich, Berlin ve Bonn üniversitelerinde hukuk eğitimi gördü. Berlin'de Savigny'nin öğrencisi oldu.

1833-1848 arasında Zürich Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı. 1848'den sonra İsviçre'yi terk ederek Almanya'ya yerleşti. Münih ve Heidelberg üniversitelerinde profesörlük yaptı. 1873'te Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nün kurucularından biri oldu. 1848 Devrimi'nden hemen önce, eserlerine büyük bir hayranlık duyduğu mistik psikolog Friedrich Rohmer'in ardından Münih'e gitti ve *Allgemeines Staatsrecht*'i ("Genel Devletler Hukuku") orada kaleme aldı. Bu kitabın ardından, *Deutsches Privatrecht* ("Alman Özel Hukuku") üzerine bir deneme yazdı. Bu çalışmasında Roma hukukunun Alman hukukuna yansıyan yönlerini ele aldı. 1857-1870 arasında arkadaşı Karl Brater ile *Deutsches Staatswörterbuch*'u ("Alman Devlet Sözlüğü") yayımlamaya başladı. Bu sözlük zamanında olduğu kadar, daha sonraki Alman liberalleri için de çok yararlı bir başvuru kitabı olmuştur.

Bluntschli yasaların ve siyaset kuramlarının eleştirmeni olarak ün yapmıştır. *Allgemeines Staatsrecht* adlı kitabında Aristoteles'in Helen Devleti için yapmaya çalıştığını Bluntschli çok daha karmaşık verilerle Avrupa devletleri için yapmaya çalışmıştır. Ele aldığı ana konu, siyaset bilimi içindeki devlet kavramıdır. Devleti kuramsal olarak sınırlamadan önce, siyaset biliminin şu tanımını verir: "Siyaset bilimi (die Staatswissenschaft) en doğru anlamında, devleti konu alan bilimdir; devleti temelleri açısından ve gelişimi açısından anlamaya çalışan bilimdir."

Bluntschli iki tür siyaset biliminden söz eder. Eski Yunan'da "Politike" sözcüğü bütün siyaset bilimi için geçerli iken aslında bunun "Kamu Hukuku" ve "Politika" olarak iki ana dala ayrılmış olduğu ileri sürer.

Siyaset biliminin bu iki dalı da devleti bir bütün olarak ele alır. Farkları, bakış açılarında ve çalışma yönlerinde ortaya çıkar. Bluntschli'ye göre devletin yapısını daha iyi anlayabilmek için varoluş koşullarını ve fiili "hayatı"nın birbirinden ayırmak gerekir. Bu iki unsuru birbirinden ayırarak incelemek, bütünü anlamaya yardımcı olacaktır.

"Kamu Hukuku", devleti doğal konumu içinde, varolmasını sağlayan değişmez koşullara bağlı olarak ele alır. "Politika"nın konusu ise devletin "hayatı", gelişiminin aldığı yöndür. Kamu etkinliklerinin yönetildiği hedefleri ve bu hedeflere ulaşmayı sağlayacak yolları gösterir. "Kamu Hukuku" yasaya uygunluğu araştırırken, "Politika" eylemlerin konulan hedeflere varmaya uygun olup olmadığını araştırır.

Siyaset biliminin bu iki türünde de ahlaki bir içerik vardır. Buna bağlı olarak devletin de ahlaki bir yapısı, temeli ve ödevleri vardır. Siyaset biliminin

temelinde yatan ahlaki öğelere rağmen bu bilimin tamamen ahlaki yasalar tarafından belirlendiği söyleyemez.

Bu karşılaştırma Bluntschli'yi siyaset bilimi ile etik (ahlakbilim) arasındaki farklara götürür. Etik siyaset bilimi değildir, çünkü temel ilkeleri devletle ilişkili olarak açıklanamaz.

Devlet, siyaset biliminin iki türünün araştırma alanlarının birliğini oluşturur. Bluntschli devleti ahlaki ve tinsel kişiliği olan bir yapı olarak tanımlar ve insan vücuduna benzetir. Devletin yapısı onu meydana getiren bütünü, büyümenin, yozlaşmanın ve ölümün yasalarına bağlıdır. Ortak tını ise, ortak dilde, geleneklerde ve insanların dış görünüşlerinde yansır.

Devletin ve devletle ilgili bilimin sınırlarını ve kapsamını belirledikten sonra, Bluntschli devleti incelemeye yarayan bilimsel yöntemlere değinir. Ona göre, devleti incelemeye yarayan iki bilimsel yöntem iki de "sahte" yöntem vardır. Doğru ya da bilimsel yöntem olarak adlandırılanlar "felsefi yöntem" ve "tarihi yöntem"dir. Bunlardan sapmalar olarak ortaya çıkan, bilimsel olmayan diğer iki yöntem ise "soyut idoloji" ve "basit deneycilik"tir.

Felsefi yöntem düşünce ve gerçeği birleştirir. Temeli somut düşüncedir. Bu şu demektir: Felsefi yöntemin temelinde varsayımlar ve spekülasyon yoktur.

Tarihi yöntem gerçek olgulardan hareket eder. Bu yöntem geçmiş ve şimdi arasındaki bağlantıları açıklar ve yorumlar. Bu yolla da devleti, insan hayatının organik gelişimini ele alır gibi inceler. Bütün bunlarla amaçlanan, tarihin içinde gizli olan ahlaki "düşünce"yi ortaya çıkarmaktır. Tarihi yöntem dışsal olayların gelişimini ele alırken, felsefi yöntem insan zihninin bilgisinden hareket eder. Bu açıklamalar, bu iki yöntemin birbiriyle çalışmadığını ya da zıtlıklar içermediklerini, tersine birbirlerini tamamladıklarını ortaya koyar.

Bluntschli'nin siyaset bilimi ile ilgili ikinci bir ayrımı daha vardır. Bu ayrıma göre "özel siyaset bilimi" ve "genel siyaset bilimi" vardır. Özel siyaset biliminin konusu tek tek devletlerin durumları ile sınırlıdır. Sözcüğü, İngiliz Anayasası'nın incelenmesi ya da genel olarak Alman Devleti'nin konu edinilmesi, özel siyaset biliminin alanına girer. Genel siyaset bilimi ise devletin evrensel kavramını konu edinir. Evrensel kavramının kapsamına tek tek devletlerin yaşamlarında ortaya çıkan bütün temel kavramlar girer. Genel siyaset bilimi, evrensel tarihin bulguları üzerine kurulmuştur. Evrensel tarih insanlığın geçirdiği çeşitli evreleri ele alır. Her evrenin kendine özgü bir devlet görüşü ve politik bir gelişimi vardır. Genel siyaset biliminin görevi bu gelişimleri incelemektir.

Bluntschli'nin bu ayrımlarla varmak istediği ana nokta, kendisinin esas ilgi alanı olan devletin tek olan amacının ne olduğunu göstermektir. Çeşitli yerlerde ve zamanlarda çok farklı biçimler göstermiş olmasına rağmen, devletin amacı, tek ve bir tanedir, çünkü tek bir devlet kavramı vardır. Bu kabulden sonra sorulacak soru, devletin tek ve aynı amacının ne biçimde dile getirilebileceğidir. Bluntschli birçoklarının birliği sağlayan kavram olarak adaleti gösterdiklerini söyler. Oysa ona göre adalet bu iş için çok dar bir kavramdır. Bu görüşe karşı, devletin amacının ahlak olduğu-

*Devlet
kavramı*

*Felsefi ve tarihi
yöntemler*

*Siyaset bilimi
kavramı*

*Özel ve genel
siyaset bilimi*

nu söyleyenler de vardır. Adalet kavramının sınırının darlığına karşılık bu kez ahlakın sınırları da çok geniştir. Bu kavramın kapsamına hem insanların davranışları hem de tanrının tasarrufları girer, oysa bunların her ikisi de devletin denetimi dışındadır. Devlet ahlakı denetlemeye kalktığı anda, kendi sınırlarını aşmış olur ve ayrıca da ahlaka zarar vermiş olur.

Bluntschli'ye göre: "Devletin amacı, ulusal yetenekleri geliştirmek, ulusal yaşamı yetkinleştirmek ve en sonunda bir tamliğe varmaktır." Bu tanım Bluntschli'ye göre devletin işlevi olarak görülecek her şeyi kapsamaktadır.

Bluntschli hem anayasaların hem de siyaset kuramlarının bir eleştirmeni olmuştur. Devlet kavramını organik ve psikolojik uçlara çekmekle suçlanan Bluntschli, kimi zaman da bir İsviçreli olduğu halde Bismarck'la işbirliğine girdiği için Alman milliyetçisi olmakla suçlanmıştır.

- **YAPITLAR:** *Staats und Rechtsgeschichte*, 2 cilt, 1838-1839, ("Devletler Hukuku ve Hukuk Tarihi"); *Allgemeines Staatsrecht*, 2 cilt, 1851-1852, ("Genel Devletler Hukuku"); *Deutsches Privatrecht*, 2 cilt, 1853, 1854, ("Alman Özel Hukuku"); *Das Moderne Völkerrecht der Civilisirten Staaten*, 1863, ("Uygur Devletlerin Çağdaş Kamu Hukuku"); *Das Moderne Kriegsrecht*, 1866, ("Çağdaş Savaş Hukuku"); *Deutsches Staatswörterbuch*, 11 cilt, 1857-1870, ("Alman Devlet Sözlüğü").

BOAS, Franz (1858-1942)

Alman kökenli ABD'li antropolog. Çağdaş antropoloji biliminin ABD'de yerleşmesinde öncü olmuştur.

9 Temmuz 1858'de Westphalia'nın Minden kasabasında (FAC) varlıklı bir Yahudi ailesinin çocuğu olarak doğdu. 22 Aralık 1942'de New York'ta öldü. Heidelberg, Bonn ve Kiel üniversitelerinde fizik, matematik ve coğrafya eğitimi gördü. Daha sonra etnolojiye yöneldi. 1881'de Kiel Üniversitesi'ne deniz suyunun rengi üzerine sunduğu doktora tezi doğa bilimlerindeki öğrencileri üzerinde etkili oldu.

Boas 1882'de Berlin Antropoloji Derneği'nde Adolf Bastian ve Rudolf Virchow ile ilişki kurdu; Virchow ile antropometri üzerine çalışmaya başladı. 1883'te Eskimolar'ı incelemek üzere Baffin Land'a bir yıl sürecek bir geziye gitti. Almanya'ya dönüşünde Berlin'deki Kraliyet Etnografya Müzesi'nde, Bastian'ın yardımcısı olarak görev aldı. Kısa bir süre sonra da Berlin Üniversitesi'nde coğrafya doçenti oldu. Hemen ardından, Kuzey Amerika'nın kuzeybatı kıyılarında yaşayan kızılderililerin arasında yeni bir araştırmaya başladı. Dünyanın bu bölgesi yaşamının sonuna kadar Boas'ın başlıca araştırma odağı olmuş, bu yöre ve insanları hakkında on bin sayfayı aşan yapıtlar vermiştir.

19. yy Almanya'sının siyasal koşulları, özellikle Yahudilere yöneltilen kısıtlamalar, Boas'ın yaşamının en önemli kararlarından birisini vermesine, 1887'de Almanya'yı terkedip ABD'ye yerleşmesine yol açtı.

New York'da *Science* ("Bilim") dergisinin yönetmen yardımcısı, Clark Üniversitesi'nde antropoloji profesörü ve Chicago Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalıştı. 1896'da Columbia Üniversitesi'ne geçti ve 1937'deki emekliliğine kadar antropoloji bölümünün en etkin kişisi oldu. Boas'ın yönetimindeki Columbia Antropoloji Bölümü, ABD'de antropolojinin başlıca merkezlerinden biri durumuna geldi. Burada Alfred Kroeber, Robert Lowie, Edward Sapir, Ruth Benedict ve Margaret Mead gibi önemli antropologların yetişmesine katkıda bulundu. Boas, yalnızca bir bilim adamı ve iyi bir öğretmen olmakla kalmayıp, çeşitli sosyal ve siyasal konularda yürekli bir liberal ve ilerici idi. New York'da bütün yaşamı boyunca mücadele ettiği bir sorun olan ırkçılık aleyhinde bir konferans verirken geçirdiği bir kalp krizi sonucunda öldü.

Boas, insan toplumlarını incelerken değişik yaklaşımlar arasında bocalamış, tarihsel yaklaşım ile bilimsel yaklaşım, tanımsal ya da kuramsal yaklaşım, öznelci ya da nesnelci yaklaşımlar arasındaki çelişkilere etkilenmiştir.

Meslek hayatına 19. yy ortasında doğa bilimlerinin felsefi ilkelerini benimsemiş bir fizikçi olarak başlayan Boas daha sonra, yaygınlaşan Yeni-Kantçı idealist akımın, özellikle filozof Wilhelm Dilthey'in öğretisinin etkisinde kaldı. İlgisini fizikten coğrafya ve antropolojiye kaydırды, bu alanlardaki çalışmalarının ağırlığını da soyut yönelişlerden somut, belirli alanlara verdi. Boas'a kadar rasgele toplanmış olgulara dayanarak, toplumsal kurumları açıklamaya çalışan genel evrimci kuramlara karşı, Boas'ın alan araştırmasına ve sistematik veri toplanmasına verdiği bilimsel önem, kalıcı izler bıraktı. Boas'ın katı tümevarımcı, gözleme dayanan yaklaşımı, dönemin evrimci ve yayılımcı (diffusyonist) yaklaşımlarına karşı bir tepkiydi.

Boas'ın 1878-1888 arasında geçirdiği bu dönüşümde Baffin Land'a yaptığı gezinin de payı vardı. Bu geziye Theobald Fischer ve Karl Ritter gibi belirlenimci (determinist) coğrafya bilimcilerinin etkisinde çıktığı halde, dönüşünde Eskimo toplumunun çeşitli yönlerinin açıklanmasında kültürel etkenlerin çevresel etkenlerden daha önemli olduğu kanısını taşıyordu. Bunda, Yeni-Kantçı idealizmin payı da vardı. Bu geziye çıkarken Kant'ın eserlerini yanına aldığı ve sürekli okuduğu bilinmektedir.

Boas'ın çalışmaları, döneme egemen olan olgucu akılcılığa (pozitivist rasyonalizm) karşı oluşmaya başlayan tepki dalgasının bir parçası olarak görülmektedir. Bu tepkinin temel dayanak noktası, insan ve toplum hayatının biçimlenmesinde, zihnin etkisine, öznel ve duygusal öğelere daha büyük belirleyicilik payı tanınmasıydı. Boas ve öğrencilerinin kültürleri "içinden anlama"ya verdikleri bu önem, Dilthey'in, fiziksel olaylardan farklı olarak beşeri olayları anlamak için gerekli gördüğü yöntemden esinleniyordu. Değişik sosyal kurumların oluşumunda tekdüze gelişme aşamaları olduğu kanısını Boas 1910'lara doğru terketmişti. Aynı zamanda Boas, bir toplumun değişik parçaları arasında ve bir toplumla onun doğal çevresi arasında belirlenmiş bir yapının varolabileceği konusunda kuşku duymaya başladı. Boas, kültürün, sosyal yapının, ekonominin ve çevrenin birbirleri üzerinde, değişik zaman ve değişik yerlerde çok çeşitli

ve değişken etkilerde bulunabileceğini düşünüyordu. Bu düşüncesine ilk kez 1911'de yayımlanan *Mind of Primitive Man*'de ("İlkel İnsanın Zihni") yer verdi. Dünyanın değişik yerlerindeki toplumsal kurumlar arasındaki benzerliklerin insan zihninin yapısındaki benzerliklerin ürünü olduğunu ileri sürdü. Boas'ın tümevarımcılığı, belirlenimciliğin her türünün reddi ile birlikte gidiyordu. Giderek kültürel olayları açıklamakta seçmeci (eklektik) bir yaklaşımı yeğlemeye ve çeşitli varsayımları ve kuramları yan yana kullanmaya başladı. Bu yaklaşım günümüzde de birçok antropologda görülmektedir.

Boas, 1920'lerde ve 1930'larda, kültürlerin karmaşıklığı ve farklılığı yüzünden kültürler ve bunların gelişmelerinin tarihsel aşamalarını genel kuramların açıklayamayacağını düşünmeye başladı. Aynı zamanda, birey-kültür ilişkisine olan ilgisi giderek arttı, öğrencilerini antropoloji içinde kişilik ve kültür sorunlarına yöneltmeye başladı. Benimsediği öznelci yaklaşımın etkisiyle, Boas, meslek hayatının son yıllarında, bireyin incelenmesini antropolojinin en temel sorunu olarak görmüştür.

Boas'ın antropoloji bilimine başlıca katkısı, kültür kavramını belli bir biçimde geliştirmesi olmuştur. Boas'ın "kültür"ü ırk ve dil gibi etkenlerde bağımsız bir öge olarak görmesi, antropolojinin başlıca alt dalları arasındaki sınırların çizilmesine yardım etmiştir: Kültürel-sosyal antropoloji; fiziksel-biyolojik antropoloji; tarih-öncesi ve dilbilim gibi.

İlk olarak 1896'da yayımlanan "The Limitations of the Comparative Method" ("Karşılaştırmalı Yöntemin Sınırları") adlı yazısında Boas, toplumsal kurumların birbiriyle kesişen ve birbiriyle koşulluk gösteren evriminde tarihsel bir çeşitlilik bulunduğunu savundu. Boas'a göre, olayların ortak kökeni olduğu kanıtlanmadıkça, tarihsel gelişimin belirli yönler izleyeceği varsayımı yapılmalıydı. Genellikle "tarihi özgüllük" (particularism) olarak adlandırılan bu yaklaşım, etnografik verilerin karmaşıklığı nedeniyle, bunlar hakkında genel yasalar çıkarmanın güçlüğüne vurgular. Sosyal olayları karşılaştırmalı bir bakış açısıyla ele alan bu yaklaşımı bugün de birçok antropolog benimsemektedir.

Boas'ın Amerika'nın Kuzeybatı kıyısında yaşayan Kwakiutl yerlileriyle ilgili araştırmasında kullandığı anket tekniği, yerli metinlerin kayda geçirilmesi ve yerli kültürlerle yaklaşım biçimi onun antropoloji bilimine yaptığı önemli katkılar arasındadır.

Boas öğrencilik yıllarında antropolojiye egemen olan coğrafi belirlenimciliğe karşı tepkisini *The Mind of Primitive Man* ve *Anthropology and Modern Life* ("Antropoloji ve Çağdaş Yaşam") kitaplarında açıkladı. Kültürü, coğrafi etmenlerle açıklamaya çalışmanın boşuna olduğunu; çünkü "çevre"nin belirleyici değil, yalnızca sınırlı bir etkisi olabileceğini savundu. Coğrafi belirlenimciliğin, çevresel etmenlerin aslında kültürel olan zihinsel özelliklerin süzgecinden geçtiğini gözardı ettiğini ileri sürdü.

19. yy'ın Tylor, Morgan ve Spencer gibi belli başlı kültürel evrimcilerine göre, tarih ilerleyen gelişme aşamalarının zorunlu bir açılımıydı. Boas, evrimciliğin kendisine değil, daha çok dönemin, önceden bivolojik olarak belirlenmiş bir gelişme çizgisi göreceği varsayımına dayanan evrim kuramlarına kar-

şıydı. Boas'a göre, tarihsel gelişme, basitten karmaşığa doğru zorunlu bir gidişi gerektirmiyordu. Ayrıca, doğal, evrensel, tarihsel ilerleme ölçütleri de yoktu. Kültürler arasındaki koşut gelişmeler, aslında koşut aşamalar olmayıp, araştırılması gereken farklı tarihsel gelişmelerin sonucuydu.

Boas'a göre, kültür, coğrafyanın ya da biyolojinin bir yan ürünü değil, insan davranışının temel belirleyicisi idi. Kültürel biçimler, birçok ögenin etkilediği bir tarihsel gelişmenin sonucunda oluşmuştu. Kültür evrensel bir kurumdur, ancak aldığı biçim, toplundan topluma değişiyordu. Tylorcu görüşe karşıt olarak, Boas, kültürün ardındaki temelini mantık olmadığını, kültürel özellik ve alışkanlıkların, çevreye karşı akılcı tepkiler olarak anlaşılamayacağını savundu. 19. yy sonları ve 20. yy başlarında, toplumsal kurumların manuksizliğini vurgulayan birçok düşünür gibi, Boas da kültürün manuksizliğini ileri sürdü. Üstelik kültür, insanın kendi içinden doğmuyor, öğreniliyordu ve kendi işleyiş kuralları vardı. Belirli bir kültürel öge ya da özellik, bir bölgeye yayılmış ve etkili olmuşsa, daha genel bir kültürel ögenin yerel bir biçimi olarak kabul ediliyordu. Daha sonra bu kültürel öge, kültürel bütün ile karşılıklı ilişki içinde değişmeye uğruyor ya da genel kültürel ögeyle bütünleşiyordu.

Boas'ın Amerikan yerlilerinin dilleri üzerinde yaptığı çalışmalar, çağdaş dilbilim antropolojisinin temellerini oluşturmuş, katı tümevarımcı yaklaşımı da, geleneksel filolojinin ilgi alanının ötesine geçmesini sağlamıştır. Onun çeşitli dillerin "iç yapısını" çözümleme ve karşılaştırma yolunda gösterdiği çaba, birçok antropolojik çözümlemenin merkezini oluşturmuş, daha sonra da Sapir ve Whorf tarafından geliştirilen dil ve kültür alanının kapısını açmıştır.

Boas, fiziksel antropoloji alanında da büyük bir yenilikçi sayılmaktadır. İnsanların özelliklerinin zamanla değiştiğini ortaya koyarak, o sıralarda yaygın biçimde benimsenen ırkçı kuramlara karşı çıkmıştır. Antropolojiyi doğa biliminden çok tarih bilimi olarak görmesi, gerek kendi gerek öğrencileri tarafından yapılan bir dizi deneysel araştırmanın dürtüsünü oluşturmuştur. Bu araştırmalar, antropolojiyi, o dönemin yetersiz deneyciliğinden ve spekülasyona dayanan kuramlarından uzaklaştırıp bilimsel içerik kazandırmıştır. Yabancı kültürler ve ülkeler üzerindeki ayrıntılı gözlem ve kayıtları antropolojinin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Boas'ın tümevarımcı yaklaşımı, Yeni-Kantçı etki ile birleşince, ilkel kültürleri kendi terimleri ile anlama yolundaki ilk sistemli çabalar ortaya çıkmıştır. Öte yandan, Boas'ın deneyciliği, kuramsal gelişme için bir engel oluşturmuş ve etnografik betimlemelerinin çoğu, Lowie'nin dediği gibi, ustanın "sistemleştirmeden bilinçli kaçınmasının" bir sonucu olarak, daha yüksek bir genelleme düzeyine çıkarılmadan kalmıştır. Bunun da ötesinde, Boas'ın belirlenimciliğe karşı oluşu, onun, toplumun olgusal yönlerinden daha çok düşünsel yönleri üzerinde durmasına yol açmıştır. Boas, nedensellik anlayışını, yeterince geliştirememiş, sosyal ve ekonomik yapılar ile bunların kültürel-düşünsel özellikleri arasındaki ilişkileri açıklayan net kavramlar ortaya koyamamıştır.

Kültür kavramı

Birey-kültür ilişkisi

Dil

Fiziksel antropoloji

Belirlenimcilik ve evrimcilik

- **YAPITLAR (başlıca):** *Beitrage zur Erkenntniss der Fabre des Wassers*, 1881, ("Suyun Rengini Tanımaya Katkı"); *Baffin-Land: Geographische Ergebnisse einer in den Jahren 1883 und 1884 ausgeführten Forschungsreise*, 1885, ("Baffin-Ülkesi: 1883 ve 1884'te Yapılan Bir Araştırma Gezisinin Coğrafi Sonuçları"); *The Kwakiutl of Vancouver Island*, 1909, ("Vancouver Adası Kwakiutlları"); *The Mind of Primitive Man*, 1911, ("İlkel İnsanın Zihni"); *Tsimshian Mythology*, 1916, ("Tsimshian Mitolojisi"); *Primitive Art*, 1927, ("İlkel Sanat"); *Anthropology and Modern Life*, 1928, ("Antropoloji ve Çağdaş Yaşam"); *Kwakiutl Culture as Reflected in Mythology*, 1935, ("Mitolojiye Yansıyan Kwakiutl Kültürü"); *Race, Language, and Culture*, 1940, ("İrk, Dil ve Kültür").
- **KAYNAKLAR:** American Anthropological Association, *Franz Boas, 1858-1942*, 1943; M.J. Herskovits, *Franz Boas: The Science of Man in the Making*, 1953; W.R. Goldschmidt (der.), *The Anthropology of Franz Boas: Essays on the Centennial of His Birth*, 1959.

► **Hümanistler'le ilişkisi**

BOCCACCIO, Giovanni (1313-1375)

İtalyan şair ve öykü yazarı. İtalyan Rönesans edebiyatının ilk önemli yazarlarından ve Hümanizma akımının öncülerindendir. *Decamerone* başlığı altında toplamış olduğu öyküleriyle tanınır.

Babası Boccaccio di Chellino, Certaldo'lu bir tüccar, annesi ise Fransızdı. 1313'de Paris'te doğdu. Çocukluğunu Floransa'da geçirdi. 1328'de on beş yaşındayken babasının zoruyla Napoli'de bankacı Bardi'lerin yanında iş hayatına atıldı. Yazılarından anlaşıldığına göre, Bardi'lerin yanında çalıştığı altı yıl boyunca bir yandan da kilise hukuku alanında eğitim gördü. Şiir ve düzyazı türündeki ilk yapıtlarını Napoli'de yazdığı düşünülür. Yapıtlarını büyük ölçüde etkilemiş olan Fiammetta ile olan aşk serüvenini de bu dönemde yaşamıştır. 1340'ta Floransa'ya yerleşen Boccaccio iş hayatında başarılı olamadı. 1350-1354 arasında çeşitli emeliklerde ve Floransa Belediye Meclisi'nde yüksek bir görevde bulundu. Başyapıtı *Decamerone*'ye 1348'de Floransa'da baş gösteren veba sal-

gınından sonra başlayıp 1353 yılına kadar tamamladığı sanılıyor. Daha önce Latince olarak yaşamöyküsünü yazmış olduğu şair ve hümanist Petrarca ile 1350'de tanışması ise aralarında, ikisinin de ölümüne kadar süren uzun bir dostluğun ve düşünce alışverişine dayanan bir işbirliğinin doğmasına neden oldu.

Zaman zaman yoksulluğa düşen Boccaccio'nun 1360'larda papazlık yaptığı, geçimini sağlamak için kendisinin ve başkalarının yapıtlarını yazarak çoğalttığı, bu arada çevresinde Latin ve Yunan klasikleri üzerinde çalışan bir hümanistler topluluğunun geliştiği bilinir. 1362 ve 1370'de sarayda görev almak üzere Napoli'ye gittiyse de bunlardan başarılı bir sonuç alamadı ve Floransa'ya dönmek zorunda kaldı. Bu arada 1365 ve 1367 yıllarında Papa'ya elçi olarak gönderildi. 1373'te Floransa'daki Aziz Stefano di Badia Kilisesi'nde Dante'nin *Divina commedia*'sını (İlahi Komediya) halka okuyup açıklamakla görevlendirildi. Ancak bozulan sağlığı ve yöneltilen eleştiriler nedeniyle, 1374'te bundan vazgeçti. 21 Aralık 1375'te, dostu Petrarca'dan bir buçuk yıl sonra, Certaldo'da öldü.

Boccaccio'nun gençlik yılları Napoli'de, edebiyat meraklısı Napoli kralıyla yakın bir ilişki içinde bulunan Bardi ailesinin yanında geçti. Bu onun hem Napoli'nin seçkin edebiyatçıları çevresini, hem de soylu sınıfın yaşam biçimini ve buna yansımış olan Orta Çağ şövalyeliğine özgü değerleri genç yaşta tanınmasına neden olmuştur. Üyesi olduğu yüksek kentsoylu sınıfının beğenisini göz önünde tutarak İtalyanca yazdığı Romans türündeki yapıtları bu dönemin ürünleridir. Petrarca'nın yapıtlarını da ilk kez bu dönemde okuyup tanımıştır. Floransa'ya döndükten sonra, olgunluk çağıının ürünlerini yine İtalyanca olarak veren Boccaccio'nun 1350 yılında Petrarca ile tanışması ise yazarlık yaşamında bir dönüm noktası sayılır. Bu tarihte yazmakta olduğu *Decamerone*'yi 1353'te bitirdikten sonra *Corbaccio* adında bir uzun öykü, Dante'nin yaşamöyküsü (*Vita di Dante Alighieri*) ve birkaç şiir dışında İtalyanca yapıt vermemiş, kendini Petrarca gibi Latince olarak yazdığı Hümanizma çalışmalarına adanmıştır.

Çoğu Eski Çağ'ın ünlülerini tanıtan ve "ansiklopedik" türde olan Latince yapıtları bu döneme aittir. Orta Çağ'a egemen olan Kilise öğretilerine tepkiyle Eski Çağ'a yönelen ve o çağın Latince ve Yunanca yapıtlarında evrensel insan değerlerini araştırıp öğrenmeyi, yapıtları eleştirel biçimde değerlendirmeyi ve yorumlamayı amaçlayan Hümanizma akımının kaynağı, başta Petrarca'nın ve Boccaccio'nun başlatıp teşvik ettikleri klasik çalışmalardır. Bu dönemde, Boccaccio'nun Floransa'daki evi ilk hümanistlerin uğrağı olmuş, onun özeni ve desteğiyle Leonzio Pilato'nun Eski Yunanca'dan Latince'ye yaptığı Homeros çevirileri Avrupa'da Eski Yunan edebiyatına yönelik klasik çalışmaların başlamasını sağlamıştır.

Ancak, Batı edebiyatı tarihi açısından bakıldığında, Boccaccio'nun İtalyanca'yı bir edebiyat dili olarak geliştirerek, özellikle İtalyanca düzyazının Latince düzeyine erişmesine sağladığı büyük katkı, Hümanizma akımına öncülük etmesinden daha önemlidir. Konuşma dili bölgesel lehçelerle birbirinden ayrılmış olan o zamanın İtalya'sında, 13. yy'ın sonlarına kadar, yazın dili Latince'dir. Ancak, 1310-

► **İtalyanca'yı yazı dili haline getirmesi**

1321 yıllarında Dante'nin *Divina commedia*'yı (İlahi Komedya) daha sonra da Petrarca'nın lirik şiirlerini Toscana lehçesinde yazmalarıyla bu lehçe üstünlük ve geçerlik kazanmış zamanla tüm İtalyanlar'ın ortak dili olmuştur. Latince ile İtalyanca arasında savaşımın sürdüğü dönemde Boccaccio'nun özellikle Dante'nin izinden giderek yapıtlarında İtalyanca'yı kullanmış olması, bundan başka Latin klasiklerinde rastlanan birçok şiir türünü İtalyanca'ya uyarlaması, İtalyan edebiyatının gelişmesinde önemli bir aşama sayılır.

Boccaccio'nun ilk önemli ürünleri olan *Il filocolo* (yık. 1336), *Il filostrato* (yık. 1338) ve *Teseida* (yık. 1340-1341), aşk ve macera temalarının şövalyelik bağlamında işlendiği Orta Çağ "romans"larına dayanmakla birlikte, yazarın gerçek yaşamdan kaynaklanan ince gözlemlerini içeren, özellikle gönül ilişkilerinin ruhsal derinlik kazandığı yapıtlardır. *Il filocolo*'nun düzyazı olmasına karşılık öbür ikisi *ottavaria*'nın (sekiz dizelik uyaklı birim) uygulandığı şiir türündedir.

İşlenmiş ve gösterişli bir dille yazılmış olan bu yapıtlar İtalya dışında da etkili olmuş. İngiliz edebiyatının ilk büyük şairi Geoffrey Chaucer, *Il filostrato*'dan *Troilus and Criseyde*, *Teseida*'dan da *Canterbury Tales* adlı yapıtlarında yararlanmıştı.

Boccaccio'nun Floransa'da yazdığı olgunluk döneminin yapıtları ise *terza rima* (üç dizelik uyaklı birim) ile yazılmış "çoban" şiiri ve düzyazı karışımı bir aşk öyküsü olan *Il ninfale d'Ameto* (yık. 1341-42); yine *terza rima* ile yazılmış olup hem Dante'nin hem Petrarca'nın etkilerini yansıtan Alegorik şiiri *L'amorosa visione* ("Aşk Görünümü"); gençlik aşkı Fiammetta'nın konu edildiği, uzun öykü *novella* türündeki *L'elegia di Madonna Fiammetta* (yık. 1343-44); ve *ottava rima* ile yazılmış "çoban" şiiri türünde bir aşk öyküsü olan *Ninfale fiesolano*'dur (yık. 1344-45). *Rime* başlığı altında topladığı aşk Lirikler'i ise gençlik yıllarından başlayarak yaşamı boyunca yazmaya devam ettiği şiirleri kapsar.

1348-53 yılları arasında yazıldığı düşünülen *Decamerone* ise Boccaccio'nun İtalyanca düzyazı alanındaki daha önceki deneyimlerinin tam bir yetkinliğe eriştiği başyapıtı sayılır. 1348'de Floransa'daki veba salgınından kaçıp şehir dışındaki güzel bir yörenin "villa"larına sığınan kentsoylu yedi kadın ve üç erkeğin iki haftalık yaşamı çerçevesinde sunulan *Decamerone*, bu kişilerin on günlük bir süre içinde birbirlerine anlattıkları toplam yüz öykü (*novella*) ve her günün sonunda söylenen Lirik şiirlerden (*canzone*) oluşur. *Decamerone* öykülerinde mutlu ve mutsuz aşk, macera, sadakat, ihanet, aldatmaca ve şehvet gibi temalar neşeli ve karamsar, gülünç ve acı olaylar çerçevesinde ustalıkla işlenir. Bu öyküler, konu ve biçim bakımından Orta Çağ anlatılarının özelliklerini taşırlarsa da, insanı, talihiyle savaşım içinde göstermeleri, zekâsı ve gücüyle yaşamında aşabileceği ve aşamayacağı sınırların bilincine varabilen bir varlık olarak canlandırılmaları bakımından Rönesans yaşam görüşünü yansıtır.

Decamerone'nin anlatı sanatı bakımından başta gelen özellikleri ise, öykülerde güçlü bir karakter çiziminden çok sağlam kurulmuş ve hızlı gelişen bir olaylar düzeninin bulunması, klasik Latin yazarlarının örnek alındığı giriş bölümlerinde özenli ve işlenmiş bir dilin kullanılmasına karşılık, öykülerde dilin yalın ve akıcı, anlatımın kıvrak ve canlı olmasıdır. Bu nedenle, Avrupa edebiyatını geniş ölçüde etkileyen *Decamerone*'nin özellikle düzyazı anlatı türünün gelişmesinde büyük payı olmuştur.

Boccaccio'nun Latince yapıtları ise, kendi çağı için değerli çalışmalar sayılırlarsa da yazınsal bakımdan İtalyanca şiir ve düzyazılarıyla boy ölçüşebilecek nitelikte değildirler. Bu bakımdan Boccaccio, kırk yaşından sonra kendini adadığı Latince çalışmalarından çok, yaşamının daha önceki döneminde yetkinliğe eriştiği İtalyanca düzyazı öyküleriyle "klasik"ler düzeyine yükselmiş bir Rönesans yazarı olarak değerlendirilir.

- YAPITLAR (Başlıca ve yaklaşık yazım tarihlerine göre): **Şiir:** *La caccia di Diana* (bilinen ilk yapıtı) ("Diana'nın Avcısı"); *Il filostrato*, 1338; *Teseida*, 12 kanto, 1340-1341; *Il ninfale d'Ameto* ya da *Commedia delle Ninfe fiorentine*, şiir ve düzyazı, 1341-1342; *L'amorosa visione*, 50 kanto, 1342-1343 ("Aşk Görünümü"); *Il ninfale fiesolano*, 1344-1345; *Bucolicum carmen*, Latince çoban şiirleri, 1351-1366; **Rime.** İtalyanca Düzyazı: *Il filocolo*, 5 kitap, 1336; *Elegia di Madonna Fiammetta* ya da *Fiammetta amorosa*, 1343-1344; *Decamerone*, düzyazı ve şiir, 1348-1353; *Il Corbaccio* ya da *Laberinto d'amore*, 1354-1355; *Vita di Dante Alighieri* ya da *Trattatello in laude di Dante*, 1354-1355 ("Dante Alighieri'nin Yaşamı" ya da "Dante'ye Övgü"); *Esposizioni sopra la Commedia di Dante*, 1373, tamamlanmamış ("Dante'nin Komedisi Üzerine Açıklamalar"). **Latince Düzyazı:** *De vita et moribus Francisci Petrarchae*, 1343-1345, ("Francesco Petrarca'nın Yaşamı ve Ölümü Üzerine"); *De genealogia deorum gentium*, 15 kitap, 1350, ölümüne değin üzerinde çalışmıştır; *De casibus virorum illustrium*, 1355-1374; *De claris mulieribus*, 1360-1374; *De montibus, silvis, fontibus, lacubus, fluminibus, stagnis, seu paludibus et de nominibus maris*, 1355-1374. **Mektup:** *Le lettere edite et inedite di Messer Giovanni Boccaccio*, (1877'de toplanmış olan *Epistola consolatoria a Messer Pino de' Rossi* ve *Epistulae rerum familiarum*'u içerir).

KAYNAKLAR: R. S. Dombroski (der.), *Critical Perspectives on the "Decameron"*, 1976; E. Esposito, *Boccacciana*:

Düzyazı anlatı türünü geliştirmesi

İtalya dışında etkileri

bibliografia delle edizioni e degli scritti critici 1939-1974, 1976; G. Getto, *Vita di forme e forme di vita nel 'Decameron'*, 1958; E. Hutton, *Giovanni Boccaccio: A Biographical Study*, 1910; G. Petronio, "Giovanni Boccaccio", *I Classici italiani nella storia della critica* (der. W. Binni), 1954; A.D. Scaglione, *Nature and Love in the Late Middle Ages; An Essay on the Cultural Context of the 'Decameron'*, 1963; D. Thompson, A. Nagel, *The Three Crowns of Florence: humanist assessment of Dante, Petrarca, and Boccaccio*, 1972; T. Todorov, *Grammaire du Decameron*, 1969.

- BAKINIZ: CHAUCER, DANTE, PETRARCA.

BOCCARDO, Gerolamo (1829-1904)

İtalyan iktisatçı. Liberal Okul'un öğretilerini geliştirmiştir.

Cenova'da doğdu, Roma'da öldü. Genç yaşlarda iktisadi araştırmalarla ilgilenmeye başladı, devlet adamı Cavour'un ilgisini çekti. 1860'ta Cenova Üniversitesi'ne profesör olarak atandı. 1877'de senatör oldu ve 11 yıl sonra Danıştay'a seçildi. Bu görevi sırasında toplumsal politikaları güçlü bir biçimde etkileme olanağı buldu. Ayrıca *Biblioteca dell'Economista* ("İktisatçının Kütüphanesi") adıyla yayımlanan bir iktisat dizisinin ve *Nuova Enciclopedia Italiana*'nın ("Yeni İtalyan Ansiklopedisi") altıncı cildinin editörlüğünü yaptı.

Yazdığı çeşitli kitaplarda liberal iktisadın bazı öğretilerini geliştirdi. Değeri, bir değişim oranı olarak kabul etti. Arz-talep ilişkisi sonucu sabit, ama üretim maliyetinden etkilenen bir fiyatın ortaya çıktığını varsaydı. Sismondi'nin talebin esnek olmadığı görüşüne karşı çıkarak fiyat düşürülürse düşük gelir gruplarının talebinin arttığını gösterdi. Kişisel tüketimin bir ölçüde üretken olduğunu, büyük ölçekli sanayinin özendirilmesi gerektiğini savundu.

Sonraları Spencer'in etkisinde kaldı, *Biblioteca dell'Economista* adlı dizinin editörlüğünü yaparken onun sosyolojik kavramlarını iktisada uyguladı. Daha sonra bunları *L'economia Politica Moderna e la Sociologica* ("Çağdaş Ekonomi-Politik ve Sosyoloji") adlı kitabında topladı.

- YAPITILAR (başlıca): *Trattato Teorico-Pratico di Economia Politica*, 3 cilt, 1853, ("Ekonomi Politik'in Uygulanması-Kuramsal İncelemesi"); *Dizionario della Economia Politica e del Commercio*, 4 cilt, 1857-1863, ("Ticaret ve Ekonomi-Politik Sözlüğü"); *L'economia Politica Moderna e la Sociologica*, 1883, ("Çağdaş Ekonomi-Politik ve Sosyoloji").

- BAKINIZ: H. SPENCER.

BOCCHERINI, Luigi (1743-1805)

İtalyan besteci ve viyolonselci. Oda müziğinin gelişimine katkıda bulunmuştur.

19 Şubat 1743'te, Lucca'da doğdu. İlk müzik derslerini, iyi bir kontrbasçı olan babasından ve Abbate Vanucci'den aldı. Çok yetenekli bir müzisyen olduğunun anlaşılması üzerine, on dört yaşında Roma'ya gönderildi. Orada altı yıl viyolonsel ve kompozisyon çalıştı. Lucca'ya döndükten sonra, ilk beste çalışmalarına başladı. İyi bir viyolonselci olarak ün kazandı; Tartini'nin öğrencisi Filippo Manfredi ile İtalya'dan başlayarak bir Avrupa turuna çıktı. 1768'de Paris'e gitti. Orada büyük başarı kazandı ve ilk kez yapıtları yayımlandı. Artık ünlü bir oda müziği bestecisiydi. O dönemin Paris'teki İspanya elçisi Boccherini'yi Madrid'e davet etti. 1769'da Madrid'e gitti ve orada, önce Kralın kardeşi Infante Don Luis'in ve daha sonra İspanya Kralının koruyuculuğu altına girdi. 1787 yılında, Prusya Kralı II. Friedrich Wilhelm'e bir bestesini adadı. Yapıtı çok beğenen Kral, Boccherini'ye "Kraliyet Oda Müziği Bestecisi" unvanını verdi ve yüklü bir maaş bağladı. Ama, kralın 1797'de ölümü, bestecinin bütün mali olanaklarının yok olmasına neden oldu. Hemen İspanya'ya döndüyse de, yaptığı müzik dönemin zevkine uymayan, modası geçmiş bir müzik olduğundan, hiçbir maddi destek sağlayamadı. Son bir umut olarak, 1799'da, "Fransa Ulusu ve Cumhuriyet" için altı tane piyanolu beşli besteledi. Ama, bu yapıtlarına umduğu ilgi gelmedi ve ancak ölümünden sonra, bu besteleri Fransa'da yayımlandı. Boccherini'nin son yılları, tam bir sefalet içinde geçti. Gittikçe bozulan sağlığına karşın, para kazanmak için dönemin zengin amatör gitarcılara beste yapıyordu ve hatta bu besteleri onlara adamak zorunda kalıyordu. Yokluk içinde, 1805'te Madrid'te öldü.

Günümüzde, konser salonlarında ender olarak yorumlanan Boccherini, müzik tarihine, oda müziğinin gelişimine olan katkıları ile geçmiştir. Birçok eleştirmen, Haydn ve Boccherini'yi, oda müziği alanında, birbirlerini tamamlayan besteciler olarak görmüşlerdir. Aslında Boccherini, yaşamı boyunca Haydn ile hiç karşılaşmamıştır. Bununla beraber, her iki besteci arasında bir iletişim sürekli sağlanmıştır; iki bestecinin de yayımcıları ortaktır. Yayımcı Artaria'nın ölümünden sonra bulunan mektuplarında gerek Boccherini'nin gerekse Haydn'in birbirlerini övdükleri cümlelere rastlanmıştır. Bugün, yalnızca *Viyolonsel Konçertosu* ve *Menuetto*'su ile tanınan Boccherini, döneminin en verimli bestecilerinden biriydi. Yalnızca çalgı müziği için bestelediği yapıtlarının sayısı 467'dir.

Bir besteci olarak, döneminin bütün müziksel yapı özelliklerini kullanmıştır, ama bazı önemli farklılıklar da gösterir. Daha sonraları Romantik dönem bestecilerinde görülen ve yaygın olarak kullanılan, müziğin içindeki kuvvet, karşıtlık ve gerilim öğeleri, Boccherini'nin müziğinde de görülür. Böylece, daha önceleri, bir boş zaman eğlencesi olarak bestelenen

oda müziği yapıtları, "dramatik" bazı özellikler de kazanır. Boccherini'ye göre "müzik" melodik, bir neşeyi dışavuran, müziksel fikirlerin kusursuz bir işçilikle işlendiği bir yapıda olmalıdır.

• **YAPITLAR (başlıca):** Opera: *La Clementina*, 1786. Orkestra Müziği: 20 Senfoni, 4 Viyolonsel Konçertosu. Oda Müziği: Yaylı çalgılar için 125 beşli; Piyano ve yaylılar için 12 beşli; Flüt obua ve yaylılar için 18 beşli; 102 Yaylı Çalgılar Dörtlüsü; 60 Yaylı Çalgılar Üçlüsü; 27 Keman Sonatı; 6 Viyolonsel Sonatı. Dinsel müzik: Üç ses ve yaylılar için *Stabat Mater*, 1781 ve 1800; Noel Kantatı, 1802.

• **BAKINIZ:** HAYDN.

BOCCIONI, Umberto

(1882-1916)

İtalyan ressam ve heykeltci. Fütürizm'in (Gelecekçilik) plastik sanatlar alanındaki kuramcısıdır.

19 Ekim 1882'de Calabria bölgesindeki Reggio kasabasında doğdu. 1898'de Roma'ya gitti, Balla'nın resim atölyesine girdi, 1902'ye değin onunla çalıştı.

Fütürizm (Gelecekçilik)

Fütürizm 1910'larda bir grup İtalyan sanatçısının, geleneksel sanatın çağdaş yaşam biçimlerini karşılamadığı gerekçesiyle başlattıkları bir harekettir. Değişen yaşam biçimlerinin temelinde teknolojinin dinamizmini gören fütüristler, yeni bir sanat yaratmak için geçmişle bütün bağların koparılmasını öngörüyorlardı. Bu yüzden her türlü geleneği, zamanla yerleşmiş geçerli ölçüleri, kuramları yıkmak, müzeleri, kütüphaneleri, akademik kurumları kaldırmak ve İtalya'yı profesörlerin, arkeologların, antika meraklılarının boyunduruğundan kurtarmak gerekiyordu. Çünkü bütün bu değer ölçüleri ve kurumlar sanatsal yaratıcılığı baltalıyorlardı.

Fütürizm enerji kavramını bir din gibi yüceltiyordu. Fütürist estetiğe göre gerçeğin boyutlarının, belirsiz ve durağan tek bir mekân içinde betimlenmesi yetersizdi. Enerji ve hızın anlatımı ancak bir hareketin bütün aşamalarını içeren çeşitli mekân birimlerinin bir araya getirilerek bütünleştirilmesiyle gerçekleştirilebilirdi. Ayrıca düşünceler ve anılar gibi konuyla bağlantılı şeylerin hepsi anlatıma katılmalıydı. Fütürizm hareketi şair Marinetti'nin* 20 Şubat 1909'da Paris'te *Le Figaro* gazetesinde yayımladığı bildirge ile başladı. Marinetti'nin yönetiminde Boccioni*, Russolo* ve Carra* gibi sanatçıların hazırladıkları 11 Şubat 1910 tarihli Fütürist Resmin Bildirgesi ile plastik sanatlar alanına da sıçramış oldu. Bunu yayınlanan Fütürist Resmin Teknik Bildirgesi, izledi. Bu bildirmede Marinetti'nin hız ve enerji üstüne ilk bildirgesinde ileri sürülen düşünceler yineleniyor, ayrıca resmin plastik dilinin çeyrek yüzyıl önce Yeni İzlenimciler'ce (Neo-Empresyonistler) geliştirilen renk ayrıştırıcılığı üstüne temellendirilmesi gerektiği vurgulanıyordu.

İlk büyük fütürist sergi 1911'de Milano'da açıldı. Bu sergideki resimler konu olarak yeni bir bakış açısı getirmekle birlikte, bildirgelerde ileri sürülen düşünceler kadar devrimci değildi. İzlenen yol sadece 1890'lardaki resim dilinin bir uzantısıydı.

Severini'nin* önerisiyle Paris'e kısa bir gezi yapan Fütüristler son eğilimleri, özellikle de

Kübizm'i tanımak olanağını buldular. Bundan sonraki çalışmalarında renk ayrıştırıcılığı ile Kübizm'in biçimi parçalama yöntemlerini birleştirerek yeni biçimsel olanaklar denediler. Bu biçimsel kaygıyla oluşturdıkları ve kent yaşamı, ışık, enerji, mekanik hareketler, gürültü gibi öğeleri tek bir görsel deneyde kaynaştıran yapıtlarını 1912'de Paris'te sergilediler.

Fütürizm'in kuramsal alandaki sözcülüğünü 1916'ya değin Floransa'da yayımlanan *Voce* dergisi yürüttü. 1913'te de harekete yeni katılan Ardengo Soffici ile eleştirmen Giovanni Papini *Lacerba* adlı fütürist dergiyi yayımlamaya başladılar. Daha sonra Fütüristler arasına Mario Sironi, (1885-1961) Ottone Rosai (1895-1957) ve Enrico Prampolini (1894-1956) gibi sanatçılar da katıldı.

Fütürizm plastik sanatlar alanındaki önderi Boccioni'nin 1916'daki ölümü ve I. Dünya Savaşı nedeniyle gerçek ve özgün bir sanat hareketi olmaktan uzaklaştı. Marinetti'nin Mussolini'nin yanında yer almasıyla da iyice siyasal bir boyut kazandı. Mussolini'nin iktidara gelişinden sonra faşizmin sanatsal ideolojisi haline büründü; ancak başlangıçtaki dinamizm ve yaratıcılığa bir daha hiç ulaşamadı.

Fütürizm, Kübizm'in biçimi parçalama yöntemlerini, şiddetli renk kullanımı ile birleştirmekle birçok Kübist sanatçının, Picasso* ve Braque'in* renksiz paletinden uzaklaşmasına yol açtı. Böylece Bireşimci Kübizm'e geçiş kolaylaştırmış oldu. Fütürizm, bir dizi sanat hareketini de etkiledi. Vortisizm, Alman Dışavurumculuğu'nun bazı biçimleri, Moskova'da 1913-1915 arasında gelişen öncü resim anlayışı bunlar arasındadır. Almanya, Fransa ve Hollanda'da 1920'lerin mimarlığı da büyük ölçüde fütürist düşüncelerin etkisi altında kaldı. Ancak Fütürizm'den en çok Devrim sonrası Sovyet sanatı etkilendi. İdeolojilerinin birbirine ters olmasına karşın, Mayakovski'nin* şiirdeki fütürizmi ve Rus Konstrüktivizmi'nin (Yapımcılık) özellikle mimarlık alanındaki ürünleri doğrudan doğruya fütürist düşüncelerin uygulamaları niteliğindedir.

1906'da Paris, Berlin, St. Petersburg (bugün Lenin-grad) gibi başkentleri gezdi. 1907'de Milano'ya yerleşti ve ressam Carra ile Russolo'yu tanıdı. Onlara Balla ile Severini'nin de katılmasıyla Fütürist Resmin Bildirgesi'ni hazırladı. Fütürizm'e ilişkin tartışmalara girdi; sanat merkezlerini gezerek aralarında Apollinaire ve Kübist sanatçıların da bulunduğu ünlü kişilerle tanıştı. 1912'de Fütürist Heykelin Teknik Bildirgesi'ni yayımladı. Uluslararası Fütüristler Sergisi'ne katıldı. 1915'te heykellerini Paris'te sergiledi. I.Dünya Savaşı'nda gönüllü olarak İtalyan ordusuna katıldı. Verona cephesinde attan düştü, aldığı yaralar sonucu 16 Ağustos 1916'da Sorte'de öldü.

Boccioni'nin ilk önemli yapıtları, günün geçerli sanat anlayışlarından kendini kurtarma çabalarını yansıtır. Bunlarda o dönemin üslubu Yeni Sanat'tan (*Art-Nouveau*) gelen biçimlendirme anlayışı ile Yeni İzlenimcilik'in (Neo-Empresyonizm) noktalamacılığının etkisi görülür.

Fütürizm'in başlangıcı sayılan 1910 ve 1911 yıllarında Boccioni İzlenimcilik'e dayanan anlayışlarda eksikliği duyulan dinamik ve sağlam bir resim yapısı aramaktadır. Sağlamlığı, daha önce bu deneyi yaşamış olan Kübizm'de görür. Dinamizmi ise, bir anlamda hareket demek olan zaman boyutunu resme geçirmekle sağlayacaktır.

Boccioni'nin kuvvet çizgilerine (*linee forze*) dayanan hareket anlayışı, Bergson'un *Matière et mémoire* ("Madde ve Bellek") adlı kitabından kaynaklanır. Buna göre hareket, görelî ve mutlak olmak üzere ikiye ayrılır. Görelî hareket, gözlemlenen nesnenin insanın bakış açısına göre değişebilen gerçek hareketidir. Mutlak hareket ise, nesnenin kendi iç yapısında bulunan ve nesneyi gözleyen kişinin zihin durumları ile değişebilen bir harekettir. Boccioni resimdeki dinamizmi, sanatçının zihin durumunu yansıtan mutlak harekete özgü kuvvet çizgileri ve görelî hareketlerin birbirini izleyen aşamalarının yan yana getirilmesi ya da üst üste çakıştırılması ile elde eder.

Bütün bu duygusal ve düşünsel yakıştırmalara karşın Boccioni'nin elde ettiği biçimsel sonuç, ancak soyutlanmış ve genelleştirilmiş bir hareket kavramının hareketli kıldığı bir resim yüzeyinden başka bir şey değildir.

Boccioni, Fütürizm'in ilkelerini 1913-1914 arasında yaptığı heykellerinde, resme oranla daha güçlü bir biçimde yansıtmış, hareketin mekân içindeki sürekliliğini daha tutarlı olarak ortaya koymuştur. Bunlarda alçı, cam, demir ve tahta gibi çeşitli malzemeleri bir arada kullanmıştır.

Boccioni kısa süren sanat yaşamının son döneminde Geç İzlenimcilik'e (Post-Empresyonizm) özellikle de Cezanne'a yönelmiştir. Bu, gerek Fütürizm'in, gerekse Boccioni'nin bireysel gelişim çizgisinin en az çeyrek yüzyıl gerisinde kalmış ve çoktan aşılmış olan plastik değerlere bir geri dönüş olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** Resim: *Lutto*, 1910, ("Yas"); *Città que sale*, 1910, Modern Sanatlar Müzesi, New York, ("Kent Uyanıyor"); *Rissa in galleria*, 1910, ("Galeride Isyan"); *Çağdaş İdol*, 1910; *Baskın*, 1911; *Le Forze di una strada*, 1911, ("Bir Sokağın Güçleri"); *Stati d'animo: Gli Addii, Quelli che vanno, Quelli che restano*, 1911, ("Aklın Durumları: Vedalar, Gidenler, Kalanlar"); *Materia*, 1912.

Heykel: *Sviluppo di una bottiglia nello spazio*, 1912-1913, ("Bir Şişenin Mekân İçindeki Gelişimi"); *Forme uniche della continuità nello spazio*, 1913, ("Sürekliliğin Mekân İçindeki Kendine Özgü Biçimleri"); *Dinamismo di un footballer*, 1913, Modern Sanatlar Müzesi, New York, ("Bir Futbolcunun Dinamizmi"); *Dinamismo di un ciclista*, 1913, Modern Sanatlar Müzesi, New York, ("Bir Bisikletçinin Dinamizmi").

- **BAKINIZ:** BALLA, CARRA, CEZANNE, LİZİTSKİ, SEVERİNİ.

BOCHENSKİ, Joseph (1902)

Polonyalı felsefe tarihçisi. Çağdaş felsefe sorunları üzerinde durmuş, onların tarih içindeki gelişimini ve etkilene kaynaklarını araştırmıştır.

30 Ağustos 1902'de Polonya'nın Czuszców ilinde doğdu. Ortaöğrenimini doğduğu yerde, yükseköğrenimini Almanya'nın değişik üniversitelerinde gördü. Sonra Freiburg Üniversitesi'nde felsefe profesörü oldu.

Bochenski'nin çalışma alanı çağdaş Avrupa ve Sovyet felsefesidir. Avrupa felsefesinin uğraştığı sorunların kökenini, bunların çağdaş düşünce ürünlerine yansımaları incelemiş, özellikle mantık ve logistik konularında önemli çalışmalar yapmıştır. Modern mantık üzerindeki araştırmaları yeni bir düşünme yöntemini içerir. En önemli yapıtı olan *Europäische Philosophie der Gegenwart*'ta Kant'tan Whitehead'a dek bütün felsefe kuramlarını eleştireci bir tutumla incelemiş, gelişimlerini sergilemiştir. Bochenski'nin yapıtları, çağdaş felsefe alanında çalışanlar için, güvenilir birer kaynak niteliğindedir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Europäische Philosophie der Gegenwart*, 1951, (Çağdaş Avrupa Felsefesi, 1983); *Formale Logik*, 1956, ("Formel Mantık"); *Grundriss der Logistik*, 1973, ("Logistiğin Temeli"); *Wege zum philosophische Denken*, 1959, ("Felsefe Düşüncesinin Yolu"); *The Logic of Religion*, 1965, ("Dinin Mantığı").

- **KAYNAKLAR:** I.M. Bochenski, *Çağdaş Avrupa Felsefesi*, (Çev. S.R. Kırkoğlu), 1983.

BODE, Boyd Henry (1873-1953)

Amerikalı eğitimci. Deneyci ve İlerici Eğitim akımının temsilcilerindendir.

Çeşitli üniversitelerde öğretim üyeliği yapan Bode'un yetkin bir eğitimci olarak tanındığı dönemlerde Pestalozzi, Froebel, Herbart gibi eğitimciler, klasik eğitim sisteminin geçersizliğini öne sürüyorlardı. Okullarda, yaşayarak öğrenme ve öğrencinin aktif katılımı eğitsel önem kazanmaktaydı. Tanınmış eğitimci Devrey'in etkisiyle bu düşünceler dünyanın çeşitli ülkelerine ve bu arada Türkiye'ye de yansımıştı.

Bode, Deneyci ve İlerici Eğitim akımının temsilcilerinin klasik eğitim yöntemlerini tamamen reddetmekle, klasik eğitimi savunular kadar tutucu bir tavır içinde olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca, yaparak, yaşayarak öğrenmede her deneyimin mutlaka eğitsel bir değer taşımadığını, deneyiciliğin bir nitelik sorunu olduğunu vurgulamıştır. Bu alandaki eleştirilerini *Progressive Education at Crossroads* ("İlerici Eğitim Dönüm Noktasında") adlı kitabında toplayan Bode, *Conflicting Psychologies of Learning* ("Öğrenimin Çelişik Psikolojileri") adlı kitabında da, çocuğun düşünsel gelişme evreleriyle eğitim programları arasında uyum bulunması ve programların, sınıfı oluşturan çocuklardaki bireysel öğrenim yapılarına göre esnekliğe sahip olması gerektiğini savunmuştur.

Bode'un eğitim felsefesi açısından özellik gösteren yönü ise eğitim sistemini, toplumdaki demokratik yapının bir parçası olarak görmesidir. Bode'a göre eğer demokratik yaşam biçimi toplum için bir model ise, bu model aynen okulun örgütlenmesi ve yönetiminde de yansımalıdır. Okulda bireysel özgürlüğü duyup yaşamayan öğrenciden, topluma eğitilmiş yurttaş olarak katıldığında, bireysel özgürlüğü ve demokrasiyi özümlemiş bir insan gibi davranması beklenemez.

Bode gibi eğitimci, düşünür ve yazarların, eleştirmekle beraber, savunuculuğunu da yaptığı Deneyci ve İlerici Eğitim akımı başlıca iki yönden eleştirilmiştir. Bunlardan biri, akımın Amerika için yeterince ulusal olmamasıdır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle Senatör McCarthy'nin sol ve demokratik düşünce ve eylemlere karşı başlattığı baskıcı politikanın da etkisiyle, bu eğitsel akımlar frenlenmiştir. İkinci eleştiri ise, bilgi ve kültür birikimini tartışmadan aktarmaktan ibaret olan klasik eğitim sistemine göre bu akımların öğrenciyi bilgisiz bıraktığı yönünde olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Fundamentals of Education*, 1922, ("Eğitim Temelleri"); *Democracy as a Way of Life*, 1937, ("Bir Yaşam Biçimi Olarak Demokrasi"); *Progressive Education at Crossroad*, 1938, ("İlerici Eğitim Dönüm Noktasında"); *How Do We Learn*, 1940, ("Nasıl Öğreniyoruz"); *Conflicting Psychologies of Learning*, ("Öğrenimin Çelişik Psikolojileri").

• **KAYNAKLAR:** J.S. Brubacher, *A History of the Problems of Education*, 1966; F.R. Butts, *A Cultural History of Education*, 1947.

BODE, Johann Elert (1747-1826)

Alman astronom. Gezegenlerle Güneş arasındaki ortalama uzaklıkları açıklayan Titius-Bode Kuralı'na son biçimini vermiştir.

19 Ocak 1747'de Hamburg'da doğdu. Ampirik hesaplamalara büyük ilgisi vardı. Astronomi alanında kendi kendisini yetiştirdiği halde, 1768'de henüz 21 yaşındayken yazdığı *Anleitung zur Kenntnis des gestirnten Himmels* ("Yıldızlı Gökyüzü'nün Tanınması-na Giriş") yaklaşık yüz yıl süreyle önerdiği

astronomi kitabı olarak benimsendi. Bode'nin geliştirdiği gezegenlerin uzaklıklarına ilişkin Titius-Bode kuralı (ya da dizisi) büyük ilgi gördüğü gibi önemli gözlemlere de yol açtı. Bode 1772'de çalışmaya başladığı Berlin Gözlemevi'nde bu kurumun o güne kadar yayımlanan en güvenilir gözlem kayıtlarını hazırladı. 1786'da Berlin Akademisi üyeliğine kabul edildi. Aynı yıl Berlin Gözlemevi müdürlüğüne getirilen Bode, bu kurumu 1825'e kadar yönetti. 1782 ve 1801'de yayımladığı iki gök atlası uzun bir süre bu alanda en güvenilir kaynaklar sayıldı. Berlin, St. Petersburg, Stockholm, Kopenhag ve Göttingen'deki bilim akademilerinin ve Londra'daki Royal Society'nin üyesi olan Bode, Berlin Gözlemevi'nden ayrıldıktan bir yıl sonra 23 Kasım 1826'da Berlin'de öldü.

Bode, özellikle Kant, Lambert ve Herschel'in ileri sürdükleri, uzayın sonsuzluğunu ve yıldızların sürekli bir yapım-yıkım süreci içinde bulunduklarına ilişkin görüşleri, yazılarıyla destekleyen çok az sayıda astronomdan biriydi. Gene de ampirik astronomi çalışmaları Bode'nin en belirgin yönüdür. O güne değin bilinen gezegenlerin Güneş'e olan göreceli ortalama uzaklıklarını yaklaşık değerlerle veren Titius-Bode kuralı da temelde ampirik bir önermeydi. 1766'da Johann Daniell Titius'un (1729-1796) önerdiği kural, Güneş ile gezegenleri arasındaki ortalama uzaklıkların belirli bir matematiksel bağıntıya sahip olduğunu öne sürer. Bode'nin 1772'de formüle ettiği biçimiyle bu bağıntı $A = 4 + 3 \times 2^n$ olarak tanımlanır. Yer'in Güneş'e uzaklığı birim olarak alınıp (bir astronomi birimi; a.b.) uzaklıklar 10'a bölündüğünde, dizi $A = 0.4 + 0.3 \times 2^n$ biçiminde tanımlanır. Merkür için 0.3×2^n birimi 0, Venüs, Yer, Mars, Jüpiter vb için n sırasıyla 0,1,2,4 vb olarak alındığında, formül bu gezegenlerin göreceli ortalama uzaklıklarını 0.4 (Merkür), 0.7 (Venüs), 1.0 (Yer), 1.6 (Mars), 5.2 (Jüpiter) a.b. olarak verir. Bu gezegenlerin gözlemlerle bulunan ampirik uzaklıkları sırasıyla 0.39, 0.72, 1.0, 1.5 ve 5.2 olduğundan ve Herschel'in 1781'de keşfettiği Uranüs'ün 19.2 a.b. olarak saptanan uzaklığının da formülün öngördüğü 19.6 a.b. değerine yakın bulunduğu, Bode-Titius kuralına ilgi giderek arttı. Formülde 2.8 a.b. uzaklıkta bulunması gereken ama o güne değin gözlemlenmemiş gezegeni keşfetmek üzere harcanan yoğun çabaların sonucunda, 1 Ocak 1801'de Seres adı verilen bir gezegen beklenen uzaklıkta (2.77 a.b.) bulundu.

Bode-Titius kuralının önemi, gezegenlerin uzaklıklarının hesaplanmasını kolaylaştırması kadar, o dönemde egemen olan Newtoncu görüşe karşı bir olgu olarak astronomların Newton paradigmasını sorgulamalarına destek sağlamasıdır. Gök cisimlerinin hareketlerini belirleyen Kopernikçi yaklaşıma fiziksel bir temel sağlayan Newton'un yerçekim kuramı gök mekaniğini açıklamakta kullanılan başlıca paradigmaydı. Bode-Titius kuralının gök mekaniğindeki bazı olguları Newton'un kuramına dayanmayan ampirik bir formülle açıklayabilmesi, ve Herschel'in keşfettiği Uranüs'ün ve ilk kez J.C. Adams ile Le Verrier'nin gözlemlendiği Neptün'ün yörüngelerindeki Newtoncu paradigmaya aykırı sapmalar, Newton'un kuramının giderek sorgulanmasına yol açtı. Bu arayışlar ancak 20. yy'da Einstein'ın getirdiği görecelik kuramının ışığında

- **YAPITLAR (başlıca):** *Anleitung zur Kenntnis des gestirnten Himmels*, 1768, ("Yıldızlı Gökyüzü'nün Tanınmasına Giriş"); *Sammlung astronomischer Tafeln*, 1776, ("Astronomik Tablolara Külliyyatı"); *Kurzgefasste Erläuterung der Sternkunde*, 1778, ("Yıldızbilimin Özet Bir Açıklaması"); *Dialogen über die Mehrheit der Welten*, Fontenelle'den çeviri, 1780, ("Dünyaların Çokluğu Üzerine Diyaloglar"); *Vorstellung der Gestirne auf 34 Kupfertafeln nebst Fixsternverzeichnis*, 1782, ("Sabit Yıldızların Bir Listesiyle Birlikte 34 Bakır Plaka Üzerinde Yıldızların Gösterimi"); *Allgemeine Betrachtungen über das Weltgebäude*, 1801, ("Yerküre Üzerine Genel İncelemeler").
- **KAYNAKLAR:** *Allgemeine deutsche Biographie*, 1876; J.C. Poggendorf, *Biographisch-literarisches Handwörterbuch*, 1883-1903.
- **BAKINIZ:** J.C. ADAMS, EINSTEIN, HERSCHEL, KOPERNİK, LE VERRIER, I. NEWTON.

►
Otorite
kavramı

BODIN, Jean (1530-1596)

**Fransız hukukçu ve siyaset felsefecisi.
Mutlakîyetçiliğin savunucusudur.**

Fransa'da Angers yakınlarındaki bir kasabada, bir terzinin çocuğu olarak doğdu. Haziran 1596'da Laon kentinde öldü. İlköğrenimini manastırda gördükten sonra, 15-16 yaşlarında Carmelite tarikatına girdi. Üç yıl sonra, öğrenimini tamamlaması için Paris'e gönderildi. Orada Yunanca ve İbranice'yi öğrendi. 1551'de, Toulouse Üniversitesi'nde hukuk öğrenimine başladı. Daha sonra on yıl öğretim üyesi olarak bu kentte kaldı. 1561'de öğretim üyeliğini bırakıp, çalışmak için Paris'e döndü ve mesleğini kralın hizmetinde sürdürdü. Çalışmalarının büyük bölümünü hukuk incelemelerine, özellikle hukuk tarihi konusuna ayırdı. 1571'de de kralın kardeşi, Alençon Dükü François'nın hizmetine girdi. Bu yeni çevresi ona, çağın önde gelen idareci ve diplomatlarıyla yakından tanışma olanağı sağladı. Bodin, bu çevreye girmekle, siyasi hayata da adım atmış oldu. 1576'da, Blois Genel Meclisi'ne Vermandois'nın temsilcisi olarak girdi. Aristokrasinin, din adamlarının ve burjuvazinin temsilcilerinin ayrı ayrı toplandığı bu

mecliste Bodin burjuvazinin temsilcisi olarak bulunuyordu. Bütün çalışma, konuşma ve yazılarında da bu kesimin dileklerini savundu. Protestanlar'a karşı uygulanan baskıların son bulması, bunlara daha hoşgörülü davranılması yolunda çaba harcadı. Bu arada, kısa bir süre için İngiltere'ye gitti ve burada İngiliz siyasal kurum ve geleneklerini yakından tanıdı. 1583'te Alençon Dükü'nün ölmesi üzerine Laon kentine çekilen ve burada savcılık yapmaya başlayan Bodin, vebadan öldü.

Bodin, uygulamalı hukuk, kuramsal hukuk, devlet ve siyaset felsefesi, iktisat alanlarında çalışmalar yapmıştır. Çağın din ve mezhep çatışmalarının dışında kalmış, bütün dinlerin özünün aynı olduğu görüşünü savunmuştur. Bu tutumu yüzünden de, St. Barthélemy Katliamı'nda ölümle burunburuna gelmiş, daha sonra da Katolikler Birliği'nden atılmıştır. Katolikler Birliği'nden çıkarılmasında büyücülük ve astroloji (ilm-i nücum) gibi konulara merak salmış olmasının da etkisi olmuştur.

Bodin'nin hukuk araştırmacılığı ve yazarlığının özelliği, tarihçi yöntemi kullanmasından kaynaklanmaktadır. 1566'da yayımlanan *Methodus ad Facilem Historiarum Cognitionem* ("Tarihi Kolay Anlama Yöntemi") adlı kitabında, tarihsel veriler ve bulgulara yola çıkarak, hukukun genel ve evrensel ilkelerini belirlemeye çalışmıştır. Yazılarının bir diğer kaynağını ise doğrudan gözlemler oluşturmıştır. Örneğin, İngiltere günlerini, krallık otoritesinin gerekliliği yolundaki düşüncelerini besleyen bir gözlem dönemi olarak değerlendirmiştir. Böylece Bodin, gözleme dayalı siyasal bilimciliğin de öncülerinden olmuştur.

Bodin'in düşüncelerini temel olarak o dönemde Fransa'nın içinde bulunduğu ortam etkilemiştir. Din savaşlarının sürdüğü bir ortamda Bodin, otorite sorununa eğilmiş ve anarşinin insanlığın uğrayabileceği en büyük yıkım, düzenliliğin ise insanoğlunun en büyük ihtiyacı olduğu sonucuna varmıştır. 1576'da yazdığı *Les Six Livres de la République* ("Cumhuriyetin Altı Kitabı") adlı kitabında toplumsal ve siyasal düzenin yeniden kurulabilmesi için gerekli koşulları ele almıştır. Anarşiden ancak egemenliğin tek kişiye ait olacağı mutlak monarşi sistemiyle çıkabileceği düşüncesi bu kitabın ana yargısıdır. Somut siyasal amacı, güçlü ve merkezi bir iktidarın savunulması ve yaratılması olan Bodin'in öğretisinde, devlet ve egemenlik gibi kavramlar ön planda olmuştur.

Bodin'e göre devletin işlevi aileleri ve bunların ortak çıkarlarını doğruluk-dürüstlük kuralları çerçevesinde yönetmektir. Bodin'de "doğruluk", "aile" ve "egemen güç" kavramları kilit taşlardır. Machiavelli'den farklı olarak devleti yalnızca siyasal olaylar ve yalın gerçekler düzeyinde ele almaz; etik (ahlaki) öğeye de önem veren bir yaklaşımı benimsemiştir. Temel dayanağı "aile" olan devleti devlet yapan, toplumun birlik ve bütünlüğünü sağlayan "egemen güç"dür. Devletin temelindeki insansal öğe "aile" ise, siyasal öğe de "egemenlik"tir.

Devlet'teki egemenlik, aile içindeki egemenlik ilişkilerini andırır. Babanın çocuğu ya da kocanın karısı üzerindeki otoritesi neyse, öz bakımından devletin uyrukları üzerindeki otoritesi de budur. Kralın egemenlik hakkı ve yetkisi, babanın Tanrı'dan aldığı egemenlik hakkına benzer. Egemenliğe başeğ-

►
Egemenlik
hakkı

me noktasında da iki kurum arasında benzerlik vardır. Aile içinde boyun eğmeyi öğrenen çocuk, ilerde yurttaş olarak da devletin yasalarına ve başkalarının haklarına karşı saygılı olmayı bilir, bu gibi ödevlerini yerine getirmekte zorluk çekmez. Babalarına karşı gelmeye alışmış çocuklar ise, ilerde krala karşı da ayaklanabilir, devleti çökertebilirler. Oysa toplumun ve bireyin esenliği ve mutluluğu, devletin egemenliğinin dokunulmaz olmasını gerektirir.

Bu nedenle, devletin egemenliği "mutlak", "bölünmez" ve "sürekli" olmalıdır. Egemenlik "mutlak" bir yetkidir; çünkü devlet ve onu simgeleyen kral dışında hiçbir gücün buna karışmaya hakkı yoktur. Yasaları dilediğince yapar. Egemen yönetici, kendi yaptığı yasalar ve kendinden öncekilerin yaptıklarıyla bağlı değildir. İstese bile bu mutlak yetkisinden vazgeçemez. Egemen güç, yasa yaparken başkalarının onayını beklemek gereğini de duymaz, duymamalıdır. Çünkü başkalarının oluruyla yasa yapabilen bir kral ya da prens egemen değildir, olsa olsa bir uyruktur. Dolayısıyla, prensin, egemenlik yetkisini bir senato ya da halk meclisi gibi kurul ve kurumlarla paylaşması da düşünülemez. Egemen güç, örf ve adet kuralları ya

da gelenek ve göreneklerle de bağlı değildir. Gerektiğinde savaşa ve barışa, kişiler hakkında mahkûmiyet yargısına, kamu görevlilerinin atanmasına, para basılmasına ve vergi konmasına, vb., bütün bunlara kendisi ve tek başına karar verir.

Egemenlik aynı zamanda "bölünmez" bir yetkidir. Bu güç, parçalanmamak ve bir bütün olarak kalmak koşuluyla, bir prenste, bir azınlıkta ya da toplumun tümünde olabilir. Ancak, bu üstün ve parçalanmaz gücün kral, soylular ve halk arasında paylaştırılması, feodalite ya da "karma yönetim" biçimi gibi karışıklıkların ortaya çıkmasına yol açar. Düzensizlik ve anarşinin kaynağı da egemenliğin bölünmesidir. Her ne kadar egemenlik kralda, soylularda ya da halkın kendisinde toplanabilirse de, bütün bunlar içinde en akla uygunu, egemenliğin tek bir kişinin elinde bulunmasıdır. Çünkü kralın egemenliği, doğal düzene en uygun düşenidir. Gökyüzünde tek bir güneş, evrende tek bir Tanrı, ailede de tek bir şef vardır. Eski uygarlıklar olan Asur, Pers, Mısır, Makedonya vb. devlet düzenlerinde de tek bir kişinin egemenliği vardı. Ayrıca, egemenliğin mutlak ve bölünmez bir yetki olmasını uygulamada sağlayacak

*Egemenliğin
bölünmezliği*

16. yy Fransa'sında Siyasi Güçler Dengesi

16. yy Fransa'sı kralın temsil ettiği merkezi iktidarın yerel yönetimler üzerinde egemenlik kurma çabalarına tanık oldu. Yerel yönetimler arasındaki farklılıklar, ulus ölçeğinde merkezi bir anayasanın yapılmasına olanak vermiyordu. Fransa'da taşraın ve yerel yönetimlerin bağımsızlığı geleneği güçlüydü. Krallık yönetimleri, ancak iç savaşlardan sonra yerel yönetimler üstünde etkilerini artırabiliyordu. İngiltere'den farklı olarak, parlamento geleneğinin olmadığı Fransa'da, temel çelişki, kralla parlamento arasında değil, kralla, yerel yönetimler arasındaydı. 16. yy'da krallık yönetimi gün geçtikçe artan para ihtiyacını karşılamak üzere bazı devlet görevlerini ve unvanlarını para karşılığı satmaya başladı. Böylece hâkimlerin sayısı artırıldı, kral Paris Parlamentosu'nda iki yeni kurul oluşturdu. 16. yy boyunca yaklaşık 50.000 devlet görevi kral tarafından satıldı. Bu gelişmeler ve mali sistemin düzenlenmesi, gelecekteki merkezi bürokrasinin çekirdeğini oluşturacak bir profesyonel danışmanlar tabakasının oluşmasına yol açtı. Krallık yönetiminin organı olan Devlet Konseyi'nde profesyonel bürokratların sayısı artmaya, soy yerine uzmanlık önem kazanmaya başladı. Aynı zamanda da servet ve sermaye birikimine sahip toplumsal kesimlerin, bürokrasi içindeki etkinliği arttı. Yeni oluşan profesyonel bürokrasi, eskisinden farklı olarak laik bir eğilimi temsil etmekteydi. Öte yandan, Fransa'da krallar gitgide kiliseyi egemenlikleri altına almaya başladılar. 1516 Bologna Konkordatosu ile Fransız kralı manastır başkanlarını ve piskoposları atama hakkını, papalığın elinden aldı.

1519'da Luther'in* kitaplarının Paris'te yaygın bir biçimde okunmaya başlanmasıyla birlikte Reformasyon Hareketi Fransa'da yayılmaya başladı. 1521'de Kral I. Francis bunların yayımlanmasını yasakladı. Ancak Luthercilik özellikle yoksul kesimler arasında hızla yayılmaya başladı. 1530'ların ortalarından itibaren John Calvin'in* görüşlerinin etkinlik kazanmaya başlamasıyla birlikte, Fransız Protestanlığı önemli bir güç haline geldi. Kral II. Henry (1547-1559) babasının politikasını izleyerek Kalvinistler üzerindeki baskıyı sürdürdü. Oğlu IX. Charles (1560-1574) adına ülkeyi yöneten Catherine de Medicis daha önceki kralların izlediği baskıcı politikayı bırakıp Kalvinistlerle uzlaşmaya gitti. Ancak 1562'de Katoliklerin Protestanların bir toplantısını basıp katliama girişmeleri üzerine iki taraf arasında ilk iç savaş başladı. 1562-1589 arasında Fransa'da iki taraf arasında sekizden fazla din savaşı oldu. 1572 St. Barthelemy katliamında binlerce Protestan öldürüldü.

Bütün bu savaşlar boyunca Fransız monarşisi büyük sarsıntılar geçirdi. II. Henry'nin ölümünden sonra rakip aileler birbirlerine karşı iktidar kavgasına giriştiler. Krallık yönetimi, Katolik ve Protestan taraflar arasındaki iç savaşları engellemiyordu. Protestanlığa karşı asıl tehlike monarşiden değil Katolik Kutsal Birliği'nden gelmekteydi. III. Henry (1574-1589) bu örgütü kontrol altına almaya çalıştıysa da başaramadı. Protestanlara karşı hoşgörülü olan IV. Henry (1589-1610) döneminde din savaşları sona erdi, monarşik yönetim güçlendi.

**Egemenliğin
sürekliliği**

en iyi yol, hatta tek yol da, onun bir tek kişiye ait bir yetki olarak görülmesidir.

Egemenliğin bir başka yönü de sürekliliğidir. Bazı ülkelerde görülen geçici egemenlik yetkileri, gerçek birer egemenlik sayılamazlar. Örneğin, işba-şında kalma süreleri sınırlı olan Roma konsülleri, diktatörleri vb. gerçek birer egemen değillerdir. Süreyle kısıtlı olan ya da dilendiği zaman geri alınabilen bir iktidar egemenlik değil, olsa olsa bir yetkidir. Egemenlik sürekli ve toplumu yönetenin vicdanına sınırsız bağlıdır. Kral bu hakkını ömrü boyu kullandıktan sonra da, tacıyla birlikte, kendinden sonra gelene aktarır.

**Kralın
egemenliği**

Bodin'e göre, hükümdarın egemenliğinin mutlak, bölünmez ve sürekli olması onun zorbaca ve keyfi davranmasını gerektirmez. Böyle olması doğru da olmaz. Çünkü monarşi, hükümdarın doğal yasaları çiğnediği, özgür insanlara köle muamelesi yaptığı, uyrukların mallarını kendi mülküymüş gibi kullandığı bir zorbalık ve keyfilik yönetimi demek değildir. Kralın da iradesinin üstünde doğal yasalar vardır, bunlar aslında Tanrı buyruğunun yansımasından başka bir şey değillerdir. Doğal yasalar özellikle mülkiyet ve özgürlük haklarının saygı görüp korunmasını gerektiren, yazılı olmayan ama insanların vicdanlarına sinmiş yasalar. Kralın eylem ve işlemleri bunlara dokunmadıkça meşruluk kazanırlar. Bodin'e göre bu sınırlar, hukuki nitelikte birer engel sayılamazlar. Bunlar daha çok ahlaki ve manevi düzeyde kalan birer kayıttır. Kralın sorumluluğu yine yalnız Tanrı'ya karşıdır. Çünkü hukuk kuralları yalnız onun buyruklarından doğar. Kral doğal yasalara aykırı birtakım işlere girişse bile, bunun hukuki anlamda bir yaptırımı (müeyyide) yoktur. Kral bunlardan ötürü hukuken sorumlu tutulamaz, yargılamaz, cezaya çarptırılmaz. Zorbalık yoluna sapan krala karşı bile halkın direnme hakkı yoktur.

**İdeal yönetim
biçimi**

İdeal yönetim biçimini arayan Bodin'e göre, aslında, çeşitli yönetim biçimlerinin kendilerine göre olumlu ve olumsuz yönleri vardır. Halk yönetimi, eşitliği amaçlaması, çok sayıda büyük adam yetişmesini sağlaması, toplumun değişik kesimlerini kamu işlerinin yönetimine katması bakımından birtakım erdemlere sahip görünür. Ancak bu sadece bir görünüştür. İnsanlar arasında eşitliğin var olmaması, halkın kamu işlerini görmedeki bilgisizliği ve yeteksizliği, bütün bu görünürdeki yararları siler götürür. Devlet işlerinin seçkinlere gördürülmesi ilkesi mantıksal sonucuna götürüldüğünde bütün yetki ve sorumlulukların, seçkinler arasındaki en seçkin'e, yani krala verilmesini öngörür.

Bodin'in Avrupa'da merkezi krallıkların ve ulusal devletlerin yükseliş döneminde ileri sürdüğü bu düşünceleri, ününün Fransa dışında da yaygınlaşmasına neden olmuştur.

- **YAPITLAR:** *Oratio de Instituenda in Republica Juventute*, 1559, ("Genç Cumhuriyetteki Öğretim Kurumları Üzerine Düşünceler"); *Methodus ad Facilem Historiarum Cognitionem*, 1566, ("Tarihi Kolay Anlama Yöntemi"); *Discours sur les Causes de L'extrême cherté qui est aujourd'hui en France*, 1574, ("Bugün Fransa'da Yaşanan Aşırı Pahalılığın Nedenleri Üzerine Görüşler"); *Relation de ce qui s'est passé en l'Assemblée du Tiers-Etat en France en 1576*, 1576, ("Fransa'da 1576'da Halk Tabakası Meclisi'nde Olup Bitenlerin Oykusu"); *Le monarchie des*

Sorciers, 1580, ("Büyücülerin Şeytanlığı"); *Colloquium Heptaplomeris de Abditis Rerum Sublimium Arcanis*, 1588, ("Esrarlı Bilgileri Saklamaya İlişkin Öğütler"); *Universale Naturae Theatrum*, 1596, ("Tiyatronun Evrensel Doğası"); *Les Six Livres de la République*, (ö.s.), 1756, ("Cumhuriyet'in Altı Kitabı").

- **KAYNAKLAR:** Y. Abadan, *Devlet Felsefesi*, 1959; İ. Akin, *Kamu Hukuku*, 1980; E.de Bathélemy, *Etude sur J. Bodin*, 1876; H. Baudrillard, *Bodin et son temps*, 1853; R. Chauviré, *Jean Bodin: auteur de la "République"*, 1916; F. Frist, *J. Bodin's Weltbild und Staatslehre*, 1931; A. Garosci, *Jean Bodin: Politicia e dritto nel Rinascimento francese*, 1934; M.E. Kamp, *Die Staatswirtschaftslehre Jean Bodin's*, 1949; B. Reynolds, *Proponents of limited monarchy in sixteenth Century France: Francis Hotman and Jean Bodin*, 1931.

- **BAKINIZ:** MACHIAVELLI.

**BOECKH, August
(1785-1867)**

Alman tarihçi. Antik Çağ yazıtlarının okunması ve derlenmesi konusunda önemli çalışmalar yapmıştır.

24 Kasım 1785'te Almanya'da Karlsruhe'de doğdu, 3 Mart 1867'de Berlin'de öldü.

Halle Üniversitesi'nde filolog Friedrich August Wolf'un ve Friedrich Schleiermacher'in öğrencisi oldu, onların görüşlerinden etkilendi. 1807'de doktora aldı ve Heidelberg Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. Aynı yıl profesör oldu. 1811'de Berlin Üniversitesi'ne geçti. Dekanlık ve rektörlük yaptı. Boeckh, özellikle klasik Antik Çağ üzerine çalıştı. Sayısız yazıt ortaya çıkarttı, bu yazıtların yardımıyla Eski Yunan uygarlığını en ince ayrıntılarına dek büyük bir titizlikle inceledi. Yazıtlar, Berlin Bilimler Akademisi'nin yardımıyla *Corpus inscriptionum graecarum* adıyla yayımlanmaya başlandı. Bu büyük proje ölümünden sonra öğrencileri tarafından sürdürüldü. *Staatshaushaltung der Athener* ("Atinalılar'ın Devlet Bütçesi") adlı kitabında Atina'nın iktisadi yaşamını ele aldı. Nüfusun toplumsal yapısını, meslekleri, günlük yaşam koşullarını, ülkenin doğal kaynaklarıyla çalışan nüfus arasındaki ilişkiyi inceledi. Devletin, harcama ve gelirlerini, savaş ve barış dönemlerindeki mali durumunu inceledi. Bunların Atinalılar'ın düşünsel gelişimi açısından önemini araştırdı. Bu kitap Antik Çağ'a ilişkin araştırmaların çoğu için önemli bir kaynak oldu.

Boeckh çalışmalarıyla ve yetiştirdiği öğrencilerle 19.yy tarih bilimini önemli ölçüde etkiledi. Antik Çağ yazıtlarının çözümü konusundaki katkılarıyla da bu alana yönelik bilimsel çalışmaların temelini attı.

- **YAPITLAR (başlıca):** *De metris Pindari libri III*, 1811, ("Pindaros'un Şiirlerindeki Vezin"); *Staatshaushaltung der Athener*, 1817-1840, ("Atinalılar'ın Devlet Bütçesi"); *Corpus inscriptionum graecarum* (ölümünden sonra tamamlanmıştır), 4 cilt, 1825-1877, ("Yunan Yazılı Belgeleri").

- **KAYNAKLAR:** M.Hoffmann, *August Böckh*, 1901; U.Wilamowitz-Moellendorf, *Geschichte der Philologie*, 1921.

BOEHRINGER, Erich

(1897-1971)

Alman arkeolog. Yürüttüğü kazılarla Bergama kentinin ortaya çıkarılmasında büyük payı olmuştur.

Almanya'da doğdu. Çok genç yaşta I.Dünya Savaşı'na katıldı, önemli görevler yaptı. Savaşın sonra liseyi bitirdi. Berlin, Freiburg, Basel ve Würzburg üniversitelerinde arkeoloji, tarih ve filoloji eğitimi gördü. Doktorasını Siraküsa sikkeleri üzerinde yaptı. Avrupa müzelerindeki tüm Siraküsa sikkelerini saptayarak bu alana bir yenilik getirdi. Daha sonra Roma'daki Alman Arkeoloji Enstitüsü'nde asistan oldu. Bu sırada Yunanistan ve Türkiye'de çalışmalarda bulundu. Bu çalışmaları Akdeniz kültürlerine yönelmesine yol açtı. 1940-1943 arasında Atina'da kültür ateşeliği yaptı. 1943'te Göttingen Üniversitesi'nde ders verdi. 1954'te Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün Berlin'deki merkezinin başına getirildi. Başkanlığı sırasında enstitünün daha verimli çalışmasını sağladı, Bağdat ve Madrid'te yeni enstitüler açtı. 1956'dan başlayarak Bergama'da kazılar yaptı. 3 Nisan 1971'de Almanya'da öldü.

Boehringer'in en önemli çalışmaları Bergama kazılarıdır. Burada ortaya çıkardığı yapılardan birinin askeri bir depo, ötekinin de bir heraiion (kahraman mezarı) olduğunu kanıtlanmıştır. Depo yapısında bulunduğu taş güllerle aracılığıyla Antik Çağ'daki savaş yöntemlerini açıklamıştır. Kentin eski görünümünü yeniden sağlayabilmek için *Zeus Tapınağı'nın, Traianeum'un ve Demeter Terası'nın* yeniden yapımını gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Uzun zamandır varlığı bilinen, ancak yeri saptanamayan Asklepieion'un Bergama'nın batısında olduğunu keşfetmiştir. Burası Antik Çağ'ın ünlü doktoru Galenos'un kurduğu ve çalıştığı bir sağlık merkezidir. Bohringer Asklepieion'da bulunduğu yapıların ve özellikle burasını kente bağlayan yolun yorumuyla da uğraşmıştır.

Bergama'da sürdürdüğü çalışmaları ve kentin ortaya çıkarılmasındaki büyük katkısı nedeniyle ölümünden kısa bir süre önce Bohringer'e kentin onur hemşchiriliği verilmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Wissenschaftliche Abhandlungen des deutschen Numismatikertages* (A.Gerkan ile), 1959, ("Alman Nümizmatikler Kongresi Bilimsel Araştırması"); *Von antiker Architektur und Topographie*, 1959, ("Antik Çağ Mimarlığı ve Topografyası Üstüne"); *Die Ausgrabungen zu Pergamon im Jahre 1965/1966*, ("1965/1966 Mevsimi Bergama Kazıları"); *Marmorplastiken der Hallenstrasse des Asklepieions in Pergamon*, 1966, ("Bergama'da Asklepieion'daki Sütunlu Caddenin Mermer Heykelleri").

- **BAKINIZ:** GALENOS, WIEGAND.

BOERHAAVE, Hermann

(1668-1738)

Hollandalı tıp, botanik ve kimya bilgini. Yapıtları ve dersleriyle 18.yy'ın bilim anlayışına yön vermiştir.

31 Aralık 1668'de Leiden yakınlarındaki Voorhout'ta doğdu. 1684'te, tıp ve kimya öğrenimi yapmak amacıyla girdiği Leiden Üniversitesi'nde ayrıca matematik, doğabilim, tıbbi bilim, felsefe, Latince ve Yunanca okudu. Doğa felsefesi dalından 1687'de diplomasını, 1690'da doktorasını aldıktan sonra tıp eğitimini 1693'te Harderwijk Üniversitesi'nde tamamladı. Leiden'de serbest doktorluk yaparken bir yandan da sürekli okuyarak tıp ve kimya bilgisini derinleştiren Boerhaave, 1701'de Leiden Üniversitesi'nde kimya dersleri vermeye başladı. 1709'da aynı üniversitenin tıp ve botanik, 1714'te klinik tıp, 1718'de kimya profesörlüğüne getirilerek aynı anda dört kürsünün yönetimini üstlenen Boerhaave'nin zamanında Leiden Üniversitesi Avrupa'nın en büyük öğretim kurumlarından biri oldu. 1728'de Fransız Akademisi'ne, 1730'da İngiltere'deki Royal Society'ye üye seçilen Boerhaave, uzun süren bir kalp hastalığı sonucu, 23 Eylül 1738'de, tüm yaşamını geçirdiği Leiden'de öldü.

Leiden Üniversitesi'ne geçmeden önce, Hippokrates'ten başlayarak tüm Eski Yunan ve ortaçağ Avrupa'sı tıbbını inceleyen Boerhaave, Kapadokyalı Aretaeos, Alpini, Eustachi, Vesalius gibi bilginlerin çalışmalarını derleyerek yeniden yayımladı. Hippokrates gibi o da, soyut ve kuramsal tanı yöntemlerine dayanmak yerine, hastayı yakından izleyerek hastalığın gidişini her olayda özel olarak gözlemlemek gerektiğine inanıyordu. Hastalığın anlaşılabilmesi için hastanın yaşı, daha önce geçirdiği hastalıklar, inceleme sonuçları, tanı ve otopsi bulguları gibi verileri titizlikle kaydetmenin önemini vurgulayarak; tıp eğitiminin anatomi, fizyoloji, klinik çalışması, doğabilim, patoloji gibi konuların tümünü sistemli bir biçimde kapsamalı gerektiğini savunarak çağdaş tıp eğitiminin temellerini atan Boerhaave'dir. Nitekim bu uygulamanın ilk örneği olan Leiden Üniversitesi 18.yy Avrupa'sının en büyük tıp eğitim merkezi durumuna gelmiş, Boerhaave'nin derslerini izlemek için çeşitli ülkelerden 2.000'e yakın öğrenci Leiden'e akın etmiş ve birçok üniversite tıp fakültelerini Boerhaave'nin modelini örnek alarak yeniden düzenlemiştir.

Boerhaave, Leiden Üniversitesi'ndeki tıp derslerinin bir bölümünü içeren ve 1708'deki ilk yayım tarihini izleyen yüzyıl boyunca pek çok dile çevrilen *Institutiones medicae in usum annuae exercitationis* ("Yıllık Uygulamalarıyla Tıp Eğitimi") adlı yapıtında, o dönemde geçerli olan kimyasal ve mekanik tıp kuramlarını inceleyerek vardığı yaklaşımı açıklar. Bu iki kuramın bir bileşimi olan ve insan organizmasının kendi kendini düzenleyen bir sistem olduğunu savunan görüşüyle Boerhaave, Stahl'ın "animizmi"ne en çok karşı çıkanlardan biridir.

untur" da ("Leiden Akademisi'nin Bahçesindeki Bitkilerin İndeksi") toplayan Boerhaave'nin en önemli yapıtı olarak, 1732'de yayımlanan *Elementia chemicae* ("Kimyanın İlkeleri") gösterilir. 1724'te, ders notlarını derleyen öğrencileri tarafından *Institutiones et experimenta chemiae* ("Kimya Dersleri ve Deneyleri") adıyla ilk basımı yapılan bu kitap, 18.yy'da kimyanın en önemli başvuru kaynağı olmuş, Boerhaave'nin konuları işleyiş biçiminin ve anlatım gücünün en güzel örneği sayılmıştır.

İlgilendiği alanları büyük buluş ya da kuramlarıyla zenginleştirmemiş olmasına karşın, Boerhaave çağının bilim anlayışını derinden etkilemiş bir bilim adamıdır. Özellikle tıp bilgilerinin ve eğitiminin örgütlenmesine yönelik çalışmaları ve değerli yapıtlarıyla, Stahl ile birlikte 18.yy'ın en önemli sistematikçilerinden biri olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Institutiones medicae in usum annuae exercitationis*, 1708, ("Yıllık Uygulamalarıyla Tıp Eğitimi"); *Aphorismi de cognoscendis et curandis morbis*, 1709, ("Hastalıkların Tanı ve Tedavi Yöntemleri Üzerine Dersler"); *Index plantarum quae in horto Academico Lugduni-Batavorum Reperiuntur*, 1710, ("Leiden Akademisi'nin Bahçesindeki Bitkilerin İndeksi"); *Elementia chemicae*, 1732, ("Kimyanın İlkeleri").
- **KAYNAKLAR:** E.Farber (yay.), *Great Chemists*, 1961; G.A.Lindeboom, *Hermann Boerhaave: The Man and His Work*, 1968.
- **BAKINIZ:** HİPPOKRATES, STAHL.

BOETHIUS, Anicius (480-524)

Romalı filozof ve devlet adamı. Eklektik Platoncu görüşü benimseyerek Aristoteles ile Platon'u uzlaştırmaya çalışmıştır.

Anicius Manlius Boethius Roma'da doğdu. Milano yakınlarında Pavia'da öldü. Aristokrat ve saygın bir ailedendir. Babası 487'de konsül seçilmişti. Özenli bir eğitim gördü. Sonra öğrenimini sürdürmek için Atina'ya gitti, 510 yılında Roma'yı ele geçiren Ostrogot Kralı Teodorik'i karşılama konuşması yapmakla görevlendirildi. Hükümdarı çok etkileyen Boethius o yıl konsül ve senato prensi oldu. 522'de ise oğullarının da bu göreve yükselmelerini sağladı. Kısa bir süre sonra Bizans İmparatoru yararına çalıştığı savıyla sürgüne gönderildi. Bu savın geçersiz olduğu kimi kaynaklarda belirtilir, gerçek neden Katolik Boethius'un, o sıralar sevilmeyen Ortodoks Teodorik'e karşı olmasıdır.

Bir süre Pavia'da tutuklu kaldıktan sonra işkence edilerek öldürüldü. Teodorik'in hükümdarlık yıllarında (455-526) Germen uluslarının askeri-politik örgütlenmeleri ile Roma İmparatorluğu'nun kültürel geleneği arasında bir bağdaşma dönemi başlamıştı. Bu yeni kültürün oluşmasında, Teodorik'in danışmanı olduğu sırada, politika ile felsefenin uzlaşmasını sağlayan Boethius'un katkısı büyüktür. Özgün bir düşünce getirmeyen Boethius'un önemli Latin ve

mantığına Yunan özelliklerini katmasındadır.

Hellenistik Dönem'deki sorun ve konuları, yeni anlamlar kazandırarak, ortaçağa aktaran düşünür, ortaçağ kültürünün gerçek kurucularından biri olarak nitelenir. Yeni-Platoncu bir anlayışla Aristoteles ve Platon'un tüm yapıtlarını çevirip yaymaya ve ikisi arasındaki temel bağı göstermeye çalıştı. Kendi yorumlarıyla birlikte Aristoteles'in "Organon"unun büyük bir bölümünü, Porphyrios'un "Fisagoge"sini, Eukleides'in aritmetik ve müzik üzerine yapıtlarını, Platon'un "Timaios"unu, Cicero ve Seneca'nın yapıtlarını yeniden düzenledi.

Bu yapıtlar, skolastik felsefenin başlangıçta yararlanabildiği az sayıdaki bilim ve felsefe kaynaklarını oluşturdular.

Boethius'un en önemli yapıtı, hapiste iken yazdığı *Consolatio Philosophiae* ("Felsefenin Avunması")dır. Ortaçağ boyunca temel kitap olarak kullanılan bu yapıt beş bölümden oluşmuş ve yarı düzyazı, yarı şiir türünde yazılmıştır.

Birinci kitap, felsefenin ona doğru ve gerçeği duyurmasından dolayı yarattığı üzüntüyü ve o dönemdeki durumunu anlatan bir giriş niteliğindedir.

İkinci kitapta, felsefenin işlevi ve mutluluk konuları işlenir. Mutluluk, insanın kendine yetebileceği ve içinde korkunun bulunmadığı bir durumdur. Üçüncü kitap, böyle yorumlanan bir mutluluğun temel kuramını içerir. Bu tür mutluluk ise, insanın daha yücесini kavrayamayacağı, Tanrı'da bulunur.

Dördüncü kitapta, Tanrı'nın evreni hangi koşullar altında yönettiği araştırılır.

Son kitap, insan özgürlüğü ve Tanrı'nın geleceği görme sorunlarını işler. Önceden görme ve yazgı ilk bakışta insan özgürlüğünü engeller gibidir. Bu durumda özgürce seçmeye ve düşünmeye yarayan usa insanın artık gereksinmesi yoktur. Felsefenin bu soruna getirdiği çözüm, bir olayı önceden görmenin, onun kesinlikle gerçekleşeceği anlamına gelmeyeceği doğrultusundadır. Tanrı'da ne geçmiş, ne de gelecek vardır. Tanrısal bilgi zaman içinde gerçekleşen olayları birdenbire kavrayan bir yeteneğin bilgisidir. Bu nedenle Tanrısal bilgi için süre söz konusu değildir.

Boethius'un bakış açısı eklektik Platonculuktur: Platon'dan yüce iyilik olan kutsallık kavramını, Aristoteles'ten Tanrı'nın devinmeyen ilk devindirici etken olma anlayışını, Stoacılar'dan da önceden görme ve belirleme tanımlarını alarak yeniden yorumladı, birleştirdi.

Boethius, Hristiyan olmasına karşılık yaşadığı dönemde Yeni-Platoncu akımına da yabancı kalmamıştır. Onun kişiliğinde ilkçağdan ortaçağa geçiş dile gelir. Bu bakımdan hem Roma'nın son düşünürü hem de ortaçağın ilk bilgisi olarak anılır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Patrologia Latina*, (ös.), 1847, ("Latin Kilise Babaları Felsefesi"); *In Isagogen Porphyrii Commentariae* (ös.), 1906, ("Porphyrios'un Isagocisinde Yorumlar"); *Theologica Tractatus* (ös.), 1918, ("Tanrıbilim Yazıları"); *De Consolatio Philosophiae* (ös.), 1925, ("Felsefenin Avunması Üstüne").

- **KAYNAKLAR:** L.Cooper, *A Concordance of Boethius*, 1928; H.R.Patch, *The Tradition of Boethius, A Study of His Importance in Medieval Culture*, 1935.

BOËTIE, Etienne de la (1530-1563)

Fransız düşünür. Tüm insanların özgür ve eşit doğduğunu savunmuştur.

Sarlat'ta doğdu, Bordeaux Bölgesi'nde Germignan'da öldü. Yaşamı konusunda yeterli bilgi yoktur. Tanınması Montaigne aracılığıyla olmuştur. 18 yaşında iken yazdığı bir kitabı beğenen Montaigne onu felsefe dünyasına tanıttı. Ünlü düşünürün verdiği bilgiye göre, Latince ve Fransızca şiirler de yazmıştır.

Boétie'nin önemi, Fransa'daki haksızlık ve baskı döneminde halkın nasıl köleleştirildiğini konu edinmesinden kaynaklanır. Machiavelli'nin tek kişinin diktatörlüğünü savunan "Prens"ine karşı Boétie, baskıya dayanan, bütün yetkiyi tek kişinin eline bırakan bir yönetim biçiminin toplumsal olamayacağı görüşünü savundu.

Ona göre, tüm insanlar doğuştan özgür ve eşittirler. Bu tanrısal hakkı hiç kimse kendi denetimi altına alamaz. İnsanın doğuştan gelen özgür yapısını yönetim ve düzmece dinci eğitim bozmuştur. İnsanların köle durumuna getirilmesi konusunu derinlemesine inceleyen Boétie, bunun insanların kendi haklarını ve güçlerini bilmemelerinden ileri geldiğini savundu. Bu yeterince aydınlanamamış kişiler yalnız yöneticinin ya da yönetici topluluğun isteklerini yerine getirmeyi düşünürler. Özgür olmayanların kötülüğü anlama olanağı da yoktur.

Daha o dönemde, cumhuriyet ilkeleri olan özgürlük, kardeşlik ve eşitliği savunan Boétie, toplumun amacının bu ilkeleri yaşama uygulamak olduğunu belirtti. Diktatörlüğün insan ruhu ve doğasını alçalttığını öne sürerek, bu durumdan kurtulmak için edilgin direniş yolunu gösterdi. Politik kölelik insanların isteğine bağlıdır, eğer onlar diktatörden desteklerini çekerlerse bu yönetim devrilecektir. Özgür olmanın yolu kişilerin baskı yönetimi altında çalıştırılmaya karşı direnmelerinden geçer.

Boétie'nin yapıtlarını Montaigne ve Lamennais bastırmıştır.

• **YAPITLAR:** *Discours de la Servitude Volontaire*, (ö.s.), 1571, ("Gönüllü Kölelik Üzerine Konuşmalar").

• **BAKINIZ:** MONTAIGNE.

BOGANDA, Barthelemy (1910-1959)

Afrikan siyaset adamı. Orta Afrika Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanıdır.

4 Nisan 1910'da Fransız Ekvator Afrika'sında Bobangui'de doğdu. 29 Mart 1959'da Bangui yakınlarında öldü. Fransız sömürge hükümetine yönetsel konularda yardımcı olan Mbaka kabilesinden bir çiftçinin oğluydu. Orta Afrika'daki çeşitli Fransız PDF Kitapları - <https://rantey.org>

okullarında okudu, katolik misyonerlerden eğitim gördü.

1938'de Ubangi-Şari'nin (Orta Afrika Cumhuriyeti'nin önceki adı) ilk Afrikalı papazı oldu. Katolik misyonerlerin desteğiyle Kasım 1946'da Fransa Cumhuriyetçi Halk Hareketi Partisi'nden (Mouvement Republicain Populaire-MRP) Fransa Ulusal Meclisi'ne girdi. Bu seçimi, yönetimin tuttuğu bir adayı alt ederek kazanmıştı. Bir süre sonra misyonerlere ve sömürge yönetimine karşı olduğunu açıklayarak MRP'den ve papazlıktan ayrıldı.

1950'lerde Kara Afrika'nın Toplumsal Evrim Hareketi Partisi'ni (Mouvement d'Evolution Sociale de l'Afrique Noire-MESAN) kurdu ve başkanlığını üstlendi. 1951 seçim kampanyasında "barışı tehlikeye soktuğu" gerekçesiyle tutuklandı. Serbest bırakıldıktan sonra bu olayı propaganda amacıyla kullandı. Bundan sonra saygınlığı gitgide arttı. Mart 1952'de Ubangi-Şari yerel meclis danışmanı, Nisan 1952'de Fransız Ekvator Afrika'sı başdanışmanı oldu.

Fransız yönetimi, halk tarafından tanınan ve çok yandaş toplayan Boganda'yla uzlaşmak için yeni bir vali atadı. Boganda sömürgecilik karşı olmasına rağmen yararcı (pragmatik) bir yaklaşımla sömürge yönetimi ve Avrupalı iş adamlarıyla iyi ilişkiler kurdu. 1956'da başkent Bangui'de Fransız iş adamlarıyla bir anlaşma imzalayarak yapılacak mali yardım karşılığında belediye seçimlerinde ve yerel seçimlerde Avrupalıların da temsil edilmesini kabul etti.

1957 seçimlerinde Ubangi-Şari halkı Fransız birliği çerçevesi içinde gelişme isteğini ortaya koyuyordu. General de Gaulle 1958'de ülkede cumhuriyet kurulmasını önerdi. Halkın bu öneriyi kabul etmesi Boganda'nın teşvikiyle oldu. Orta Afrika Cumhuriyeti adını alan cumhuriyet, Fransız Milletler Topluluğuna katılmayı kabul etti. Boganda, Cumhurbaşkanı seçildi.

Ülkesi güvenliğe kavuşunca Boganda dikkatini Fransız Ekvator Afrika'sına çevirdi. Çad, Gabon ve Fransız Kongosu'nu da içine alan bu bölgede Fransız yönetimi yerine, bu devletlerden oluşan bir federasyon kurmayı tasarladı. Latin Afrika Birleşik Devletleri adını taşıyacak olan bu devlet Angola, Belçika Kongosu (günümüzde Zaire) ve Kamerun'u da içine alıyordu. Ancak bu tasarısını gerçekleştiremedi ve yeniden ülkesinin sorunlarına döndü. Ülke, Boganda'nın bir uçak kazasında ölmesinden sonra, 13 Mart 1960'ta bağımsızlığını kazandı.

• **BAKINIZ:** DE GAULLE.

BOGARDE, Dirk (1920)

Hollanda asıllı İngiliz sinema oyuncusu. Oyunculuk yaşamı 1950 sonrası İngiliz sinemasının evrimini özetler.

28 Mart 1920'de Londra'nın Hampstead semtinde doğdu. Oyunculuk öğrenimi görürken bir yandan da sahne desinatörlüğü ve benzeri işlerde çalıştı. 1950'lerde sahnedeki canlandırdığı

rollerden birinde keşfedildi ve İngiliz Rank Stüdyosu tarafından sözleşmeyle bağlandı. 1950'lerden 1960'lara kadar melodramlarda, polisliyelerde ve popüler bir güldürü dizisi olan *Doctor...* filmlerinde başrol oynadı. *Song Without End*'de ("Bitmeyen Şarkı") Franz Liszt'i canlandırdı, yarı tarihi yapımlarda görüldü. Basil Dearden'in *The Victim* ("Kurban") filmindeki eşcinsel avukat rolüyle ciddi bir oyuncu olarak dikkati çekti. 1963 yılında Joseph Losey'in *The Servant* (Genç Hizmetçiler) filminde büyük başarı kazandı ve bundan sonra ünlü İngiliz yönetmen Losey'in gözde oyuncularına arasına girdi. Bogarde, yönetmenin bu filminde ve *King and Country* ("Kral ve Vatan"), *Modesty Blaise* (Dişi Bond), *Accident* (Kaza Gecesi) gibi önemli filmlerinde konu edindiği cinsel ve sınıfsal güç ilişkilerini en iyi aktaran oyuncularından biri oldu.

Dirk Bogarde 1960 sonlarıyla 1970 başlarında Luchino Visconti'nin yönetiminde çevirdiği iki filmle yeniden dikkat çekti. *La caduta degli Dei*'de ("Tanrıların Alacakaranlığı") endüstri patronu bir Alman ailesinin acımasız bir üyesini, Thomas Mann'ın romanından uyarlanan *Morte a Venezia*'de ("Venedik'te Ölüm") ise ortayaşlı bir Alman besteciyi canlandırdı.

Bu ve önceki rollerinde gösterdiği üstün oyuncu gücü, Bogarde'in oyuncu olarak eriştiği ayrıntı zenginliğine, canlandırdığı tiplerin hem tarihsel, hem de resimsel boyutlarını başarıyla kavramasından kaynaklanan "entelektüel" bir yoruma dayanır. Bogarde, Türkiye'de özellikle Liliana Cavani'nin 1974 yapımı *Il Portiere di Notte* (Gece Bekçisi) filmiyle tanınır.

• **YAPITLAR (başlıca):** Oynadığı filmler: *Hunted*, 1952; *A Tale of Two Cities*, 1958, ("İki Şehrin Hikayesi"); *The Doctor's Dilemma*, 1959; *Song Without End*, 1960, ("Bitmeyen Şarkı"); *The Angel Wore Red*, 1960; *The Victim*, 1961, ("Kurban"); *The Servant*, 1963, (Genç Hizmetçiler); *King and Country*, 1964, ("Kral ve Vatan"); *Darling*, 1965; *Modesty Blaise*, 1966, (Dişi Bond); *Accident*, 1967, (Kaza Gecesi); *Our Mother's House*, 1967; *The Fixer*, 1968; *Justine*, 1969; *Le Serpent*, 1973; *Morte a Venezia*, 1973, ("Venedik'te Ölüm"); *Il Portiere di Notte*, 1974, (Gece Bekçisi); *Providence*, 1977; *Despair*, 1978.

BOGARDUS, James (1800-1874)

ABD'li mühendis ve tasarımcı. Yapılarda dökme demir yapı öğeleri kullanımının öncülüğünü yapmıştır.

14 Mart 1800'de New York'ta Catskill'de doğdu. Düzensiz bir eğitim gördü. On dört yaşında, bir sanatçının yanına çırak olarak girdi. Daha sonra New York'a gitti. 1828'de yaptığı kronometreli bir saat ile New York Fuarı'nda Buluş Ödülü'nü kazandı. 1830'da geliştirdiği, pamuk eğirme makinelerinin verimini artıran bir mekanizma uzun yıllar kullanıldı. Buluşları arasında hep sivri kalkan bir kurşun kalem, pul basmak için bir baskı makinesi, deniz derinliğini ölçen bir aygıt da vardı. Geçimini patentlerinin gelirleriyle sürdürdü. 1836'da

Mektupların damgalanmasını kolaylaştıran bir makine ve çok gelişmiş bir oyma makinesi yaparak İngiliz hükümetinin koyduğu bir ödülü kazandı. Daha sonra ABD'ye dönüp inşaat alanında çalışmaya başladı. 13 Nisan 1874'te New York'ta öldü.

Bogardus en önemli buluşunu yapı teknolojisi alanında yapmıştır. Yapılarda taşıyıcı olarak, duvarların yerine dökme demirden bir iskelet kullanmayı ilk kez o uygulamıştır. 1848'de New York'ta yaptığı beş katlı bir fabrikadan sonra bu yöntemle ve önceden hazırladığı parçaları kullanarak ABD'nin çeşitli yerlerinde birçok yapı yapmıştır. Bogardus'un bu tür yapılarının en ünlüsü New York'ta 1854'te yaptığı *Harper and Brothers* yayınevindir. Yapının yüzünde, dökme demir taşıyıcı kolonların arasındaki açıklıkların bütünüyle camla kaplanması gibi yenilikçi bir tutumun yanı sıra, yine dökme demirden Rönesans taklidi kemerlerin de yer alması zamanın tarihselci mimarlık görüşü içinde yadrganmamıştır. Bogardus yapı alanında çalışmakla birlikte yaşamının sonuna değin yeni buluşlarını da sürdürmüştür.

• **YAPITLAR (başlıca):** Yapı: 5 katlı fabrika, 1848, New York; New York Dünya Sergisi yapısı için tasarım, 1853; *Harper and Brothers Yayınevi*, 1854, New York; *Adams Express Yapısı*, Washington; *Birch Yapısı*, Chicago; *Public Ledger Yapısı*, Philadelphia. **Kitap:** *Cast Iron Buildings: Their Construction and Advantages*, 1858, ("Dökme Demir Yapılar: Yapımları ve Avantajları").

BOGART, Humphrey (1899-1957)

ABD'li sinema oyuncusu. Birçok polisiye ve serüven filminde yarattığı tipler sinema tarihinde özgün bir yeri olmuştur.

23 Ocak 1899'da, New York'ta doğdu. Babası cerrah, annesi ise grafikçiydi. Çeşitli okullardan atıldıktan sonra, I.Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine Deniz Kuvvetleri'ne girdi. Savaştan sonra tiyatrolarda çalıştı, sahne amirliğine kadar yükseldi. Daha sonra oyunculuğa başladı. 1920'ler boyunca çoğunlukla küçük rollerde deneyim kazandı. Bu arada Fox, Columbia, Universal gibi şirketlerin ikinci derecede yapımlarında rol aldı. Sinemadaki ilk büyük başarısını 1936'da *The Petrified Forest* ("Taşlaşmış Orman") adlı tiyatro oyununda canlandırdığı Duke Mantee rolünü aynı yıl perdede canlandırarak kazandı.

Bunu izleyen beş yıl gene önemsiz gangster filmlerinde kötü adam rollerine çıktı. Bu alandaki ilk önemli başarısını senaryosunu John Huston'un yazdığı, 1941 tarihli *High Sierra*'da ("Sierra'lar Üzerinde") kazandı. Burada insancıl bir gangsteri canlandırıyor. Aynı yıl John Huston'un yönetiminde çevirdiği *The Maltese Falcon*'daki ("Malta Şahini") karamsar ve alaycı dedektif Sam Spade rolüyle ününü iyice perçinledi. Daha sonraki *Casablanca* (Kazablanka), *The Big Sleep* ("Büyük Uyku"), *Key Largo* ("Ölüm Gecesi") gibi filmleri ise yarattığı tipin tutulmasını özellikleri sağlamaştırdı. Bogart bu

filmlerden biri olan *To Have and Have Not*'daki ("Sahip Olmak ve Olmamak") kadın oyuncu Lauren Bacall'la evlendi ve onunla sinemada etkileyici bir çift oluşturdular.

1947'de Santana Pictures adını verdiği kendi film şirketini kurdu. Bu şirket için, ilk olarak, bugün sinema klasikleri arasında sayılan John Huston'un *The Treasure of Sierra Madre* (Altın Hazineleri) filminde başrolü oynadı. Bu filmdeki görmüş geçirmiş altın arayıcısı rolü Bogart için çok geniş çeşitlilikteki rollerin başlangıcı oldu. *The African Queen*'de (Afrika Kraliçesi) rahibe Katharine Hepburn'la yolculuğa çıkan bir serüvenciye, *Sabrina* adlı güldürüde fazlasıyla ciddi bir milyoneri, *The Barefoot Contessa*'da (Çıplak Ayaklı Kontes) feleğin çemberinden geçmiş bir Hollywood sinemacısını, *The Caine Mutiny*'de (Gemide İsyan) gemisinde isyan çıkan bir kaptanı canlandırdı. Bu filmle den ilkindeki rolü için Oskar Ödülü'nü aldı. 1956'da çevirdiği *The Harder They Fall*'da (Şöhretin Sonu) yaşanmakta olan bir boks menajerini başarıyla canlandırdıktan sonra bir gırtlak kanseri ameliyatı geçirdi ve aynı yıl içinde öldü.

Humphrey Bogart'ın ünü ölümünden sonra azalmadı. İster dedektif olsun, ister gangster, yarattığı alaycı, karamsar, taşı gediğine koyan yalnız adam tipi, 1960 sonrası Avrupa gençliğinin duyarlığına yakın geldi. Bogart efsanesi posterler, filmlerinin yeniden gösterimleri, sigara reklamları vb. ile sürdü. Godard'ın *A Bout de Souffle*'ünde (Sersemi Aşıklar) J.P. Belmondo'nun canlandırdığı genç gangster ve buna benzer birçok tip oyuncu Bogart'a bir saygı gösterisi niteliğindedir.

• **YAPITLAR (başlıca):** Oynadığı filmler: *The Petrified Forest*, 1936, ("Taşlaşmış Orman"); *Marked Woman*, 1937, ("Damgalı Kadın"); *Kid Galahad*, 1937; *Angels With Dirty Faces*, 1938, ("Kirlili Yüzlü Melekler"); *Brother Orchid*, 1940, ("Orkide Kardeş"); *They Drive By Night*, 1940, ("Gece Gezenler"); *High Sierra*, 1941, ("Sierra'lar Üzerine"); *The Maltese Falcon*, 1941, (Malta Şahini); *Across The Pacific*, 1942, ("Pasifiğin Öte Yakası"); *Casablanca*, 1943, (Kazablanka); *To Have And Have Not*, 1945, ("Sahip Olmak ve Olmamak"); *The Big Sleep*, 1946, ("Büyük Uyku"); *Dark Passage*, 1947, (Karanlık Geçit); *Key Largo*, 1948, (Ölüm Gemisi); *The Treasure of Sierra Madre*, 1948, (Altın Hazineleri); *In a Lonely Place*, 1950, (Tehlike İşareti); *Deadline-USA*, 1952, (Gazeteciler Savaşı); *The African Queen*, 1952, (Afrika Kraliçesi); *Sabrina*, 1954; *The Barefoot Contessa*, 1954, (Çıplak Ayaklı Kontes); *The Caine Mutiny*, 1954, (Gemide İsyan); *Beat the Devil*, 1954, (Sarışın Şeytan); *The Harder They Fall*, 1956, (Şöhretin Sonu).

BOGDANOV, Aleksandr Aleksandroviç (1873-1928)

Rus düşünür, sosyolog ve iktisatçı. Ampriomonizm felsefesini ortaya atmıştır.

22 Ağustos 1873'te Sokolka Grodno'da doğdu. 7 Nisan 1928'de Moskova'da öldü. Tıp öğrenimi gördü. 1903'te Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin

Bolşevik kanadına katıldı. 1904'te yurt dışında Lenin'le tanıştı. Rusya'ya dönüşünde RSDİP'nin Londra'da yapılan III. Kongresi'nin hazırlık çalışmalarını yürüttü. Merkez Komitesi'ne seçildi. 1905 Devrimi'nde Merkez Komitesi Daimi Bürosu kuruluşuna katıldı ve Petersburg Sovyeti'nde etkin oldu. 1905'ten sonra Sibirya'ya sürüldüğü için yurt dışına çıktı. Capri Adası'nda, partiye karşı olan bir okulu yönetti. 1909'da partiden çıkarıldı. 1917 Ekim Devrimi'nden sonra Sosyal Bilimler Akademisi'nin başına getirildi. Moskova Üniversitesi'nde profesörlük yaptı. 1926'da Kan Nakli Enstitüsü Müdürü oldu. Kan nakli ile ilgili olarak kendi üzerinde yaptığı bir deney sonucunda öldü.

Bogdanov, 1905 Devrimi'nin yenilgisinden sonraki yıllarda düş kırıklığına uğrayan, partinin mücadele yöntemlerine karşı çıkan, yeni felsefi görüşlere yönelen aydınlandırdır. Bogdanov, Ampriomonizm felsefesini ortaya atmıştır. Felsefi görüşleri 1899'dan 1908'e değin "doğal-tarihsel" maddecilikten başlayarak Osald'ın "enerji" görüşünden geçmiş, Mach'ın felsefesine dayanmıştır. Bogdanov, kendi görüşlerinden çok, Lenin'in *Materyalizm ve Ampriokritisizm* kitabında bu düşüncelere karşı yaptığı sert eleştiriyüzünden ün kazanmıştır.

Bogdanov, Mach ve Avenarius gibi öznel idealist savlar öne sürmüştür. Ona göre bedensel ve ruhsal olan, insan "deneyi"nin yalnızca değişik biçimleridir. Bedensel insan "deneyi", ruhsal olandan (bilinç, tasavvur, duyum vb.) çıkmakta, onun altında yer almaktadır. Bogdanov'un Ampriomonizmi'nin temeli, onun türemiş nitelikteki fiziksel doğa yorumundadır. Bu yorumda, türemiş doğa, doğanın dışında, üstelik doğayı türeten bir şeyi ve dolayısıyla Tanrı düşüncesini çağrıştırmaktadır. Bogdanov için zaman, mekân, eylem ve nedensellik nesnel olarak yoktur. Bunlar tek tek kişilerin öznel deneyinin toplumsal uyumu sonucunda ortaya çıkan düşünüşün düzenleyici biçimleridir. Bogdanov "toplumsal-düzenlenmiş deney" sözleriyle, eşyayı duyum öğeleri bütünü, dış dünyayı "deney" ya da insanlığın "duyu simgeleri", fiziksel doğayı "ruhsal"dan türemiş sayan felsefe anlayışına sahiptir. Bogdanov, diyalektik materyalizmin nesnel gerçeklik düşüncesini ve gerçeğin ölçütü olarak pratiği reddediyor, gerçeğin yalnızca "deneyin toplumsal düzeni" olduğunu savunuyordu. Bogdanov, dünyanın eylem ve gelişmesinin nesnel yasaları yerine "deney düzeni"nin mekanik şemalarını getirmekteydi. O, zıtların savaşımı öğretisi olarak diyalektiğin yerine, uyum ve uzlaşma üzerine bir düzenleme öneriyordu.

Bogdanov, sosyolojide materyalizmle öznel idealizmi birleştiriyordu. Onun sosyolojisinin temel düşüncesi, yaşamın birincilliği ve bilincin ikincilliği düşüncesinin karşısına toplumsal yaşamla toplumsal bilincin özdeşliği savını çıkarırmıştır. Bu bağlamda, Bogdanov "proletkult" kuramının da yayıcısı olmuştur. Söz konusu kuram, geçmiş kültürün tarihsel erişimlerini reddediyor, gelecek kültürün gelişme yollarını belirsizleştiriyordu.

Bogdanov, aynı zamanda bir dizi iktisat kitabının da yazarıdır. İktisadi görüşlerinde emeğin değeri yasasının yerine evrensel bir "enerjinin fizyolojik harcanması" yasasını, "emek harcamaları yasası"nı

koyuyordu. Bunların toplumsal gelişmenin tüm basamaklarında geçerli olduğunu savunuyordu. Bogdanov'un "emek harcamaları yasası" daha sonra Sovyet ekonomisinde "sektörler arası denge" kuramının dayanağı olarak Buharin tarafından kullanılmıştır.

• **YAPITLAR:** *Osnovniye elementi istoričeskovo vzglyada na prirodu*, 1899; *Poznaniye s istoričeskoy točki zreniya*, 1901; *Empiriomonizm*, 1906; *Vera i nauka*, 1910; *Kratkiy kurs ekonomičeskoy nauki*, 1897; *Načalnyy kurs političeskoy ekonomii v voprosah i otvetah*, 1910.

• **BAKINIZ:** BUHARİN, LENİN.

BOGDANOV, Anatoli Petroviç (1834-1896)

Rus antropolog, zoolog. Rusya'da antropolojinin kurucusudur.

13 Ekim 1834'te Nizhnedevitsk bölgesinin Voronezh ilinde doğdu, 28 Mart 1896'da Moskova'da öldü. Erken yaşta geniş bilimsel ve toplumsal çalışmalara yöneldi. Rusya'da ilk antropoloji kuruluşlarının gelişmesi ve bu alanda bilimsel bilgilerin yaygınlaşması onun etkinlikleriyle sağlandı. 1864'te doğa bilimlerini, antropolojiyi ve etnografiyi sevenlerin oluşturduğu, bitkilerle hayvanların iklime bağımsızlık kazanmaları konularıyla uğraşan bir örgüt kurdu. Bogdanov'un girişimiyle gerçekleşen etnografi, politeknik ve antropoloji konulu bir dizi sergi Moskova'daki politeknik ve antropoloji müzelerinin temelini oluşturmuştur. Moskova Zooloji Müzesi'nin yöneticisi olan ve bu kuruluşu geliştiren Bogdanov başta D.N. Anuçin olmak üzere birçok önemli Rus antropolog ve zoologunu etkilemiştir.

Zooloji alanında, kuşlar ve tıbbi zooloji üzerine birçok önemli çalışma gerçekleştiren Bogdanov'un antropoloji alanındaki çalışmaları daha çok eski Rusya'da yaşayan halkın kronolojisine yöneliktir. Höyükler dönemi antropolojisi, İskitler çağı mezarları, taş devri insanların kemik ve kafatasları konusunda 40'a yakın antropoloji ve 30 zooloji çalışması kaleme almıştır.

Bogdanov çalışmalarında, ırksal sistematğin ve etnik sınıflamanın birimlerinin ilkesel olarak ayrılığı, ırk ve halk, ırk ve boy kavramlarının ayrı olduğu düşüncesini izlemiştir. O, kronoloji sorunları konusunda; "Boyların dil, yaşam biçimi ve alışıkları bakımından akrabalığı tek başına köken akrabalığı değildir." sonucuna varmıştır. Bogdanov birçok çalışmasında bir ırksal tipin değişik etnik grupların bileşimine girebileceği ve her ayrı grubun biçimlenmesinin de ırksal olarak ayrı soydan bir temel üzerinde oluşabileceği varsayımında bulundu.

• **YAPITLAR:** *Materiali dlya antropologii drevnevo naseleniya Moskovskoy gubernii*, 1867; *O Magilab skifosarmatskoy epohi v Poltavskoy gubernii io kranologii skifov*, 1880; *Črepa: kosti lyudey Kamennovo veka*, 1881.

BOHEMOND I

(?-1111)

Antakya prensi. I.Haçlı Seferi'nin etkin komutanlarından.

1050-1058 arasında doğduğu sanılmaktadır. 7 Mart 1111'de İtalya'da Apulia'da öldü. Asıl adı Marc'tı. Ancak daha sonra iri gövdesi ve silahşörlüğü nedeniyle, bir söylence kahramanı olan dev Bohemond'un adıyla anıldı. Güney İtalya'da yaşayan Normanlar'dan Robert Guiscard'ın oğludur. Çocukluğu Güney İtalya'da geçti. Apulia ve Calabria dükü olan babasının ordusunda asker olarak yetişti ve 1079'da komutan oldu.

1081'de Bizans İmparatorluğu'nun başına geçen I. Aleksios Komnenos ile babası arasında 1081'den 1085'e değin süren mücadelede önemli rol oynadı. Bu mücadelede, Bohemond komutasındaki Norman ordusu başlangıçta üstünlük sağladıysa da Aleksios 1083'te Bohemond'u Tesalya bölgesinde Larissa'da yenerek yöreden attı.

1085'te babalarının ölümü üzerine yerine üvey kardeşi Roger Borsa geçti. Bohemond'a ise Güney İtalya'da Taranto ve Otranto'yu içine alan küçük bir bölge kaldı. Hırslı bir kişiliği olan ve babasından kalan küçük bir toprak parçasıyla yetinmek istemeyen Bohemond, 1095'te Papa II.Urben'in I.Haçlı Seferi'ni başlatma kararı üzerine bu harekete katıldı. 1096 kışında emrindeki Norman güçleriyle Arnavutluk, Makedonya ve Trakya'dan geçerek İstanbul'a ulaştı. Eski düşmanı, Bizans İmparatoru Aleksios ile, Selçuklu Türkleri'nin ele geçirdikleri Bizans topraklarını Bizans'a geri vermek ve karşılığında yardım almak koşuluyla bir anlaşma yaptı.

1097 ilkbaharında İstanbul'dan hareket ederek önce Anadolu Selçukluları'nın merkezi olan İznik'i kuşattı. İznik'e yardıma gelen I.Kılıç Arslan'ın güçlerini yenerek kenti aldı. Haçlı ordusunu izleyen I.Kılıç Arslan'la Eskişehir yakınlarında yeniden karşılaştı. Verdiği büyük kayıplara karşın yoluna devam ederek güneye yöneldi. 1097 sonlarında Yağbasan adlı bir Türk komutanının yönetimindeki Antakya'yı kuşattı. Bir yılı aşkın bir süre devam eden kuşatma Haçlılar'a büyük kayıplara mal oldu.

Antakya ve çevresini ele geçirerek bir prenslik kurmayı amaçlayan Bohemond, kendisine bırakmaları koşuluyla kenti ele geçirebileceğini Haçlı komutanlarına bildirdi. Bizans İmparatoru Aleksios'un bu duruma karşı çıkacağı düşüncesiyle öneriyi reddeden komutanlar, Musul Emiri Kürboğa'nın büyük bir güçle Antakya'nın yardımına geldiğini öğrenince kabul etmek zorunda kaldılar. Bunun üzerine Bohemond, kent içindeki ajanı Firuz ile ilişkiye geçip, onun yönetimindeki kulelerden birini alarak Haziran 1098'de Antakya'ya girdi. Kendini Antakya prensi ilan ederek yeni topraklar elde etmeye girişti.

Bu sırada Danişmendliler'in kuşatması altında olan Malatya'nın hakimi Gabriel, kenti vermek koşuluyla Bohemond'dan yardım istedi. Bohemond 1100 yazında Haçlı komutanlarının ve Ermeni prenslerinin güçlerini birleştirerek oluşturduğu orduyla Malatya'ya ilerlerken Gafina'da (Gapna) Danişmendliler'in

Pauli'nin elektron spin kuramı, Louis de Broglie'nin madde ve dalga ikilemi kuramı hep Bohr'un enstitüsündeki canlı tartışma ortamından geçerek fizikte yerleşmiştir. Çeşitli ülkelerden Kopenhag Okulu'na gelmiş bir fizikçi kuşağının, eşsiz bir işbirliğiyle kuantum mekaniği ve elektromanyetizmanın tutarlı bir genellemesini yaptıkları bu dönem kuantum fiziğinin altın çağıdır.

Teorik Fizik Enstitüsü yöneticiliğinin dışında, 1938'den başlayarak ölüncüye değin Danimarka Kralık Bilimler Akademisi'nin ve Danimarka Atom Enerjisi Komisyonu'nun başkanlığını vapan Bohr, bu komisyonda atom enerjisinin barışçıl amaçlarla kullanılması programının ilk aşamasını yönetmiş ve özellikle 1939'dan sonra insanlık ve barış adına verdiği uğraş, yaşamında bilimsel çalışmalarından daha önemli bir yer tutmuştur. 1940'ta, Alman işgali altındaki Danimarka'da laboratuvar araştırmalarını ikinci plana itip, Danimarkalı Yahudiler'in yaşama haklarını savunan ve bilimin toplu yoketme amacıyla kullanılmasına karşı çıkan Bohr, Danimarka direniş örgütünün yardımıyla 1943 Eylül'ünde ailesiyle birlikte İsveç'e kaçtı. Oradan İngiltere'ye, daha sonra da ABD'ye geçti. O yıllarda, Almanya'nın atom bombası yapma hazırlıkları içinde olduğunu ve Müttefik Devletler'in elinde de böyle bir silah bulunmadığı sürece Almanya'nın tüm dünyaya yayılmasını engelleyemeyeceklerini bilen İngiltere ve ABD de atom bombası çalışmalarına başlamıştı. 1944'te, atom silahlarının insanlık için yaratacağı büyük tehlikeyi vurgulayan ilk uyarı, her iki ülkede de bu çalışmalara katılan, özellikle ABD'de Los Alamos laboratuvarlarında Manhattan Projesi'nin ilk aşamasında etkin rol oynayan Bohr'dan geldi. 3 Temmuz 1944'te Roosevelt ve Churchill'e birer yazı göndererek, savaşın artık sona ermek üzere olduğunu ve savaş sonrası ortaya çıkabilecek nükleer silahlanma yarışını engellemek için, atom silahlarının ve atom enerjisinin uluslararası denetim altına alınmasını önerdi. Bu girişiminden bir sonuç alamayınca 1950'de bir mektupla Birleşmiş Milletler'e başvurarak, "her ülkenin, yalnızca ortak kültüre katkısıyla ve başka ülkeleri kendi deneyim ve kaynaklarını sunarak yapacağı yardımla varlığını kabul ettirebileceği bir açık dünya" çağrısında bulundu. 1955 Temmuz'unda Cenevre'de toplanan ve on beş yılı aşkın bir aradan sonra dünyanın hemen tüm nükleer fizikçilerini yeniden bir araya getiren "Atom Enerjisinin Barışçıl Amaçlarla Kullanımı İçin Birinci Uluslararası Konferans" Bohr'un çabalarının ilk ürünüydü. 1957'de de, ABD'nin "Barış İçin Atom" Ödülü ilk kez Bohr'a verildi. Bohr'un o yıllardaki önemli etkinliklerinden biri de, 1952'de Cenevre yakınlarında kurulan CERN'in (Conseil européen pour la recherche nucléaire/Avrupa Nükleer Araştırma Konseyi) geliştirilmesidir. Kurulunun teorik araştırmalar bölümü beş yıl kadar Bohr'un Kopenhag'daki enstitüsünde ve onun denetimi altında çalıştıktan sonra, 1957'de Cenevre'ye taşınarak deneysel araştırmalar bölümüyle birleştirildi. İskandinav ülkelerinde genç teorik fizikçiler yetiştirmek ve nükleer fizik araştırmalarını yönlendirmek amacıyla, Kopenhag'daki Teorik Fizik Enstitüsü'ne bağlı NORDITA'nın ("Kuzey Ülkeleri Teorik Atom Fiziği Enstitüsü") kuruluşunu sağladı.

layan da gene Bohr olmuştur.

II.Dünya Savaşı'nın bitiminde ülkesine dönerek araştırmalarını ve Danimarka Kralık Bilimler Akademisi'ndeki görevini sürdüren Bohr, 18 Kasım 1962'de Kopenhag'da öldü. Yeni düşünce ve gelişmelere her zaman açık olan kişiliğiyle kendisinden sonra yetişen genç fizikçiler kuşağını büyük ölçüde etkilemiş ve kuantum fiziğinin gelişmesinde pek çoğuna önderlik etmiştir.

Kardeşi Harald August Bohr (1887-1951), Kopenhag Politeknik Enstitüsü'nde ve Kopenhag Üniversitesi'nde matematik profesörlüğü yapmış, analitik fonksiyonlar alanındaki çalışmalarıyla tanınmış değerli bir matematikçiydi. Frekansları tekdüze olmayan, dolayısıyla Dirichlet ve Fourier serileriyle incelemeyen devirli fonksiyonlar için geliştirdiği "sanki devirli fonksiyon" kuramı onun adıyla bilinir. 1943'te yurt dışına birlikte kaçan, ülkelerine birlikte dönen iki kardeş arasındaki bağlılık ve dayanışma ömür boyu sürmüştür.

19 Haziran 1922'de Kopenhag'da doğan oğlu Aage Niels Bohr da, 1946'da Teorik Fizik Enstitüsü'nde araştırma asistanı olarak, nükleer fizik alanındaki ilk çalışmalarına babasının yanında başlamıştır. 1956'da Kopenhag Üniversitesi'nde fizik profesörü olan, babasının ölümü üzerine 1962'den 1970'e değin Teorik Fizik Enstitüsü'nün, 1975-1981 arası NORDITA'nın yöneticiliğini üstlenen Aage Niels Bohr, birçok bilimsel kuruluşun madalyasını, ayrıca 1969'da Barış İçin Atom Ödülü'nü ve 1975'te Nobel Fizik Ödülü'nü almıştır.

Rutherford, atomun yapısını açıklayabilmek için, 1911'den başlayarak radyoaktif bozulma sırasında yayılan alfa parçacıklarıyla atomu bombardıman etmiş, sonunda atomun 10^{-8} cm çapında olduğunu ve ortasında pozitif elektrik yüklü bir çekirdek bulunduğunu kanıtlamıştı. Bu bulgulara dayanarak, ortadaki çekirdeği Güneş'e, onun çevresindeki yörüngelerde dolanan ve toplam elektrik yükünün sıfır olmasını sağlayan negatif yüklü elektronları da gezegenlere benzeterek, atomun çok küçük çapta bir Güneş sistemi olduğu sonucuna varmıştı. Ancak bu modelde aksayan önemli bir nokta vardı: çekirdeğin çevresinde dönen elektron, ivme kazanan tüm elektrik yüklü parçacıklar gibi ışın yayacağından sürekli enerji kaybedecek ve sonunda çekirdeğin içine düşecekti. Madenin, hiçbir varlığın sürüp gitmesine olanak tanımayacak kadar kararsız olduğu anlamına gelen ve fizikçiler arasında büyük tartışmalara yol açan bu eksiklik, 1912'de Rutherford'un atom modeli üzerinde çalışmaya başlayan Bohr'un araştırmalarıyla giderildi.

Bohr, birden fazla gezegenli Güneş sisteminin matematiksel analizindeki güçlükleri iyi bildiğinden, en basit sistem olan tek elektronlu hidrojen atomuyla ilgilendi. Tayf analiziyle elde edilen hidrojen tayfı da, bu atomun yapısı üstüne bilgi verebilecek en önemli kaynaktı. Hidrojen gazından geçen ışık bazı frekanslarda soğuruluyor ve tayfa ışığın geçmediğini gösteren birtakım siyah çizgiler belirdiyordu. Hidrojen gazı ışın yaydığına da, görünür ışına yalnızca bu belirli frekanslarda ortaya çıkıyordu. 1885'te Balmer bu frekansları veren deneysel bir formül bulmuştu:

Atom silahlarını
engelleme
girişimleri

Bohr'un atom
modeli

$$1/\alpha \text{ ya da } \nu = R \left(\frac{1}{h^2} - \frac{1}{m^2} \right)$$

ν frekansı için, Rydberg'in adıyla anılan bir sabiti (R) ve keyfi seçilebilecek n ve m gibi iki tamsayıyı içeren çok basit bir formüldü bu. Hidrojen atomunun tüm özelliklerinin bu formülde gizli olduğunu anlayan Bohr, hiç zaman yitirmeden formülün kuramsal yorumuna girişti.

Bohr'a göre, ışığın yalnızca belirli frekanslarda soğurulması ya da yayımlanması, elektronun çekirdeğe ancak belli enerjiler için bağlı olabileceğini gösteriyordu. Başka bir deyişle elektronun enerji düzeyleri kuvantalaşmış demektir. O güne değin bilinen Newton mekaniğinde ve Maxwell'in elektrodinamik kuramında yer almayan kuvantalaşma kavramını ilk kez 1905'te, kara cisim ışımasını açıklamak için Planck ortaya atmıştı. Sonradan fotoelektrik etkiyi açıklamak için Einstein'ın da kullandığı bu kavram fizikte çok önemli gelişmelere yol açarak 20.yy fiziğinin temel taşı oldu. Bohr da, ilk kez atom modelini kurmak için

başvurduğu kuvantalaşma ilkesinin en büyük savunucularından biri olarak, yaşamını bu ilkenin tanımlanmasına, geliştirilmesine ve kuvanta kuramından doğan yeni bilgikuramı (epistemoloji) kavramlarının tüm bilimleri kapsayacak biçimde genelleştirilmesine adanmıştı.

Bohr'un atom modeli klasik fiziği aşan yeni ilkeler gerektirdiğinden, benimsenmesi de pek kolay olmadı. Bohr 1913'te yazdığı bu konuya ilişkin makalesini önce Rutherford'a göndermiş, ancak Rutherford hidrojen atomu için Bohr'un önerdiği modelin üstün bir düşünce ürünü olduğunu kabul etmekle birlikte, yaptı onun kadar önemsememişti. Öbür fizikçilerin modeli benimsemesine de, makaledeki bir tümceden kaynaklanan bilimsel tartışma neden oldu. Tayf analizcileri, Balmer'in formülünde yarı tamsayılar kullanarak bulunan bazı frekansların da hidrojen tayfına ait olduğunu sanmışlardı. Bohr bu frekansların hidrojen atomunun değil, iyonlaşmış helyum atomunun tayfına ait olduğunu açıkladı. Çünkü

◀ Kuvantalaşma ilkesi

Bohr Atom Modeli

Bohr'un ilk kez 1913'te açıkladığı atom modeli son derece yalın, ama o ölçüde de önemlidir ve atom fiziğinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu model ana çizgileriyle şöyle açıklanabilir: Hidrojen çekirdeğinde bir birim pozitif yük (e) bulunur ve birim negatif yük taşıyan, r uzaklığındaki elektronu Coulomb yasasına göre

$$F = k e^2 / r^2$$

kuvvetiyle çeker (k bir sabittir). Elektronun kütlesi m, ivmesi a ile gösterilirse, bu kuvvet Newton kuramına göre

$$F = ma$$

ile eşitlenecektir. Elektron yörüngesinin bir daire olduğu varsayıldığında

$$a = v^2 / r,$$

hareket denklemi de

$$k e^2 / r^2 = m v^2 / r \text{ dir.}$$

Buraya kadar yalnızca klasik fizikten yararlanan Bohr, bu noktada, elektronun çekirdeğin çevresindeki hareketinden doğan çevresel momentinin

$$mvr = nh / 2\pi \quad (n = 1, 2, 3, \dots)$$

biçiminde kuvantalaştırılması gerektiğini düşündü (h, Planck sabitidir). Bu sonuç hareket denklemiyle birleştirildiğinde, elektronun yörüngelerinin de, yarıçapları

$$r = (h^2 / 4\pi^2 m k e^2) \cdot n^2$$

olacak biçimde kuvantalaştığı görülür. $n=1$ için elde edilen en küçük yarıçap 0.5×10^{-8} cm'dir ve bugün Bohr yarıçapı olarak bilinir. Kuvantalaşma koşulunun sonucu olarak, elektronu çekirdeğe bağlayan toplam enerji de

$$E = (1/2) m v^2 - e^2 / r = - (2\pi^2 m k e^2 / h^2) \cdot (1/n^2)$$

biçiminde kuvantalaşmıştır.

Elektronun enerji düzeylerinin kuvantalaştığını gösterdikten sonra, hidrojen tayfını açıklamak için Bohr'un kuvanta kuramını bir kez daha kullanması gerekiyordu. Einstein'ın fotoelektrik etkiyi açıklamak için yaptığı gibi, ışığın hidrojen atomu tarafından soğurulması ya da yayımlanabilmesi için, ıstık enerjisinin hidrojen atomunun kuvantalaşmış iki enerji düzeyi arasındaki farkına eşit olması koşulundan yararlandı:

$$h\nu = E_m - E_n$$

Kuvantalaşmış enerji düzeyleri de bu formüle yerleştirilince, Rydberg sabiti için

$$R = 2\pi^2 m k e^2 / h^3$$

değerini bularak Balmer formülü elde edilir. Tayf analizleri sonucunda Rydberg sabiti çok hassas olarak biliniyordu. Bohr, kendi modelinde bu sabitin değerinin öbür sabitler cinsinden yukarıdaki formüle göre verildiğini ve sayısal değerinin doğru olarak bulunduğunu gösterince, atom modelinin tutarlı olduğuna inandı.

önerdiği modelde çekirdeğin elektrik yükü Z ise, Rydberg sabiti de Z^2 olarak değişiyor, böylece kuantum sayıları varı tamsayı olarak alındığında elde edilen 4 çarpanı, gerçekte helyum atomunun çekirdeğinde iki pozitif elektrik yükünün bulunmasından ileri geliyordu. Helyum atomlarının sızmasını tümüyle engelleyerek yapılan tayf çekimleri Bohr'un açıklamasının doğru olduğunu gösterdi ve Bohr modelini ilk benimseyenler tayf analiziyle uğraşan deneysel fizikçiler oldu.

Sonuçta, kuantalaşmış yörüngelerdeki elektronların klasik elektrodinamik kurallarına göre ışımadığını açıklayan bu kuram, Rutherford'un modelindeki boşluğu doldurarak atomun kararlı yapısının nedenini ortaya koymuştu. Ancak Bohr, modelinin yarı klasik bir fiziğe dayandığını ve atomun daha gerçekçi bir modelini kurabilmek için yeni bir kuantum fiziğinin gelişmesi gerektiğini biliyordu.

Bohr'un beklediği gelişme, pek çok olayı açıklamakta yetersiz kalan kuantum kuramını yeniden ele alma gereğini hemen hemen aynı yıllarda duyan Louis de Broglie, Schrödinger, Pauli, Dirac ve Heisenberg'ten geldi. 1924'ten 1927'ye değin uzanan birkaç yıl içinde, özellikle Pauli, Goudsmit ve Uhlenbeck tarafından yörünge elektronlarının enerji düzeylerini tanımlayan kuantum sayılarına elektron spinini veren yeni bir kuantum sayısının eklenmesi, Heisenberg'in matris mekaniği, de Broglie ile Schrödinger'in dalga mekaniği, Pauli'nin dışta bırakma ilkesi, Dirac'ın kuantum kuramıyla görelilik kuramını birleştiren yorumu ve en sonunda Heisenberg'in belirsizlik ilkesi kuantum fiziğinin sorunlarına çözüm getirmişti. Özellikle Heisenberg'in, bir parçacığın hem konumunu hem de hareket momentini aynı anda aynı kesinlikle belirlemenin olanaksızlığını savunan belirsizlik ilkesi, Bohr'un daha ilk gençlik yıllarında benimsediği doğa felsefesi ile sonradan geliştirdiği kuantum ilkeleri arasında sağlam bir köprü kurmuştu. 1927'de buradan yola çıkarak geliştirdiği "tümleyicilik ilkesi"ni hem kendisi hem de bazı fizikçiler, kuantum kuramının boşluğunu dolduracak yeterli bir açıklama olarak benimserlerken, aynı ilke Bohr ile Einstein arasında hiç bitmeyecek bir tartışmaya neden olacaktı.

Kuantum fiziği, doğayı algılama konusunda da yepyeni bir bakış açısı getirmişti. Newton'dan bu yana doğanın tek bir görünümü olduğuna ve olayların belirlenimcilik (determinizm) ilkelerine uygun olarak geliştiğine, dolayısıyla ilk koşullar verildiğinde sonucun kesin olarak kestirilebileceğine inanılıyordu. Heisenberg'in belirsizlik ilkesi, ardından Bohr'un tümleyicilik ilkesi bu görüşü temelden değiştirerek, bilimsel belirlenimciliğe vurulan son darbe oldu. Bohr'a göre, dalgalar ve parçacıklar doğanın iki tümleyici görünümüydü. Başka bir deyişle, maddenin kimi zaman dalga, kimi zaman parçacık niteliğinde ortaya çıkması, gerçeğin birbirini bütünüleyen iki yönüydü ve hiçbir deneyde bu iki davranış biçimi aynı anda gözlemlenemezdi. Sonraki yıllarda Bohr bu ilkenin daha geniş bir yorumunu yaparak tüm bilimler için geçerli bir felsefe önerisine dönüştürdü.

1932'de düzenlenen bir kongrede yaptığı "Işık ve Yaşam" başlıklı konuşmasında, yaşamın temel birimlerini ayrıntılı olarak incelediği bir kitap Arşivi - <https://arşivi.org>

olduğunu, çünkü böyle bir incelemede kullanılacak yüksek hızlı parçacıkların büyük bir olasılıkla yaşam birimlerini yok edeceğini dile getirdi. Bohr'a göre, enerji kuantumları gibi yaşam üniteleri de daha basite indirgenemez özleri simgeliyordu; "atomun kararlılığının mekanik terimlerle açıklanıp incelenmemesi ile yaşamın kendine özgü işlevsel niteliklerinin fiziksel ya da kimyasal açıklamasının yapılamazlığı arasında büyük benzerlik" vardı. Moleküler biyolojideki hızlı gelişmelere dayanarak, yaşamın gizinin mekanik açıklamasının eşğine gelindiğini öne süren bilim adamlarına Bohr hiçbir zaman yakınlık göstermemiştir.

Tümleyicilik ilkesinin daha da temel bir ögesi, gözleyen ile gözlemlenen arasındaki etkileşimin dikkate alınmasıdır. Gözleyen ile gözlemlenen arasında, birbirleri üzerinde az da olsa değişikliğe yol açan sürekli bir etkileşim vardır; bu da özne ile nesnel arasındaki kesin ayırımın değişikliğe uğramasını gerektirir. Özne-nesnel ilişkisine bu yeni bakış açısı çağın felsefe görüşünü büyük ölçüde etkilerken, gerçeğin mekanik açıklamasına yönelik çabaların karşısına kau bir engel gibi çıkan tümleyicilik ilkesine en büyük tepki Einstein'dan geldi.

Bohr ve Einstein'ın, kuantum teorisinin temelleri ve bilgikuramı çerçevesindeki yorumu üzerinde yaptıkları tartışma, 20.yy'ın bilim dünyasında en ilginç örneklerden biridir. Kuantum kuramının getirdiği yeni dünya görüşü, özellikle Heisenberg'in belirsizlik ilkesi nedensellik kavramını hiçe saydığından, kimi fizikçiler kuramın matematiksel yapısını kabul etmekle birlikte Kopenhag Okulu'nun geliştirdiği fiziksel açıklamasına karşı çıkıyorlardı. Bunların başında da, kuantum teorisinin gelişmesinde çok büyük katkısı olan Einstein geliyordu. Bohr ve Einstein kuantum mekaniğinin yorumunu ömür boyu tartıştılar, ama tartışmanın en ilginç aşaması 1927'de Brüksel'de toplanan 5.Solvay Fizik Kongresi'nde yaşandı. Bir parçacığın aynı andaki konumunu ve momentini verebilecek kuramsal bir yöntemin görelilik ilkesine dayanan açıklamasını yapan Einstein, böylece belirsizlik ilkesinin ve Bohr'un kuantum teorisinin geçersizliğini kanıtlamış oluyordu. Bütün bir gece bu problemle uğraşan Bohr, ertesi sabah Einstein'a, bu yöntemi kurarken görelilik kuramının sonuçlarından birini kullanmayı unuttuğunu hatırlattı. Bu etkinin de hesaba katılmasıyla Einstein'ın yöntemi anlamını yitiriyor ve kuantum kuramının tutarlılığı kanıtlanıyordu.

1932'de nötronun bulunmasıyla, fizikçilerin tüm ilgisi elektrondan çekirdeğe çevrilmişti. Atom çekirdeklerinin nötronla bombardımanından doğan çeşitli olguları anlayabilmek için de ilk başvurdukları Bohr'un atom modeli olmuştu. Bu modelde elektronlar birbirlerinden hemen hemen tümüyle bağımsız hareket ediyor, tüm elektronların hareketlerinin ve konumlarının ortalama etkisinden doğan bir güç hepsini yönetiyordu. Ancak, nükleer titreşimlerin çokluğunu gözönüne alan Bohr 1936'da, çekirdekteki proton ve nötronların, bir su damlası oluşturan moleküller gibi iç içe bir parçacıklar sistemi olarak düşünülmesini önerdi. Böyle bir sistemde çok sayıda enerji titreşim düzeyi olması gerekirdi ve bu nedenle, varolan nötronlarda yoğunlaşıp onun salınmasına

► **Bohr-Einstein tartışması**

► **Tümleyicilik ilkesi**

yolaçması daha uzun zaman alırdı. Bu “su damlası” modeli de, ağır bir parçacığın büyük bir enerji açığa çıkararak hemen hemen eşit kütleli iki parçaya bölünmesiyle sonuçlanan fisyon olayının açıklanmasına olanak sağladı. 1939’da Bohr ve John Wheeler, ışıma, nötron yayımı, hızlı ve yavaş nötronların etkisi ve çekirdeğin fisyon sırasındaki davranışını niceliksel ayrıntılarıyla açıkladılar. Özellikle yavaş nötronlarla bombardıman edilen U^{235} izotopunun fisyonu uğradığını, buna karşılık U^{238} izotopunun nötronları soğurarak fisyonu uğramadığını açıklamaları izotop ayırma yöntemlerine temel oldu.

- **YAPITLAR (başlıca):** “The Structure of the Atoms” *Nature* (112), 1923, (“Atomların Yapısı”); *Atomic Theory and the Description of Nature*, 1934, (“Atom Kuramı ve Doğanın Tanımı”); *Atomic Physics and Human Knowledge*, 1958, (“Atom Fiziği ve İnsan Bilgisi”); *Essays 1958-1962 on Atomic Physics and Human Knowledge*, (ö.s.), 1963, (“Atom Fiziği ve İnsan Bilgisi Üstüne Denemeler, 1958-1962”).
- **KAYNAKLAR:** R.Moore, *Niels Bohr: The Man, His Science and the World They Changed*, 1966; L.Rosenfeld, *Niels Bohr: An Essay*, 1945; S.Rozental, *Niels Bohr, His Life and Work as Seen by His Friends and Colleagues*, 1967.
- **BAKINIZ:** BALMER, W.CHURCHILL, DIRAC, EINSTEIN, HAHN, HEISENBERG, PAULI, PLANCK, F.ROOSEVELT, RUTHERFORD, RYDBERG, SOMMERFELD, J.J.THOMSON.

BOILEAU, Nicholas (1636-1711)

Fransız şair ve eleştirmen. Taşlamalarla ve Neo-Klasik sanat anlayışının kurallarını sistemleştiren yapıtlarıyla tanınmıştır.

Nicholas Boileau-Despréaux, 1 Kasım 1636’da, Paris’te doğdu. Parlamento’da çalışan küçük bir memurun oğluydu. Aristokrat bir soydan geldiğini sahte belgelerle kanıtadığı sanılmaktadır. Collège d’Harcourt ve Collège Beauvais’de okuduktan sonra teoloji öğrenimine başladı. Ancak bu hevesi uzun sürmedi ve dönemin tanınan yazarlarından olan kardeşi Gilles Boileau’nun yüreklendirmesiyle yazarlığa başladı. Molière ve Racine’in de dahil olduğu bir edebiyat çevresine katıldı. 1677’de krallık tarihçisi oldu. 13 Mart 1711’de, Paris’te öldü.

Boileau’nun bir edebiyat kuramcısı olarak tanınmasını sağlayan yapıtı, 1674’te yayımlanan *L’Art poétique* (“Şiir Sanatı”) adlı manzum didaktik tezleridir. Latin şair Horatius’un şiir sanatı üzerine görüşleriyle benzerlikler gösteren bu yapıt Neo-Klasik anlayışın şiir için öngördüğü kuralları ele alır. Molière ve Racine’in sanatını, “akıl” ve “doğa”ya uygunluğunu vurgulayarak över. Güzel olanla gerçek olan arasındaki bağlantıyı ele alarak şairin “gerçek” ve ulaşılması için “akıl”dan hareket etmesini ve klasik modelleri örnek almasını savunur. Boileau’nun bu kitabı, dönemde Klasizm’in el kitabı olarak görülmüş, Dr. John

son, Dryden ve Pope gibi ünlü İngiliz yazarlarını etkilemiştir.

1692’den başlayarak edebiyat dünyasında Latin ve Yunan modellerinin örnek alınmasını savunanlarla yenileşmeden yana olanlar arasında bir saflaşma baş gösterdiğinde Boileau yazdığı taşlamalarla, eski modelleri savunanların yanında yer aldı. Birtakım nüfuzlu Paris’li hanımların yenileşmeyi desteklemeleri üzerine *Satires* (“Taşlamalar”) adlı kitabına *Contre les femmes*’ı (“Kadınlara Karşı”) ekledi. 1703’te yazdığı, Cizvit’lere saldıran *L’Equivoque* (“Belirsizlik”) adlı uzun şiirinin yayımlanmasına ise kral tarafından izin verilmedi.

Döneminde sanıldığı gibi Boileau, şiirin ve Klasizm’in kurallarını keşfeden kişi olmamakla birlikte, “Akıl Çağı”nda Neo-Klasik şiir anlayışını çarpıcı ve sistemli bir biçimde ortaya koyması açısından önemlidir. Öte yandan eski Yunanlı düşünür Longinus’a atfedilen ve Romantizm’in başlıca kaynaklarından biri olan *Peri Hypsoma* adlı yapıtı (“Yücelik Üzerine”) çevirerek sanatta akılcılığa karşı gelişen bir akımın ilk hazırlıklarını yapmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Oeuvres complètes*, 1839, (ö.s.), Daunou (der.), (“Tüm Yapıtları”). *Şiir: Satires*, 1666-1716, (“Taşlamalar”); *Épîtres*, 1669-1701, (“Manzum Mektuplar”); *L’Art poétique*, 1674, (“Şiir Sanatı”); *Le Lutrin*, 1674, (“Rahle”). *Eleştiri: Réflexions critiques sur Longin*, 1693, (“Longinus Üzerine Eleştirel Düşünceler”).

BOISGUILLEBERT, Pierre (1646-1714)

Fransız iktisatçı. Korumacı tarımsal iktisat politikasının savunucularındandır.

Pierre Le Pesant Boisguillebert, 17 Şubat 1646’da Rouen’de doğdu. Soylu bir aileden geliyordu. Çeşitli görevlerden sonra 1690’da kral tarafından Rouen Mahkemesi’ne yönetici olarak atandı. Kralın ekonomik politikasına karşı olan Boisguillebert, iktisadi ve mali reformlar yapılmasını öneren kitaplar yazdı. 1706’da yayımlanan *Le factum de la France* (“Fransa’nın Savunusu”) adlı kitap Kral Meclisi’nin kararıyla yasaklandı, Boisguillebert Auvergne’e sürgün edildi. Daha sonra Rouen’e döndü, 10 Ekim 1714’te burada öldü.

XIV.Louis Fransa’sında halk, savaşlar sonunda yoksullaşmış, iktisadi ve mali reformlar yapılması gereği gündeme gelmişti. Reform yanlılarından biri de Boisguillebert’di. O dönemde Fransa krallarının gelirlerinin büyük bir bölümünü, topraktan aldıkları bir vergi (taille) oluşturuyordu. Bu verginin değişikliğe uğratılması, tüm malların gelirleri üzerinden % 10’luk bir vergi alınması, şarap satışı üzerinden alınan dolaylı verginin ve iç ve dış gümrük vergilerinin azaltılması, Boisguillebert’in önerileri arasındaydı. Zenginliği elde etmenin yolunun tüketimi artırmak olduğunu öne sürerek talebi kısıtlayan vergilerin kaldırılmasını istiyordu.

Boisguillebert, o dönem Fransa’sında, Colber-

tizm adıyla sürdürülen, devletin ülke ekonomisini koruması ve müdahale etmesi politikasının, iktisadi gelişmeyi engellediğini düşünüyordu. Colbertizm, özellikle, ticaret ve sanayi kesimlerindeki girişimcileri korumayı amaçlıyordu. Boisguillebert, tarımsal üreticilerin yüksek gelir elde edebilmesi için, tarımsal ürün ihracatının desteklenmesini, ithalatının yasaklanması- nı savunmuştur.

Boisguillebert'e göre evrende olduğu gibi toplumsal yaşam için de ulaşılması gereken doğal bir düzen vardı. Çeşitli çıkar grupları arasındaki iktisadi uyum sağlanabilirdi. Ondan yaklaşık yarım yüzyıl sonra François Quesnay, benzer varsayımlarla Fizyokratik Okul'u kuracak ve Boisguillebert'den övgüyle söz edecekti.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Le détail de la France*, 1695, ("Ayrıntıları Fransa"); *Le factum de la France*, 1706, ("Fransa'nın Savunusu"); *Dissertation sur la nature des richesses, de l'Argent et des tributs*, 1707, ("Servetlerin, Paranın ve Vergilerin Doğası Üzerine Araştırma").
- **KAYNAKLAR**: F. Cadet, *Pierre de Boisguillebert, précurseur des économistes*, 1870; R. Durand, *Essai sur les theories monétaires de P. de Boisguillebert*, 1922; A. Talbot, *Boisguillebert: ses theories et leur place dans l'Histoire des doctrines économiques*, 1903.
- **BAKINIZ**: COLBERT, QUESNAY.

BOLESŁAW I (962-1025)

Polonya kralı. Polonya Devleti'nin kurucusudur.

Chrobry Boleslaw, kimi kaynaklara göre de 966/967'de doğdu. 17 Haziran 1025'te öldü. İlk Piast Dükü I.Mieszko ile Bohemya Prensesi Dobrawa'nın oğludur. Yiğit lakabıyla anılıyordu.

992'de babasının ölümü üzerine Oder ve Warta nehirleri arasındaki Büyük Polonya (Wielkopolska) Prensliği'nin yönetimi I.Boleslaw'a kaldı. 996'da Pomeranya'yı ele geçirerek ülkesinin sınırlarını Baltık Denizi'ne dek genişletti. Ardından Çekler'in elinde bulunan Krakow bölgesini de topraklarına kattı.

Tahta geçtiğinden beri ittifak halinde olduğu Kutsal Roma-Cermen İmparatoru III.Otto, 1000 yılında I. Boleslaw'a Polonya Krallık tacını giydirdi. Daha sonra Papa II.Sylvester'in onayıyla, Polonya'daki papalığa ait toprakları Gniezno merkez olmak üzere Boleslaw'a verdi.

I.Boleslaw, imparatorluk kilisesinden bağımsız, ulusal bir kilise oluşturarak Gniezno'da başpiskoposluk, Krakow ve Kolobrzeg'de de birer piskoposluk kurdu.

1002'de III.Otto'nun ölümünün ardından imparatorluk topraklarına girerek Lusatia ve Misnia'yı ele geçirdi. Bohemya'daki karışıklıklar sırasında, 1003'te burayı da alarak kendini Bohemya dukası ilan etti.

Kutsal Roma-Cermen İmparatoru II.Henry ile art arda üç savaş yaptı. 1018'de Bautzen Antlaşması'yla son bulan bu savaşlar sonunda Polonya'nın

Polonya'ya, Bohemya ise Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'na kaldı.

I.Boleslaw, yayılma politikasını bundan sonra da sürdürerek, 1018'de Kiev Dukası I.Yaroslav üzerine yürüdü. I.Yaroslav'ın yerine damadı Svyatopolk'u geçirerek denetlediği alanı genişletti. 1025'te öldüğünde, geride sınırları Bug'dan Elbe'ye, Karpatlar'dan Baltık Denizi'ne dek uzanan bir Polonya Devleti bıraktı.

BOLINGBROKE, Henry St.John (1678-1751)

İngiliz devlet adamı ve siyaset felsefecisi. İngiltere'deki muhafazakâr Tory Partisi'nin kurucularındandır.

1 Ekim 1678'de Londra'da doğdu, 12 Aralık 1751'de Battersea'de öldü. Babası Sir Henry St.John, annesi ise Lady Mary Rich idi. 1698-1699 arasında bir dünya gezisine çıktı. 1701'de parlamentoya girdi. 1704'te Kraliçe Anne yönetiminin savaş bakanı oldu. 1708'de bu görevinden istifa etti ve parlamentodaki yerini kaybetti. 1710'da kurulan yeni Tory hükümetinde devlet bakanı oldu. 1712'de Vikont unvanını aldı. 1713'te Utrecht Antlaşması'nın imzalanmasını sağlaması Bolingbroke'a savaşın bitmesinden yana olan orta sınıfların desteğini kazandırdı. 1714'te Kraliçe Anne'in ölümünden sonra liberal bir siyasal eğilimi temsil eden Whigler'e yakınlığı ile tanınan I.George'un kral olmasıyla Bolingbroke görevinden alındı.Whig yönetiminin Tory bakanlarıyla ilgili soruşturma açması üzerine 1715'te Fransa'ya kaçtı. Bu ülkede geçirdiği 10 yıl boyunca siyaset ve felsefeyle ilgilendi. 1725'te İngiltere'ye döndü. Ancak soyluluk haklarının tümünü kullanmasına izin verilmemesi sonucu Lordlar Kamarası'nın ve aktif politikanın dışında kaldı. 1726'da haftalık bir dergi olan *Craftsman*'i kurdu ve on yıl boyunca bu dergide editör olarak çalıştı.

Bolingbroke, Whig Partisi, Walpole ve İngiltere Bankası tarafından temsil edilen mali ve ticari kapitalizmin yeni düzenine karşı aristokrat sınıfların önde gelen savunucusu olmuştur. Robert Walpole'un başbakan olduğu Whig hükümetine karşı etkin bir mücadele sürdürmüştür. 1739'da yazdığı ve 1749'da yayımlanan *The Idea of a Patriot King* ("Yurtsever Bir Kral Fikri") adlı denemesinde Kral II.George'un oğlu olan Prens Louis Frederic'ten monarşiyi güçlendirmesini ve Walpole'ün parlamenter yönetiminin yozlaşmış uygulamalarına son vermesini istemiştir. Onun bu denemesi daha sonra kral olan Louis Frederic'in oğlu III.George'un eğitiminde önemli bir rol oynamıştır.

Bolingbroke, İngiltere için yeni bir siyasal yönetim biçimi önermiştir. Ona göre İngiliz Anayasası kurduğu denetim ve denge mekanizmalarıyla, vatandaşlara tanıdığı özgürlüklerle, parlamenter yapıya ilişkin özgün düzenlemeleriyle ve krallığa tanıdığı

bir uygunluk göstermiştir. Ancak Whigler'in temsil ettiği para sahibi sınıflar, parlamenter yozlaşma ve parti politikası bu uyumu bozmuştur. Yeni İngiltere, gerçek sorumluluklarını bilen yurtsever bir kral ile halkın ittifakı sonucu oluşacaktır. Bu ittifak gerçek anlamda İngiliz olmayan Whig oligarşisini devirecektir.

Bolingbroke doğal bir din anlayışını benimseyen Deizm'i savunmuştur. Bununla birlikte Rasyonalizm'den büyük ölçüde etkilenmiştir. Ölümle birlikte insanın tümünden yok olduğunu savunmuştur. Ona göre Tanrı'nın varlığı akıl yürütme yoluyla ispatlanabilir ve ispatlanmalıdır. Yalnız doğru bir mantık Tanrı'nın varlığını gösterebilir. Yardımseverlik ve merhamet sadece mantık temelinde kurulabilir. Bolingbroke mümkün olabilecek tüm dünyaların en iyisinin varolan dünya olduğuna inanmış, varolan haksızlıkları görmezlikten gelmiştir. Önsel (*a priori*) mantık üzerindeki tüm ısrarına rağmen mantığın yanılabilirliğini ve bunun ilkel dinlere dönülerek düzeltilebileceğini savunmakta olan Bolingbroke bütün Deistler gibi papazlık mesleğine karşı çıkmıştır.

Bolingbroke'un düşüncesi daha sonra A.Pope tarafından yazılan *Essay on Man* ("İnsan Üstüne Deneme") adlı ünlü esere temel olmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Dissertation Upon Parties*, 1734, ("Partiler Üzerine Tez"); *Letters on History*, 1735, ("Tarih Üzerine Mektuplar"); *The Idea of a Patriot King*, 1749, ("Yurtsever Bir Kral Fikri").

BOLIVAR, Simon
(1783-1830)

Venezuelalı asker ve siyaset adamı. Güney ve Orta Amerika'da beş ülkenin bağımsızlık savaşına önderlik etmiştir.

24 Temmuz 1783'te Venezuela'da, Caracas kentinde doğdu, 17 Aralık 1830'da Kolombiya'da Santa Marta'da öldü.

Venezuela'ya yerleşmiş, Bask kökenli çok zengin soylu bir ailenin çocuğuydu. Üç yaşındayken babasını, 6 yıl sonra da annesini kaybetti. Dayısı tarafından

yetiştirildi ve özel öğretmenlerden ders aldı. Öğretmenlerinden Simon Rodriguez'den önemli ölçüde etkilendi ve onun yardımıyla Jean-Jacques Rousseau'yu ve 18.yy liberal düşüncesini tanıdı.

1799'da 16 yaşındayken dayısıyla birlikte eğitimini tamamlamak üzere İspanya'ya gitti. 1801'de bir İspanyol soylusunun kızıyla evlendi. Birlikte Caracas'a döndüler. Evlendikten bir yıl sonra karısı ölünce, 1804'te yeniden Avrupa'ya gitti. Fransız Devrimi'yle yaygınlaşan düşüncelerin etkisi altındaydı. I.Napoleon'un imparator ilan edilerek taç giyme törenini izledi ve Napoleon'un gücüne hayranlık duydu.

Paris'te öğretmeni Simon Rodriguez'le karşılaştı. Onun önerileriyle Locke, Hobbes, Buffon, L'Ambert ve Helvetius gibi düşünürlerin yazılarını okudu. Montesquieu ve Rousseau siyasi görüşlerine, Voltaire ise yaşam felsefesine ışık tuttu.

Paris'te Alman bilim adamı ve gezgin Humboldt ile de tanıştı. Güney ve Orta Amerika'da İspanyol sömürge bölgesinden yeni dönmüş olan Humboldt, Bolivar'a sömürge halklarının bağımsızlığa hazır olduğunu söyledi. Bu açıklamadan önemli ölçüde etkilenen Bolivar, 1807'de Venezuela'ya dönmeden önce Amerika ülkelerini kurtaracağına ant içti.

1808'de I.Napoleon İberik Yarımadası'nı işgal etti. Bourbon hanedanına son vererek kardeşi Joseph'i İspanya kralı ilan etti. İspanya'nın içinde bulunduğu siyasi karışıklık İspanyol sömürgelerindeki bağımsızlık hareketlerinin hız kazanmasına yardımcı oldu. Bolivar Venezuela'da bağımsızlık için mücadele eden gruplara katıldı.

19 Nisan 1810'da Caracas'taki İspanyol genel valisi devrildi. Creoleler'in (sömürgelerde doğmuş ikinci kuşak İspanyollar) oluşturduğu bir curuta yönetimi ele geçirdi. Üç ay sonra Bolivar, cunta tarafından İngiltere'ye gönderildi. İngiltere'nin yeni Venezuela devletini tanımasını sağlamak, aynı zamanda da maddi yardım alabilmek için girişimlerde bulunulursa da bir sonuç elde edemedi. İngiltere'de kaldığı dönem içinde ülkenin siyasi kurumlarını inceledi ve bunları siyasi istikrarı sağlamada etkin araçlar olarak gördü.

İngiltere'de sürgünde bulunan Venezuelalı general Francisco de Miranda ile görüştü. Onu Caracas'a dönerek bağımsızlık hareketinin önderliğini üstlenmeye ikna etti. Birlikte Venezuela'ya döndüler.

Mart 1811'de Caracas'ta toplanan Ulusal Kongre bir anayasa hazırlamak için çalışmalarına başladı. Bolivar kongrede delege değildi ama yoğun olarak siyasi tartışmaların içindeydi. Halka yaptığı bir konuşmada Amerika'nın bağımsızlığı için korkmadan karar vermek gerektiğini, tereddüt etmenin yok olmak demek olduğunu söyledi.

5 Temmuz 1811'de Venezuela'nın bağımsızlığı ilan edildi. Miranda başkomutan, Bolivar ise orcluda albay oldu. Bir süre sonra Miranda ve Bolivar'ın araları açıldı. Miranda, Bolivar'ı tehlikeli bir genç olarak görüyor, Bolivar ise generalin yetenekleri konusunda kuşku duyuyordu.

Fransız işgalinden üç yıl sonra yeniden toplanan İspanya, sömürgelerdeki denetimi sağlamak için Amerika'ya ordu gönderdi. Bolivar, Venezuela için yaşamsal önem taşıyan Puerto Cabello limanının savunmasıyla görevlendirildi. Askerlerden biri ihanet ederek Miranda'ya sığındı. Bolivar, İspanyollar'a açınca, yenilgiyi

Bağımsızlık düşüncesinin oluşması

Yeni

Granada'nın
kurtarılması

► ye kesin gözüyle bakan Miranda, hiçbir askeri müdahalede bulunmadan İspanya ile uzlaşma yoluna gitti. 25 Temmuz 1812'de imzalanan ateşkes antlaşması ile Venezuela yeniden İspanyol yönetimi altına girdi.

Bolívar, Yeni Granada'da (bugün Kolombiya) Cartagena'ya gitti. Buradan "El Manifiesto de Cartagena" adlı ilk önemli siyasi bildirgesini yayımlayarak bağımsızlık mücadelesinin sürdürüleceğini duyurdu. Yenilgilerinin, aralarındaki birliği yeterince sağlayamamış olmalarından kaynaklandığını, en önemli yanlışlarının ise güçsüz ve etkisiz bir siyasi sistem kurmuş olmalarından geldiğini söyledi.

Yeni Granada'da kurduğu küçük bir orduyla Venezuela'yı kurtarmak için yeniden harekete geçti. İspanyollar'la arka arkaya 6 çatışmadan sonra 6 Ağustos 1813'te Venezuela'nın başkenti Caracas'a girdi. Yapılan bir törenle "Kurtarıcı" sanını aldı.

Ama kralcı güçler İspanya'nın da desteğiyle Bolívar'ın yönetimine başkaldırdı. Kanlı bir iç savaş başladı. Bolívar "ölene dek savaş" çağrısı yaptı. İspanyollar yarı vahşi İlanero kabilesini kıskırtarak bağımsızlık savaşçılarına üzerine yolladılar. Bolívar ayaklanmayı bastıramadı. 1814'te İlanerolar Caracas'a girerek halkı vahşice öldürdüler.

Bolívar, Cartagena'ya kaçmayı başardı. Yanındaki küçük güçle Santa Marta'daki İspanyol güçlerine saldırdıysa da sonuç elde edemedi. Jamaica'ya geçti ve yeniden İngiltere'nin desteğini sağlamaya çalıştı. Jamaica'da "La Carta de Jamaica" (Jamaica'dan Mektup) adlı ünlü siyasi yazısını kaleme aldı. İspanya ile aralarındaki bağların koptuğunu, kendi başlarına bir dünya olduklarını, ne kızılдерили ne de Avrupalı sayılama yacaklarını dile getirdi. Aynı kültürleri vardı ve özgürlüğü seven bu insanlar sonunda ona ulaşacaklardı.

Bolívar, sömürgecilerden kurtulmak için hep birlikte ayaklanmak gerektiğini savunuyor, herhangi bir bölgenin tek başına bağımsızlığını kazanıp koruyabilmesinin olanaksızlığını vurguluyordu. "La Carta de Jamaica"da, İspanyol sömürgeci olan ülkelerin kuracakları bağımsız devletlerin temsilcilerinin Panama'da toplanacak bir kongrede biraraya gelerek dünya'daki diğer ülkelerle çeşitli sorunları görüşmeleri doğrultusundaki özlemini dile getiriyordu.

1815'te İspanya, ayaklanan sömürge halklarının üstüne büyük çaplı askeri bir güç yolladı. Bu koşullarda ne ABD, ne de İngiltere, Bolívar'ın yardım isteğine karşılık vermedi. Bolívar, Fransız sömürgesi-yken bağımsızlığını kazanarak bir cumhuriyet kurmuş olan Haiti'ye gitti.

Haiti'den para ve silah yardımı alan Bolívar, yeniden savaşıma başladı. Bir süre somut bir sonuç alınmadı ama 1817 sonuna doğru Orinoco vadisinin güneyindeki ovaların ele geçirilmesi, ona önemli kazançlar sağladı. Angostura'da (bugün Ciudad Bolívar) karargâh kurdu ve bir gazete çıkartmaya başladı. Bu süreçte küçük bir donanma vardı; Avrupa'dan, özellikle de İngiltere ve İrlanda'dan pek çok profesyonel asker ve subay ordusuna katılmıştı. Bölgede yaşayan İlanerolar'la yakın ilişkisi olan Jose Antonio Páez'in ve Francisco de Paula Santander'in desteğini sağladı. Páez aracılığıyla İlanerolar Bolívar'ın ordusuna katıldı.

Bolívar'ın 1819 sonbaharında İspanyollar karşın

sında kesin bir sonuç elde etmek amacıyla yaptığı saldırı planına göre öncelikle Yeni Granada kurtarılabildi. Santander'in buyruğundaki birlik, Bolívar'ın ordusuyla birleşerek 3.400 kişilik bir güç oluşturuldu. Bolívar Yeni Granada'nın başkenti Bogota'ya ulaşmak için özellikle yağmurlu mevsimi seçmişti. Taşan ırmakları geçtiler, karla kaplı And Dağları'nı aşılar. Bu zorlu yürüyüş sırasında 1.000 kişi öldü. Bogota'nın yakınındaki İspanyol ordusuna ani bir baskın yaptılar. Bir kaç çatışmadan sonra 7 Ağustos 1819'da İspanyol ordusuyla Bolívar'ın ordusu Boyaca'da karşılaştı. Üç gün sonra yenilen İspanyol ordusu ve kralcı güçler, Bogota'yı terkederken Bolívar kente girdi.

Bolívar'ın Yeni Granada'ya saldırısı önemli bir askeri başarı olarak tarihe geçerken, Güney Amerika tarihinde de bir dönüm noktası oldu. Aralık 1819'da Angostura'da toplanan kongre Bolívar'ı devlet başkanlığına ve başkomutanlığa seçti. Sucre ise başkan yardımcısı oldu. Bolívar, Yeni Granada, Venezuela ve Quito'yu (bugün Ekvador) içine alacak Büyük Kolombiya Cumhuriyeti'ni kurmayı düşünüyordu. Venezuela ve Quito'nun, İspanyol sömürge yönetimi altında olmasına karşın, kongre Büyük Kolombiya Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etti.

1820'de İspanya'da Liberaller'in ayaklanmasıyla VII.Ferdinand tahtından uzaklaştırılarak anayasal cumhuriyete dönüldü. Kabul edilen anayasa, sömürgeleri İspanya'nın bir parçası olarak görüyor ve onlara Cortes'de temsil hakkı veriyordu.

Bu gelişmeler üzerine Bolívar, Venezuela'daki İspanyol generali Pablo Morillo'yu görüşmeye zorladı. Kasım 1820'de Santa Ana'da bir ateşkes antlaşması imzalandı.

Altı ay sonra yeniden savaş başladı. Haziran 1821'de Carabobo savaşıyla Venezuela'nın başkenti Caracas bağımsızlıkçı güçlerin eline geçti. Birkaç ay sonra Cucuta'da bir kongre toplanarak Kolombiya için anayasa hazırlıklarına başladı. Kongrenin başkanı olan Bolívar anayasa taslağını bağımsızlığı koruyacak nitelikte görmediyse de dayatan askeri nedenlerle anayasanın tamamlanmasını bekleyemeden Santander'i Venezuela'da bırakarak ordunun başına geçti.

Bir yıl sonra Quito kurtarıldı. Denizden giden Sucre, Mayıs 1822'de Pichincha savaşıyla kazanarak başkente girdi. Böylece Büyük Kolombiya Cumhuriyeti tümüyle bağımsızlığını kazanmış oldu ve yeni devlet ABD tarafından tanındı.

28 Temmuz 1821'de Şili'nin kurtarıcısı Arjantinli General Jose de San Martin, Peru'nun başkenti Lima'ya girerek Peru'nun bağımsızlığını ilan etmiş ve kral vekili seçilmişti. Ama İspanyollar'ın dağılıp bölgelere çekilerek Peru'yu tam anlamıyla terketmemiş olması nedeniyle San Martin'in konumu yeterince güvenli değildi. Peru'nun geleceğini konuşmak üzere Bolívar ve San Martin 26 Temmuz 1822'de Guayaquil'de biraraya geldi. Bu buluşmada görüşülenler hiçbir zaman kesin olarak ortaya çıkmadı. Ancak, San Martin Guayaquil'den dönüşünde kral vekilliğinden vazgeçerek Lima'dan ayrıldı ve yaşamının geri kalan kısmını sürgünde geçirdi.

Bolívar Eylül 1823'te Lima'ya girdi. 1824 yazında Lima'nın doğusunda Sierra'da bulunan İspanyollar'ın üzerine saldırarak Junin savaşını kazandı. 9 Aralık 1824'te Sucre'nin komutasındaki birlikler

İspanyollar'ı kesin bir yenilgiye uğratarak İspanyol genel valisini ordusuyla birlikte sardılar.

Bolivar artık hem Büyük Kolombiya'nın hem de Peru'nun yöneticisiydi. Yalnızca Yukarı Peru kralcı güçlerin denetimi altındaydı. Nisan 1825'te Sucre, bu bölgeyi de kurtardı ve ülkeye Bolivar'ın anısına Bolivia adı verildi.

Bolivar, Boliviya için bir anayasa hazırlamaya başladı. Cucuta anayasasını yeterli bulmadığı için yeni anayasanın tüm ülkelere örnek olmasını istiyordu. İki yıl yürürlükte kalan bu anayasa ömür boyu devlet başkanlığı, güçsüz bir yasama organı ve sınırlı oy hakkı getiriliyordu.

Artık Bolivar'ın denetlediği alan Karaibler'den Arjantin-Boliviya sınırına dek uzanıyordu. Bu aşamadan sonra Bolivar öteden beri düşlediği tüm Amerika ülkelerinin ittifakını sağlama doğrultusunda çalışma-

larını hızlandırdı. 1824'te Kolombiya, Peru, Meksika, Orta Amerika ve Rio de la Plata arasında ittifak antlaşmaları imzalandı, 1826'da Panama'da tüm Amerikan cumhuriyetlerinin davetli olduğu bir konferans düzenledi. Ama kongreye yalnızca Kolombiya, Peru, Orta Amerika ve Meksika temsilci gönderdi. ABD delegasyonu geciktirdiği için Panama'ya ulaşamadı.

Panama Konferansı'nda bir konfederasyon antlaşması yapılarak ortak ordu ve donanma kurulması, yılda iki kez toplanacak ve federe devletleri temsil edecek bir meclis oluşturulması, devletlerarası anlaşmazlıkların hakem yoluyla çözülmesi kararlaştırıldı. Dört ülkenin imzaladığı kararlara diğer ülkeler de katılmaya çağrıldı. Panama Konferansı'nda alınan kararların hiçbirisi hayata geçmedi; ülkelerin bağımsız davranma eğilimleri yaygınlaştı. Bolivar'ın komutanlarından Paez, Venezuela'da, Büyük Kolombiya'nın

Panama
Konferansı

Amerika Kıtasında İspanyol Sömürgeleri

Amerika kıtasında İspanya ve Portekiz'in sömürge elde etmeleri 16.yy'daki coğrafi keşiflerden sonra başladı. 15.yy'da Amerika kıtasıyla farklı kültürlerle sahip binden fazla bağımsız toplum yaşıyordu. Orta Amerika ve Andlar'da yaşayan Aztekler ve İnkalalar çok ileri bir uygarlık düzeyine sahiptiler. Amerika kıtasının keşfiyle birlikte ticaret ve yağmacılık iç içe gelişmeye başladı. İspanyollar Afrika'nın insanını köle olarak Amerika'ya götürüyor, köle ve yerli işgücü kullanarak çıkarılan değerli madenler de Avrupa'ya getiriliyordu. 16-19.yy arasında 90 milyon Afrikalı, köle olarak Amerika'ya sevk edilmiş, bunlardan ancak 15 milyonu sağ olarak kıtaya ulaşabilmişti. Köle ve değerli maden ticaretinin özellikle 15.yy ve 16.yy sömürge ticaretinde olağanüstü bir ağırlığı vardı. İspanyollar, 1510'dan sonra kıtaya yerleşmeye başladılar. Orta Amerika'daki ilk yerleşim merkezlerinden sonra güneye ve kuzeye doğru yayıldılar. Yerli nüfusun en önemli yerleşim merkezi olan Meksika ve Peru, İspanyol Amerika'sı'nın da en önemli merkezi durumuna geldi. 1535'te Meksika'da ilk genel valilik yönetimi kuruldu.

1540'larda Meksika ve Peru'da çok zengin gümüş madenleri, aynı yıllarda Şili ve Yeni Granada'da (bugün Kolombiya) altın bulundu. Değerli cevherler Creoleler (sömürgelerde doğmuş ikinci kuşak İspanyollar) içinde küçük bir azınlığa büyük servetler kazandırdı. 16.yy'ın sonuna doğru kıtada yetişen ticari tarımsal ürünün büyük bir bölümü haciendalarda (çok büyük tarım alanları) üretilmeye başlandı. Geri teknolojiyle, çok ucuz ve bol işgücüyle, kıtadaki gıda tüketimine yönelik olarak buğday ve mısırın yanı sıra Avrupa'ya satmak üzere şeker, kakao, kahve, tütün üretiliyor ve derisi için hayvan yetiştiriliyordu. 1700'de Bourbon hanedanının tahta geçmesiyle hem İspanya'da, hem

de sömürgelerde idari ve iktisadi bazı reformlar yapıldı. Bugünkü Ekvador, Kolombiya ve Venezuela'yı kapsayan Kuzey And bölgesiyle Peru yönetsel olarak birbirinden ayrıldı. Yeni Granada adlı yeni bir valilik kuruldu. 1765'te sömürgelerle ticareti geliştirmek için Cadiz ve Seville'in yanı sıra 7 liman daha açıldı. 1798'e gelindiğinde serbest ticaret yasasıyla Amerika kıtasındaki limanlarla İspanya limanları karşılıklı ticarete açılmıştı. Ancak Bourbonlar sömürgelerden elde ettikleri büyük miktarlarda değerli madenleri sürüp giden savaşlarının barcamalarını karşılamak için kullanırken sanayileşmenin hız kazandığı İngiltere ve Hollanda sömürgelerden gelen ucuz hammaddeleri sanayilerinde kullanıyor, mamul maddeleri de sömürge pazarlarında satıyordu.

Bourbon reformları ve Avrupa'nın sömürgelerinde yetişen ürünlere artan talebi, büyük toprak sahibi Creoleler'in mali açıdan güçlenmelerine yol açtı. Şeker, kahve, tütün ve diğer maddelerin üretimi hızla arttı. Deri talebini karşılayabilmek için hayvancılık yapılan Rio de la Plata'da geniş tarımsal alanlar küçük bir azınlığın elinde toplandı ve meralara dönüştürüldü. İktisadi gücü artan Creoleler hükümette ve kilisede de yönetimi ellerine almak istediler. Bu İspanya ile sömürgeleri arasındaki önemli çelişkilerden biriydi.

Amerika kıtasında bağımsızlık hareketlerine hız veren bir diğer etken de Napoleon'un İberik Yarımadası'nı işgali sonucu İspanya ve Portekiz'in sömürgeleriyle olan bağlarının zayıflamasıydı. 19.yy'ın başında Güney'de San Martin'in öncülüğünde Rio de la Plata'nın başkenti Buenos Aires'den Kuzey'de ise Bolivar'ın öncülüğünde Venezuela'dan başlayan bağımsızlık hareketi başarıya ulaştı ve 1826'da Orta ve Güney Amerika'da İspanyol sömürgesi kalmadı.

egemenliğine başkaldırdı. Bu nedenle Büyük Kolombiya Cumhuriyeti'ne bağlı Yeni Granada'nın devlet başkanı yardımcısı olan ve Bolivar'ın yokluğunda birinci derecede yetki sahibi olan Santander'le arası açıldı ve bir iç savaş başladı. Lima'da olan Bolivar Kolombiya'nın başkenti Bogota'ya gitti. Santander, Paez'in cezalandırılmasından yanaydı. Bolivar ise Kolombiya'nın birliğini zedelememek için Paez'i yatıştırmak gerektiğini düşünüyordu. 1827'de aralarında geçici bir uzlaşma sağlandı. Bolivar, Venezuela'daki karışıklıkları bastırmaya çalışırken, bir yandan da yeni bir anayasanın savunuculuğunu yapıyordu. Nisan 1828'de Ocana'da ulusal bir kongre topladı. Kongre delegelerinin çoğunluğu Santander'in başını çektiği 'Liberal'lerdi. Bolivar kongrede, Cucuta Anayasası'nı yeniden düzenlenerek daha muhafazakâr bir anayasa haline getirilmesini beklerken, Liberaler bu doğru'tudaki her türlü eğilimi engellediler. Eski anayasanın geçersiz olduğunu, yenisinin de henüz kabul edilmediğini gözönüne alan Bolivar, düzeni sağlamak amacıyla otoritesini kullanmayı denedi. 25 Eylül 1828 gecesı başkanlık sarayına giren bir grup Liberal Bolivar'ı öldürmek istedi. Hayatını kurtarmayı başaran Bolivar Santander'i suikastı düzenlemekle suçlayarak ülke dışına çıkardı.

1829'da Peru, Ekvador'a saldırınca Sucre'nin yardımına gitti. Sucre Perulular'ı Tarqui'da yendi. Bir kaç ay sonra da Bolivar'ın ünlü generallerinden Jose Maria Cordoba'nın ayaklanması bastırıldı. Hem kurtardığı ülkelerde, hem de dış dünyada Bolivar'a karşı muhalefet artıyordu. Fransa, İngiltere ve ABD Bolivar'ın yardım isteklerini geri çevirdiler. Liberal görüşleri benimseyenler Bolivar'ın elinde topladığı yetkilerle bir diktatörlük kuracağı görüşünde birleşti. 1829 sonunda Venezuela, Kolombiya Cumhuriyeti'nden ayrıldığını ilan etti.

Mayıs 1830'da İspanyol Amerikası'nın yönetilemez bir duruma geldiğini belirten Bolivar, Avrupa'ya göç etmek için Bogota'yı terketti. Atlantik kıyısına vardığında en büyük yardımcısı ve en yakın arkadaşı Sucre'nin bir suikast sonucu öldürüldüğünü öğrendi. Hernen ardından, Bogota'da askeri bir ayaklanma oldu ve Bolivar ülkeye çağrıldı. Avrupa'ya gitmekten vazgeçen Bolivar, Bogota'ya dönüş yolu üzerinde Santa Marta'da, davet üzerine bir İspanyol'un evinde bulunduğu sırada tüberkülozdan öldü.

Ölümünden kısa bir süre sonra adı efsaneleşen ve 1983'te de UNESCO tarafından adına ödül konan Bolivar'ın siyasi görüşleri Cartagena ve Jamaica'da yazdığı bildirilerde ve Bolivya için hazırladığı anayasada net bir biçimde açığa çıkmaktadır.

Siyasi görüşleri: Bolivar'a göre bağımsızlığı kazanmak yeterli değildi. Bağımsızlıktan sonra İspanyol yöneticilerden boşalan yere yerli sömürgecilerin yerleşmesini engellemek için güçlü bir siyasi sistem kurmak gerekiyordu. Her cumhuriyetçi sınırsız özgürlük ve mutlak demokrasi isterdi. Ama yönetilecek olanlar melek değil insandılar.

1826'da hazırladığı Bolivya Anayasası, devlet başkanına yaşam boyu görev yapma ve yardımcısını seçme yetkisi tanıyordu. Bolivar, yasama, yürütme ve yargı güçlerinin yanı sıra bir de "Ahlaki Güç" öngörüyordu. Yunan ve Roma yasalarında izleri görülen "Ahlaki Güç", dürüst, adil, kararlı ve

yaratmak için gerekiyordu. Halk Meclisi ve senatonun yanı sıra oluşturulacak bir Sansür Meclisi "Ahlaki Güç"ü elinde tutacaktı. Sansür Meclisi üyeleri de yaşam boyu görev yapacak, eğitimi, basını, kamu çalışanlarını denetleyecek, sanatı, bilimi ve kamu ahlakını geliştirmeye çalışacaktı. Bolivya Anayasası, seçimler konusunda bazı sınırlamalar getiriyor, sakatları ve okuma yazma bilmeyenlere oy hakkı tanınmıyordu.

Bolivar, kurtardığı 5 ülkeyi Güney Amerika Birleşik Devletleri Cumhuriyeti adı altında birleştirmeyi amaçlamış ve bu ülkelerde güçlü bir siyasi sistem kurmak istemişti. Bu görüşleri yeterince destek bulmadığı gibi, bağımsızlık için birlikte mücadele ettiği arkadaşları daha sonra kendisine karşı çıktılar.

Bu gelişmeler karşısında Bolivar, ölümünden kısa bir süre önce, "Amerika'da ne insanlar, ne ülkeler arasında inanç kalmadı", "antlaşmalar kağıt parçası; anayasa yalnızca bir kitap; seçimler, dövüşme; özgürlük, anarşi; yaşam ise bir işkence" gibi yargılara varmıştır.

• **YAPITLAR:** *Selected Writings of Bolivar*, (ö.s.) V.Lecuna (der.), 2 cilt, 1951, ("Bolivar'ın Seçme Yazıları").

• **KAYNAKLAR:** H.Angell, *Simon Bolivar: South American Liberator*, 1930; J.J.Johnson, *Simon Bolivar and Spanish American Independence: 1783-1830*, 1968; S.Madaraiga, *Bolivar*, 1952; G.Masur, *Simon Bolivar*, 1948; J.B.Trend, *Bolivar and the Independence of Spanish America*, 1946.

• **BAKINIZ:** PAEZ, SAN MARTIN, SANTANDER, SUCRE.

BOLTRAFFIO, Giovanni Antonio (1467-1516)

İtalyan ressam. Leonardo'nun izinden giderek ilginç portre örnekleri vermiştir.

Milano'da doğdu. Vincenzio Foppa (ykş.1427-1515) ve Bernardo Zenale gibi ressamların etkisi altında kaldı. Leonardo da Vinci'nin dikkatini çekti ve kısa zamanda onun izleyicilerinden biri oldu. Leonardo'nun Milano'dan ayrılmak zorunda kaldığı zamanlar atölyesini yönetti. 1500'de Bologna'da, 1513 ya da 1515'te Roma'da çalıştı. Bunlar dışında tüm yaşamı Milano'da geçti ve yine orada öldü.

Milano resim geleneğine uyarak kullandığı ağır ve hareketsiz biçimler dışında, resim anlayışı büyük ölçüde Leonardo'dan kaynaklanır. Başlangıçta daha çok mitolojiden ve Hristiyan dini çevresinden alınmış kişilerin yarım boy portrelerini yapmıştır. Bunlar genellikle kalın sürülmüş parlak bir boya işçiliği sergileyen, ama derin bir duyarlılıktan yoksun resimlerdir. Boltraffio daha sonraları ince bir işçilikle portreler de yapmıştır. Bu arada yuvarlak ve dolgun yüzlü, ince parmakları açık duran kendine özgü bir kadın tipi yaratmıştır. Louvre Müzesi'ndeki Leonardo'nun yaptığı olduğu bilinen *Belle Ferranniere* adlı yarım

boy portrenin bazı kaynaklarca Boltraffio'nun yapıtı olduğunun ileri sürülmesi, onun portre alanındaki gücünün kanıtıdır.

• BAKINIZ: LEONARDO DA VINCI.

BOLTWOOD, Bertram (1870-1927)

ABD'li kimyacı ve fizikçi. Radyoaktif bozulma ürünlerine ilişkin çalışmalarıyla, radyokimyanın gelişmesinde ve yer kabuğunun yaşının radyoaktif yöntemlerle saptanmasında öncü olmuştur.

Bertram Borden Boltwood 27 Temmuz 1870'te, Massachusetts Eyaleti'nin Amherst kentinde doğdu. 1889-1892 arası Yale Üniversitesi'nde, 1892-1894 arası Münih'teki Ludwig-Maximilian Üniversitesi'nde kimya okuduktan sonra, 1897'de Yale Üniversitesi'nden doktora derecesini aldı. Aynı üniversitede öğretim görevlisi olarak 1900'e değin önce analitik, sonra fiziksel kimya dersleri verdi. O tarihte üniversitedeki görevinden ayrılıp, bir arkadaşıyla birlikte, kimya ve maden mühendisliği alanında danışmanlık hizmeti veren özel bir laboratuvar kurdu. 1906'da fizik profesörü olarak yeniden Yale Üniversitesi'ne döndü; 1909'da İngiltere'de bir yıl kadar Rutherford ile çalıştıktan sonra 1910'da aynı üniversitenin radyokimya, 1918'de de kimya profesörlüğüne getirildi. Aşırı çalışma ve yorgunluk nedeniyle sinirleri giderek yıpranan Boltwood, 15 Ağustos 1927'de Maine Eyaleti'ndeki Hancock Point'te bir sinir krizi sonucunda intihar etti.

1896'da Becquerel'in uranyumun radyoaktifliğini keşfetmesinden sonra birkaç yıl içinde toryum, radyum, polonyum ve aktinyum gibi yeni radyoaktif elementler bulunmuş, ardından Rutherford ve Soddy radyoaktif elementlerin bozularak başka elementlere dönüştüğünü açıklamışlardı. Özel laboratuvarında pek çok mineralin analizini yaparak nadir toprak elementleri ve uranyum cevherleri üstüne geniş bilgi edinen Boltwood, 1904'te radyoaktif dönüşümün basamaklarını incelemeye başladı. Sonunda, uranyumun radyuma dönüşmesinde geçiş ürünü ve toryumun izotopu olan "iyonyum"u buldu. Bu çalışma, radyumun yarılanma süresinin belirlenmesinde ve radyoizotop kuramının gelişmesinde önemli bir adımdı. Daha sonra, uranyum cevherlerinde her zaman bir miktar kurşun bulunduğunu gözlemleyen Boltwood, 1905'te, uranyumun radyoaktif dönüşüm sürecinin kararlı bir element olan kurşunla sona erdiğini açıkladı. İki yıl sonra da, uranyumlu minerallerde kurşun yüzdesi ne kadar yüksekse kayacın jeolojik yaşının da o kadar fazla olacağına dikkati çekerek, yer kabuğunun yaşının radyoaktif yöntemlerle belirlenebileceğini ilk kez o önerdi. Böylece, Boltwood'un açtığı yolda ilerleyen radyoaktif tarihle

Libby'nin geliştirdiği karbon-14 yöntemiyle yer bilim ve arkeolojiye yeni bir atılım kazandırdı.

• BAKINIZ: BECQUEREL, M.ve P.CURIE, DEBIERNE, HAHN, LIBBY, RUTHERFORD, SODDY.

BOLTZMANN, Ludwig (1844-1906)

Avusturyalı fizikçi. Termodinamiği Newton kuramlarına göre hareket eden atomların istatistiksel mekaniğine indirgemiş, zamanın akış yönü ile ilgili H- kuramını önermiştir.

20 Şubat 1844'te Viyana'da doğdu. Linz'de başladığı eğitimini Viyana Üniversitesi'nde, kendi adıyla anılan ısıma kuramını geliştiren Josef Stefan'ın asistanı olarak sürdürdü. 1867'de doktorasını tamamlayınca Stefan'ın önerisi üzerine Maxwell'in elektrodinamik kuramıyla ilgili çalışmalarını incelediğinde, 19.yy'ın en önemli fizikçilerinden biri olan bu kuramcının yapıtlarına karşı tüm yaşamı boyunca duyacağı ilgi başlamış oldu. 1869-1873 yıllarında Graz Üniversitesi'nde kuramsal fizik profesörlüğü yaptı. 1873 ile 1876 yılları arasında matematik profesörü olarak yeniden Viyana Üniversitesi'ne döndü. Graz ve Viyana'da yayımladığı makalelerde, ikinci yasası başta olmak üzere termodinamiğin birçok yönünü, gazların moleküllerden oluştuğunu varsayan kinetik kuramı kullanarak açıklamaya çalışmaktaydı. Bu çalışmaları, deneysel fizik profesörü olarak Graz'a geri döndüğü 1877 yılında Viyana Bilim Akademisi'nde yayımladığı iki makale ile doruğa ulaştı. 11 Ocak 1877'de Akademiye sunduğu "Isının Mekani Teorisinde Bazı Problemler" adlı makalesinde Boltzmann entropinin yalnızca artabileceği kuramının Newton'un hareket kuramı gibi olmayıp temelde çok parçacıklardan oluşan sistemlerin ilk koşullarının seçimindeki belirsizlikten ortaya çıktığını savundu. Sayılarının çokluğu nedeniyle gaz moleküllerinin

yöntemlerin kullanılması gerekiyordu ve ancak istatistik kurallarının elverdiği ölçüde kesin tahminler yapılabilirdi. Boltzmann bu görüşlerine, 1877'de "Termodinamiğin İkinci Yasası ile Isının Mekanik Teorisi ve Olasılıklar Hesabı" adlı makalesinde gerekli matematiksel temelleri getirdi. Özellikle bir termodinamik sistemin entropisinin, sistemdeki tüm parçacıkların söz konusu hali oluşturmaları olasılığına orantılı olduğunu gösterdi. Bu yapıtları kuvantum kuramının geliştirileceği 1920'lere kadar termodinamik ve gazların kinetik kuramı üzerine en önemli katkı oldu. 1877'den sonra ilgisini Maxwell'in elektrodinamik kuramına kaydırды; 1891-1893 yılları arasında Münih'te kuramsal fizik profesörü olarak çalışırken bu konuda bir kitap yazdı. Boltzmann 1894'te öğretmeni Stefan'ın yerine Viyana Üniversitesi'ne fizik profesörü olarak atandı ve bu görevde altı yıl

kaldı. En önemli kitabı olan *Vorlesungen über Gastheorie*'yi ("Gaz Kuramı Üzerine Dersler") 1896-1898 arasında Viyana'da yazdı. 1899'da Londra'daki Royal Society üyeliğine seçildi.

Boltzmann Leipzig Üniversitesi'nde bulunduğu 1900-1902 yıllarında, çalışmalarına yöneltilen herhangi bir eleştiriye karşı aşırı duyarlılık göstermeye başladı. O tarihlerde Leipzig'de bulunan Wilhelm Ostwald'ın sözcülüğünü yaptığı bir akım atom ve molekül kuramına karşı çıkmış ve Boltzmann'ın çalışmalarına bu açıdan hücum etmeye başlamıştı. Bu akımın esas kaynağı Ernst Mach'ın "idealist felsefesi" idi. Boltzmann bu ortamdan rahatsız olduğu için Leipzig'den ayrılmaya karar verdi ve o sıralarda emekliye ayrılmış bulunan Mach'ın kürsüsünün kendisine önerilmesinden mutlu olarak Viyana'ya döndü. Ancak Mach hâlâ hayattaydı ve atom kuramına

Zamanın Yönü

Geçmişe geri dönmek olanaksızdır, çünkü zamanın bir akış yönü vardır. Bunun fiziksel olarak ifadesi de termodinamiğin ikinci yasası olarak bilinen kapalı bir sistemin entropisinin ancak artabileceği olgusudur. Termodinamik sistemler, bir taş parçası, bir bardak su ya da bir şişeye kapatılmış gaz gibi makroskopik sistemlerdir. Bunlar atom ya da moleküller gibi mikroskopik parçalardan oluşur. Maxwell ve Boltzmann gibi termodinamiğin konu aldığı makroskopik sistemlerin özelliklerini, Newton kuramına göre hareket eden mikroskopik parçacıkların toplam etkileri olarak yorumlamaya çalışan 19.yy'ın önde gelen fizikçilerinin karşılaştıkları önemli bir problem vardı: Newton kuramında hareketin geleceğe mi yoksa geçmişe mi yönelmiş olabileceğini ayırt etmek olanaksızdır. Bir ilk balden başlayarak Newton'un hareket denklemlerine göre gelişen bir sistem bir an için durdurulup bütün hızları tersine çevrilebildiği varsayılrsa, sistemin bu kez geriye sarılan bir sinema şeridi gibi sonunda, en baştaki haline yeniden dönmesi gerekir. Bu noktadan çıkarak Lord Kelvin 1874'te "geri dönülemezlik çelişkisi" diye adlandırılan bir çelişkiye işaret etmişti. Bir tasarı deneyi bu çelişkiyi ortaya koyabilir: Bir dizi keyfi ilk koşullara göre hazırlanmış bir şişe gazın entropisinin zamanla ulaşabileceği en büyük değere erişmesi beklenilsin ve entropinin böyle yüksek bir değere yaklaştığı zaman bir anda bütün gaz moleküllerinin hızlarının işaretleri ters çevrilsin. Şimdi bu hal ilk koşul olarak alınır ve Newton denklemlerine göre moleküllerin gelecekteki konumları ve hızları bulunursa sonuçta gazın ilk başta keyfi olarak seçilen entropisi az olan haline erişebilir. Lord Kelvin ve sonraları Boltzmann'a bu düşüncüyü aktaran Loschmidt'e göre entropinin azalmasını sağlayabilen bu tasarı deneyden, entropinin yalnız artabileceği gözönünde bulundurulursa, gazların moleküllerden oluştuğunu varsayan ki-

netik kuramın yanlış olması gereği çıkıyordu. Boltzmann'ın bu itirazı karşı 1877'de verdiği ilk yanıt geri dönülemeden istatistiksel mekanik ile tarif edilen çok parçacıklı sistemlerin ilk koşullarından kaynaklandığıydı. Doğal olarak bu tasarı deneyde olduğu gibi entropiyi bir süre azaltan ilk koşullar bulunabilirdi; ancak, daha uzun süre beklendiğinde entropi gene artacaktı. Bunun nedeni, en sonunda sistemin hallerinin büyük çoğunluğunun denge halleri olmasından kaynaklanıyordu. Makroskopik olarak entropinin artması ile ifade edilen geri dönüşün olanaksızlığı, mikroskopik düzeyde düzenin kaybolması anlamına geliyordu ve dışarıdan müdahale olmaksızın düzeni tekrar kurmak olanaksızdı. Boltzmann'ın H-kuramı bu olguyu ifade eder.

H-kuramına diğer bir itiraz da 1890'da Poincaré'nin ispat etmiş olduğu "tekrarlama" teoreminden kaynaklanmaktaydı. Poincaré ve 1896'da Zermelo, bu kurama göre sonlu hacimde hareket eden ve belirli bir toplam enerjisi olan bir mekanik sistemin keyfi olarak seçilebilecek ilk koşullara geri döneceğinden, termodinamiğin kinetik kuramı gibi mekanik bir kuramla açıklanamayacağını savundular. Buna karşı Boltzmann, Poincaré'nin tekrarlama kuramı ile H-kuramının birbirleriyle çelişkide olmadığını gösterdi; denge hali, tek bir konum değil, Maxwell-Boltzmann dağılımını sağlayan ve olasılığı sıfır olmayan bütün konumların dizisiydi. İstatistiksel açıdan, yeterince beklenilirse, herhangi bir ilk hal yeniden oluşabilirdi; ancak bunun olasılığı o kadar küçüktü ki, çok uzun süre beklemek gerekiyordu.

Zamanın akış yönü entropinin artması ile tanımlanmaktadır. Boltzmann makroskopik sistemlerdeki geçmişe dönmeyi önleyen bu entropi artışının, mikroskopik düzeyde düzenin kaybolmasından kaynaklandığını gösterdi.

saldırılarına devam ediyordu. Mach'ın iflas ettiğini ilan ettiği atom kuramının kıta Avrupa'sındaki son savunucusu olarak da Boltzmann görülmüyordu. Bu sıralarda Boltzmann'ın kendisi de tüm hayat uğraşını bilim dünyasının terk ettiği bir konu olarak görmeye başlamıştı. Ne var ki o günlerde atomların radyoaktif bozulması Becquerel tarafından gözlenmiş ve atomların gerçek olduğuna dair kesin ipuçları elde edilmeye başlanmıştı. Ancak Boltzmann yalnızlığa itildiği düşüncesindeydi ve 5 Eylül 1906'da İtalya'da Trieste yakınlarındaki Duino'da intihar etti.

Boltzmann'ın doktora çalışmaları yaptığı yıllar kuramsal fiziğin en canlı dönemlerinden birine rastlamıştı. Clausius ve W.Thomson'ın (Lord Kelvin) termodinamik yasaları üzerine çalışmaların yanı sıra, Maxwell'in gazların kinetik kuramı ve elektromanyetizmaya ilişkin kuramsal çalışmaları dönemin en önemli araştırma konularıydı. Boltzmann da daha gençlik yıllarında bu konulara ilgi duymaya başlamış, 1866'da doktora çalışmalarının sonuna doğru yayımladığı bir makalede Clausius'un entropi için verdiği ifadenin hiç küçülmeyip ancak büyüyelebileceğinin ispatını ilk kez gazların kinetik kuramı çerçevesinde vermişti. Maxwell'in yapıtlarını da inceledikten sonra, 1868'de gaz moleküllerinin hareketlerini olasılıklar kuramının çerçevesinde istatistiksel yöntemlerle araştırırken, dengeye ulaşmış bir sistemdeki moleküllerin hızlarının dağılımını ele aldı. Bunun sonucu olarak modern istatistiksel matematikteki bütün hesapların temelinde yatan Boltzmann çarpanını geliştirdi: Sıcaklığı Kelvin skalasında T ile verilen bir sistemde enerjisi E olan bir halin olasılığı, Boltzmann çarpanı olan

$$e^{-E/kT}$$

ifadesi ile verilir. Buradaki k gene Boltzmann'ın adıyla anılan bir sabit olup değeri 1.38×10^{-16} erg/Kelvin'dir. Maxwell 1859'da denge halindeki bir gazda hızların dağılımını incelerken, Boltzmann çarpanının özel bir halini bulmuştu. Maxwell-Boltzmann hız dağılımının fiziksel anlamı dengeye ulaşmış bir gazda moleküllerin hızlarının toplam enerjilerinin yaklaşık kT olacak şekilde ayarlandığıdır. Moleküllerin hızları bundan daha büyük ya da daha küçük olabilir, ancak bu hızlar daha düşük olasılıklarla gerçekleşebilecektir. Maxwell ve Boltzmann kinetik teorisinin, gazın denge halinde özelliklerinin bulunmasını sağlamaktan öte, gazın nasıl dengeye ulaşacağını gösterebileceğine de inanıyorlardı. Boltzmann 1872'de termodinamik dengeye yaklaşma üzerine önemli makaleler yayımladı. Termodinamik denge enerjinin kullanılmayacak şekillere girmesi ve entropinin artması şeklinde oluşur. Boltzmann'ın bu konudaki büyük katkısı termodinamik entropinin kinetik teoriye göre gaz moleküllerinin konumlarının istatistiksel dağılımına bağlı olduğunu bütün ayrıntıları ile ortaya koymasındır. Boltzmann entropinin artmasının moleküllerin düzensiz, gelişigüzel dağılımlarına bağlı olduğunu gösterdi. Böylelikle entropinin düzensizliğinin bir ölçüsü olduğunu ve kapalı bir sistemin her zaman artan düzensizliğe değin gelineceğini açıkladı.

Boltzmann bir gazın yayılımı, ağırlık ve ısı iletkenlik katsayılarının bir genel transport denkleminden hesaplanabileceğini gösterdi. Bu denkleme

göre de hız dağılımı bir kez Maxwell-Boltzmann dağılımına erişmişse artık hep öyle kalmaktaydı. Boltzmann bu bilinen sonuçları elde ettikten sonra denkleminin özelliklerine bakarak H diye adlandırılan bir kavram geliştirerek bunun termodinamik entropi ile özdeş olduğunu, üstelik H 'nın sağladığı bazı matematiksel koşullara dayanarak entropinin hep artacağını gösterdi. Boltzmann'ın transport denklemi ve ancak bazı özel koşullar altında ispat edilebilen H - kuramı güncel araştırma konuları arasındadır.

Boltzmann'ın hocası Stefan bir yüzeyden ısı kaybının sıcaklığın dördüncü kuvvetine orantılı olduğunu deneylerle bulmuştu. Boltzmann Maxwell'in elektrodinamik kuramı ile ilgili çalışmalarında bir yüzeye düşen ısımanın basınç yaptığını öğrendi ve bunun Stefan kuramına yol açabileceğini fark etti. Böylelikle Stefan'ın deneyle bulduğu sonucun kuramsal açıklamasını yaptı. Stefan-Boltzmann kuramı uzun süre fiziğin bütünü içindeki yeri pek belli olmayan tek bir sonuç olarak kaldıysa da Planck'ın geliştirdiği kuantum kuramıyla açıklığa kavuştu.

Boltzmann, Maxwell'in elektrodinamik kuramını Avrupa'daki fizikçilere tanıtan kişidir. Bu konuda birçok özgün çalışmalar yaptıysa da elektrodinamiğe katkıları istatistiksel mekanik konusundaki çalışmaları gibi köklü temel çalışmalar değildi. Bu çalışmalarının en önemlisi Stefan-Boltzmann kuramıdır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Vorlesungen über Gastheorie*, 1896-1898, 2 cilt, ("Gaz Kuramı Üzerine Dersler"); *Vorlesungen über die Prinzipie der Mechanik*, 1897-1920, 3 cilt, ("Mekanik İlkeleri Üzerine Dersler"); F.Hasenöhl (der), *Wissenschaftliche Abhandlungen*, 1909, 3 cilt, ("Bilimsel Makaleler").

• **KAYNAKLAR:** E.Broda *Ludwig Boltzmann: Mensch, Physiker, Philosoph*, 1955; R.Dugas, *La théorie physique au sens de Boltzmann et ses prolongements modernes*, 1959.

• **BAKINIZ:** S. CARNOT, CLAUDIUS, J.W.GIBBS, J.C.MAXWELL, OSTWALD, PLANCK, J.STEFAN.

BOLYAI, János (1802-1860)

Macar matematikçi. Eukleidesçi olmayan geometrinin kurucularındandır.

15 Aralık 1802'de, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun sınırları içindeki Kolozsvár (bugün Romanya'daki Cluj) kentinde doğdu. Bazı kaynaklarda küçük adı Johann olarak geçer. Babası Farkas (Wolfgang) Bolyai (1775-1856), edebiyat, resim ve müzikle de yakından ilgilenen değerli bir matematikçiydi. 1817'de yayımladığı *Mohamed vagy a dicsőség qyözedelme a szerelmen* ("Mehmed ya da Şan ve Şeref Aşk Yenmesi") adlı trajedisinde Fatih Sultan Mehmed'in yaşamından bir kesiti işleyen baba Bolyai, küçük yaştan başlayarak oğlunun matematik ve müzik eğitimini üstüne aldı ve János'un her iki konuda da üstün yetenekli olduğunu, özellikle keman çalmadaki ustalığını farketmekte gecikmedi. 1815'ten 1818'e değin Marosvásárhely'de (bugün Romanya'da-

ki Tirgu-Mureş) kendisinin de matematik, fizik ve kimya dersleri verdiği Reformcu Protestan Koleji'nde öğrenim gören oğlunun Göttingen'e gidip, yakın arkadaşı Gauss'un yanında çalışmasını çok istiyordu. Oysa János Bolyai askeri eğitimi seçti ve 1822'de Viyana'daki Kraliyet Mühendislik Akademisi'ni bitirerek, 1833'e değin istihkâm birliğinde görev yaptı.

Hemen hemen tüm yaşamını Eukleides geometrisinin eleştirisine adan ve 1823'te yeni bir geometrinin temellerini atan Bolyai, Gauss'un buna benzer bir geometriyi kendisinden önce düşlediğini ve Lobachevski'nin aynı sonuçlara ondan önce vardığını öğrenince büyük bir düş kırıklığına ve umutsuzluğa kapıldı. Kuramının özgünlüğünü yitirdiğine, yaşamının başarısız geçtiğine inanarak matematikten ve insanlardan uzak yaşamaya başladı. Ordudan emekli olunca, eşi ve üç çocuğuyla birlikte babasının yanına, Marosvásárhely'e döndü ve babasının ölümünden hemen sonra da karısından ayrıldı.

Son yıllarında, annesinin anısına, Viyana Operası için besteler yapan ve felsefeyle ilgilenerek, evrensel mutluluk ve erdemlilik üstüne kurulu bir "kurtuluş kuramı" geliştiren Bolyai, 27 Ocak 1860'ta Marosvásárhely'de öldü.

Bolyai'nin yalnızca matematiğe yönelmesinde değil, çalıştığı konunun seçiminde de babasının çok büyük etkisi olmuştur. Eukleides geometrisinin temeli ve babasının tüm çalışmalarının odağı olan ünlü "paralellik postulatı", genç Bolyai'nin de çok ilgisini çekiyordu. Matematikçiler, Eukleides'in *Stoikheia* ("Elemanlar") adlı yapıtında yer alan ve "verilen bir doğruya, dışındaki bir noktadan yalnızca bir tek paralel doğru çizilebileceği" savını içeren beşinci postulatı (XI.aksiyom) düşünce tarihinde eşine az rastlanır bir tutkuyla yaklaşık iki bin yıldır kanıtlamaya çalışıyorlardı. Farkas Bolyai de bu konu üzerinde yıllarca uğraşmış, en yakın dostu ve çağın en büyük matematikçisi Gauss ile uzun uzun mektuplaşmış, fakat istediği sonuca bir türlü ulaşamamıştı. Oğlunun da aynı konuyla ilgilendiğini öğrenince, hemen ona bir mektup yazarak, "bu başı sonu belirsiz karanlığa dalmamasını, yoksa kendisi gibi onun da birgün bu sonsuz gece içinde yaşamının tüm ışığını yitireceğini" öğütlemişti.

Babasının uyarılarına karşın, Bolyai çalışmalarını aralıksız sürdürdü. Sonunda, beşinci postulatı kanıtlamaktan vazgeçerek, bu postulate dayanmayan yepyeni bir geometri yaratılabileceğini düşündü. 3 Kasım 1823'te yazdığı mektupta "boşluktan yepyeni bir dünya yarattım" diye yazdı. Gerçekten de, verilen bir noktadan verilen bir doğruya birden fazla paralel çizilebileceğini varsayarak yeni bir geometri, kendi deyimiyle "mutlak uzay kuramı" geliştirmişti.

O sıralar Kraliyet Akademisi'ni bitirmiş olan Bolyai, *Appendix scientiam spatii absolute veram exhibens* ("Mutlak Doğru Uzam Bilimini Açıklayan Ek") adlı bu çalışmasını babasına gönderdi; babası da yirmi dört sayfalık bu yapıtı, yeni bitirdiği *Tentamen juventutem studiosam in elementa matheseos purae introducendi* ("Öğrenim Gençliğine Kuramsal Matematik'in İlkelerini Öğretmek İçin Bir Deneme") adlı matematik kitabının arkasında ek olarak yayımladı (1832). János Bolyai'nin yayımlanan tek çalışması da bu oldu.

Gauss, güncelerinden de anlaşıldığı gibi, Bolyai'nin verdiği sonuçlara ondan önce ulaşmış, Rus matematikçi Lobachevski de bu türden bir geometriyi ilk kez 1826'da açıklayarak üç yıl sonra yayımlamıştı. Böylelikle bu üç matematikçi Gauss, Lobachevski ve Bolyai, hemen hemen aynı yıllarda ve birbirlerinden bağımsız olarak, hiperbolik geometri adıyla bilinen yeni bir geometri anlayışı getiriyorlardı. Eukleides'in ilk dört postulatının geçerliliğini kabul eden bu geometride, değiştirilen beşinci postulatın geçerliliği özel bir uzay anlayışıyla sağlanmıştı. Kendi içinde tutarlı olmasına karşın, yaklaşık iki bin yıllık geometri geleneğini sarstığı ve başlangıçta yalnızca kuramsal bir nitelik taşıdığı için, Gauss gibi büyük bir matematikçinin bile yayımlamaya çekindiği bu uzam anlayışının ve geometri kavramının önemi, Cayley, Klein ve Riemann gibi matematikçilerin çalışmalarıyla ortaya çıkmış, Einstein'ın görelilik konusundaki kuramsal çalışmalarıyla da fiziksel bir temele kavuşmuştur.

• BAKINIZ: A.CAYLEY, EUKLEİDES, GAUSS, C.F.KLEIN, J.H.LAMBERT, LOBAÇEVSKİ, RIEMANN.

BOLZANO, Bernhard (1781-1848)

Çek filozof ve matematikçi. Kant sonrası idealist felsefeye karşı matematik bilimler üzerinde temellendirdiği bilimsel felsefeyi savunmuştur.

Prag'da doğdu, orada öldü. Babası sanat yapıtları alıp satan bir İtalyan, annesi ise Alman bir tüccarın kızı idi. Matematik, felsefe ve Tanrıbilim konusundaki temel öğrenimini doğduğu ilde tamamladı. Yine orada matematik doktoru oldu (1804). Ertesi yıl Katolik Kilisesi'nde papazlık unvanını aldı. Kısa bir süre sonra Karlova Üniversitesi'nde Tanrıbilim dalında geçici bir profesörlük görevi aldı. Dinsel ve siyasal sapkınlıkla suçlandıktan sonra bu görevinden ayrılmak zorunda kaldı (1819). Bundan sonraki yaşamının büyük bölümünü, ailesiyle birlikte, koruyucusu A.Hoffmann'ın güney Bohemya'daki malikânesinde geçirdi. Son dönem yazılarını Metternich sansüründen güçlüklerle geçiren düşünür, solunum yolu hastalığından öldü.

Bolzano'nun matematik alanında geliştirdiği düşünceler çağdaşlarınca tam olarak anlaşılmadı. Bu nedenle matematiksel çözümlemenin temelleri ile ilgili görüşlerinin değer ve önemi uzun süre farkedilememiştir. Weierstrass'ın adıyla anılan ünlü teoremin, Bolzano tarafından 40 yıl önce bulunduğu, ancak 1920'lerde, bu düşünürün ardında bıraktığı yazılar incelendiğinde ortaya çıkmıştır. Nicelik kavramını geniş bir anlamda yorumlayarak, matematiği tümüyle kapsayan bir nicelikler biliminin temellerini kurmak yolunda gösterdiği çabalar büyük önem taşır. Bu bağlamdaki başlıca katkısı temellerin kuruluşunda, Leibniz ve Kant geleneğinde yaygın olan uzay ve zaman sezgilerinin kullanımına karşı çıkışıdır. Onun sezgileri dışlayan yöntemi ancak salt çözümlemeye

Cantor, kümeler kuramını ortaya atarken Bolzano'dan etkilendiğini açıkça belirtir.

Bolzano, yaşadığı çağda daha çok bir Tanrıbilimci ve ahlakçı olarak tanınıyordu. Bu konularda verdiği derslerde toplumsu görüşler yaydı. Çalışmadan sağlanan özel mülkiyete karşı çıkarak, insanın onsuz olunmaz nitelikleri saydığı eşitlik ve insan hakları için her türlü özveriye katlanılması gerektiğini savundu. Bu derslerde biçimlendirdiği görüşlerini, *Von dem besten Staate* başlığı altında, kitap haline getirmiş ancak bunu yaşamı süresince yayımlatamamıştır. Tanrıbilim alanında Bolzano, katolikliğin sağduyuya uyduğunu göstermeye çalışır. Bu amaçla, katolikliğin içerdiği mistik öğeleri ya görmezden gelir ya da bunları simgeler olarak yorumlar. Toplum ahlakı konusunda Bentham'ı anımsatan bir yararcılık benimser. Ona göre, ahlakın en üst ilkesi "Bizim için olanaklı olan bütün cylemler arasından, sonuçları tartıldığında, çoğunluğu her yönüyle daha iyiye götürecektir" seçmeyi gerektirir.

Köktenci bir kuşkuçuluğa karşı koyabilmek için Bolzano bilgi kuramını kimi ontolojik ilkeler üzerinde temellendirir. Kant'ı anımsatan bir anlamda "kendinde doğruluklar" (*Wahrheiten an sich*) bulunduğu ileri sürer. Bunlar hem dilden hem de insandan önce gelir. Bu nedenle de düşünülmüş ve söze dökülmüş doğruluklardan ayırt edilmelidirler. Kendinde doğruluklar, "kendinde önermelerin" (*Sätze an sich*) bir alt öbeğidir. Kendinde önermeler de düşünülmüş ve dile getirilmiş önermelerden ayırt edilmelidirler. Önermeler, terimler ya da "kendinde tasarımlardan" (*Vorstellungen an sich*) oluşurlar. Bunlar da sözcükler ve zihindeki özel ideallerle karıştırılmamalıdır. Terimler, hakkında oldukları nesneden özenle ayrıştırılmalıdır. Ancak bu nesneler ve sözler somut varlık taşıyabilirler. Bu ise zorunlu değildir; nesneler ve dilsel anlatımlar soyut olarak ta varolabilirler. Terimler ya yalın ya da karmaşık, ya boş, ya da dolu olabilir. Dolu olduklarında tekil veya genel olurlar. Boş terimler, -1, 0, Hiç, Altın dağ, gibileridir. Bunların karşılığı yoktur.

Terimlerin biraraya gelmesinden oluşan önermeler terimlerin düzenli sıralanmaları olarak düşünülebilir. Bir önermenin içeriği ise, düzensiz bir yalın terimler öbeğidir. Karmaşık terimler de buna benzer bir yapıdadır. 3^e ve 5^e, başka başka terimler olmalarına karşın özdeş bir içerik taşırlar. Öte yandan 2^e ve 4^e, ayrı terimler olarak, hem özdeş içeriğe hem de özdeş bir nesneye sahiptirler. İçeriğin böyle bir yorumu, işlem ve kaplam arasında görülen geleneksel karışıklığı yıkmaktadır.

Bolzano, 19.yy'ın ilk yarısında bilgi ve mantık konularında özgün ve önemli bir felsefi yaklaşım ortaya koymuştur. Leibniz ve Kant felsefelerini temel alan çağdaşı Alman idealizmine karşı çıkmış, sezgiciliğe karşı çözümlemeyi, spekülasyona karşı da bilimsel bir tutumu yeğlemiştir. 19.yy'ın sonundan itibaren büyük bir gelişme gösteren analitik düşünce ve matematik felsefesini etkilemiş, öte yandan da Brentano, Meinong ve Husserl gibi filozofların düşüncelerinin biçimlenmesinde payı olmuştur. Bolzano bir matematikçi olarak da çağının çok ilerisindedir.

keit der Seele, 1827, ("Ruhun Ölümsüzlüğü ve Sarsılmazlığı Üstüne"); *Lehrbuch der Religions-Wissenschaft*, 1834, ("Din Bilimi El Kitabı"); *Von dem Besten Staate; Wissenschaftslehre*, 1837, ("İyi Devlet Üstüne Bilim Öğretisi"); *Paradoxien des Unendlichen*, (ö.s.), 1851, ("Sonsuzluğun Paradoksları"); *Grundlegung der Logik*, (ö.s.), 1964, ("Mantığın Temellendirilmesi").

- BAKINIZ: F.BRENTANO, CANTOR, KANT, WEIERSTRASS.

BOMBACI BEKİR

Bak. BEKİR [Bombacı]

BONALD, Louis (1754-1840)

**Fransız düşünür ve siyaset adamı.
Fransa'daki Gelenekçilik akımının
başlıca temsilcilerindendir.**

Louis Gabriel Ambroise Bonald 2 Ekim 1754'te Millau'da doğdu. 1776'ya dek Krallık Muhafız Birliği'nde şövalyelik yaptı. 1785-1789'da Millau Belediye Başkanı oldu. 1790'da Aveyron ili merkez yönetimi üyeliği ve başkanlığında bulunan Bonald, ruhban sınıfı için yapılan medeni hukuku uygulamamak için 1791'de istifa ederek Heidelberg'e yerleşti. Burada yazdığı, *Théorie du Pouvoir Politique et Religieux* ("Siyasal ve Dinsel İktidar Kuramı") adlı kitap Direktuar yönetimi tarafından toplandı. 1797'de Fransa'ya geri döndü. 1814'te Milli Eğitim Konseyi üyeliğine atandı. 1816'da Academie Française'e seçilen Bonald, 1821'de vikont oldu. 1822'de devlet bakanı, 1827'de Sansür Komisyonu başkanı oldu. 23 Kasım 1840'ta Millau'da öldü.

Bonald, Joseph de Maistre ile birlikte Fransız Devrimi'nin getirdiği ilkelere karşı çıkmış, mutlak monarşi ve dinsel otoritenin geçerliliğini savunmuştur. Bonald'a göre, Fransız Devrimi'nin getirdiği ilkeler, toplum bütünlüğünü zedelemektedir. Bonald'ın siyaset kuramının temelinde düşünce ve dilin özdeş olduğu, Tanrı'nın insana yaradılış anında ilkel bir dil verdiği görüşü vardır. Bu dil, kuşaktan kuşağa geleneklerle korunur. Nasıl ki dil, tanrı ve gerçek arasında bir aracı görevi görmekteyse devlet de halk ve Tanrı arasında aracıdır ve kutsaldır.

Bonald, düşüncenin içsel bir konuşma olduğunu, bu nedenle dilin insan tarafından yaratılamayacağını savunmuştur. Bonald'a göre toplumsal bir olgu olan dil, bireyleri gruplar içinde birleştirir ve ortak bir düşünceler bütünü oluşturur. Bu düşünceler gelenektir. Geleneklerin sürekliliği Fransız Devrimi'nde olduğu gibi kimi kez kesintiye uğrayabilir, ancak bu durum geriye dönüşü olan bir süreçtir. İnsanlar yeniden tek bir siyasal sistem ve inançlar bütünü altında toplanacaklardır. Söz konusu siyasal sistem mutlak monarşi, dinsel inançlar bütünü ise Katolik Kilisesi'nin egemenliğiyle kurulur. Nasıl ki evren tek bir Tanrı tarafından yaratılmışsa ve yönetilmekteyse, kilise ve devlet de yasa ve ahlaki birliktir.

Bonald'a göre, egemenlik devlete Tanrı tarafından verilmiştir. Aydınlanmanın insan hakları kuramı yerine Bonald, Tanrı ve onu temsil eden otorite (devlet) karşısında insanların yalnızca "görevi" olduğunu savunmuştur. Bonald'ın siyasi görüşleri Rousseau'ya ve onun Toplum Sözleşmesi Kuramı'na bir yanıt oluşturmaktadır. Felsefi planda savunduğu "dinin aracı rolü", Bonald'ın her alana uyguladığı bir üçlü formül sağlamaktadır: Neden, araç ve sonuç. Siyaset alanında neden kral, araç bakanlar, sonuç ise uyruklardır.

Fransız Devrimi'nin getirdiği eşitlik ve özgürlük ortamına karşı, devlet içinde güçlerin birliğini savunan Bonald, Montesquieu'nün güçler ayrılığı ilkesini reddetmektedir. Bonald'a göre, insanlar için yazılı anayasalar, haklar bildirgeleri yapmak tehlikelidir. Politika, tarihe dayalı olmak zorundadır. Politikada tarihin, dinsel konularda ise kilisenin otoritesini geçerli bulmaktadır. Bonald'a göre, toplumu oluşturan bireyler değildir. Birey ancak toplum içinde anlam kazanır. Hakları değil, topluma karşı görevleri vardır. Bonald'da devlet kutsallaştırılmış, hükümet teokratik temeller üzerinde yükseltilmiştir.

Bonald ırkçılığı ve köleciliğin haklılığını, idam cezasının yararını savunmuş, ailenin korunması adına boşanmanın yasallaşmasına, kadınlara eşit haklar verilmesine karşı çıkmıştır.

Yunan sanatını içinden çıktığı demokratik ortam nedeniyle eleştiren Bonald, sanatın yalnızca mutlak monarşiyle yönetilen ülkelerde gelişme olanağı bulacağını savunmaktadır.

Bonald'ın düşünceleri Fransa ve İtalya'da Katolik gelenekçi akımı, Comte aracılığıyla sosyolojideki bazı okulları, Action Française'i ve özellikle Charles Maurras'ı etkilemiştir.

- **YAPITLAR:** *Théorie du Pouvoir Politique et Religieux, dans la Société Civile, démontrée par le Raisonnement et l'Histoire*, 3 cilt, 1796, ("Sivil Toplumda Mantık ve Tarih Tarafından Kanıtlanmış Siyasal ve Dinsel İktidar Kuramı"); *Essai Analytique sur les Lois Naturelles de l'Ordre Social*, 1800, ("Toplumsal Düzenin Doğal Yasaları Üzerine Analitik Deneme"); *Du Divorce*, 1801, ("Boşanma Üzerine"); *Législation Primitive Considérée... par les Seules Lumières de la Raison*, 1802, 2 cilt, ("Mantık Açısından İlk Hukuk"); *Réflexions sur l'Intérêt Général de l'Europe*, 1815, ("Avrupa'nın Genel Çıkarı Üzerine Düşünceler"); *Démonstration Philosophique du Principe Constitutif de la Société*, 1830, ("Toplumu Oluşturan İlkenin Felsefi Kanıtlanması").

- **KAYNAKLAR:** R.Maudit, *Les Conceptions Politiques et Sociales de Bonald*, 1913; H.Moulinié, *De Bonald*, 1915.

BONAPARTE, Joseph (1768-1844)

Fransız devlet adamı. I.Napoléon döneminde Napoli ve İspanya kralı olmuştur.

7 Ocak 1768'de Korsika'nın Corte kentinde doğdu, 28 Temmuz 1844'te Floransa'da öldü. Fransa'da Autun Koleji'nde okudu. 1788'de Korsika'da avukatlığa başladı. Korsikalılar Paoli'nin önderliğinde

Fransa'ya başkaldırınca Korsika'dan ayrılmak zorunda kaldı.

1794'te Marsilya'da, zengin bir tüccarın kızı olan Julie Clary ile evlendi. 1796'da Beşyüzler Meclisi'nde Korsika milletvekilliğine getirildi. Daha sonra istifa etti. Kardeşi Napoléon'un desteğiyle 1796'da özel görevle Korsika'ya gönderilen Joseph Bonaparte, 1797'de Fransa'nın Parma, sonra da Roma elçisi oldu.

Napoléon'un 9 Kasım 1799 hükümet darbesinin hazırlanmasına katkıda bulunan Joseph Bonaparte, yetkili temsilci olarak görüşmelere katıldıktan sonra 1801'de Avusturya ile yapılan Lunéville, 1802'de İngiltere ile yapılan Amiens barış antlaşmalarını imzaladı. 1801'de Fransa ile Papalık arasında yapılan antlaşmada ise Napoléon'un iki danışmanından biri oldu.

Napoléon'un İmparatorluk'u ilanından sonra, tahta varis sayılan Joseph Bonaparte, 1806'da Napoléon tarafından Napoli, 1808'de İspanya kralı yapıldı. Fransa'nın Müttefikler'ce işgali sırasında ülkesine dönen Joseph Bonaparte, İmparatorluk Başkomutanı unvanı ile Paris'teki birliklerin başkomutanlığına getirildi. 1814'te İsviçre'ye, 1815'te ABD'ye gitti. 1832-1837 arasında İngiltere'de kaldıktan sonra 1837-1838 arasında yine ABD'ye gitti. 1839-1841 yıllarını İngiltere'de geçirdi. Sonra, ölümüne dek İtalya'nın Floransa kentinde yaşadı.

• BAKINIZ: NAPOLEON I,

BONAPARTE, Louis (1778-1846)

Fransız devlet adamı. 1806-1810 arasında Hollanda kralı olmuştur.

2 Eylül 1778'de Korsika'da Ajaccio'da doğdu. 25 Temmuz 1846'da Roma'da öldü. Carlo Bonaparte ve Letizia Ramolino'nun yedinci çocuğu ve I. Napoléon'un kardeşidir. Châlons'da askeri bir okulda okudu. 1796'da I.Napoléon'un İtalya seferine katıldı, Mısır'da emir subaylığını yaptı (1798-1799). 1802'de Napoléon'un da ısrarıyla Josephine'in ilk eşinden olan kızı Hortense de Beauharnais ile evlendi. Ancak bu evlilik her ikisi için de başarısız bir deney oldu. Karısından ayrılmak istediye de Napoléon buna izin vermedi.

Louis, 1804'te generalliğe yükseldi. 1805'te de Paris valisi oldu. 5 Temmuz 1806'da Napoléon tarafından Hollanda kralı ilan edildi. Ancak başından beri askeri yaşamla pek ilgilenmeyen, seferlerin çoğuna katılmayan Louis'den Napoléon hoşnut değildi. Ayrıca bir yabancı olmasına karşın Hollanda'nın ulusal sorunlarıyla ilgilenmesi, yerel yöneticilerin saygısını kazanması ve emirlerine uymaması Napoléon'u kızdırdı.

Hollanda yoluyla Kıta Avrupa'sına mal sağlama-sını önleyerek İngiltere'yi dize getirmeyi tasarlayan Napoléon, Louis'nin buna karşı çıktığını görerek 1810'da Fransız ordularını Hollanda başkentine gönderdi. Louis tacını ve tahtını bırakarak kaçtı. Bir süre

Bohemya, Avusturya ve İsviçre'de yaşadı.

Bundan sonra Fransız İmparatorluğu'nun sorunlarıyla hiç ilgilenmedi. Roma'ya yerleşerek edebiyatla uğraştı. 1830 devrimleri sırasında İtalya'daki ulusal ve liberal akımları destekledi. Bu dönemde Hollanda hükümeti üzerine düşüncelerini tarihsel belgelerle destekleyen bir kitap ve iki edebi yapıt yazdı.

En küçük oğlunun 1852'de Fransa İmparatoru (III.Napoléon) olduğunu göremeden öldü.

- **YAPITLAR:** *Documents historiques et reflexions sur le gouvernement de la Hollande*, 3 cilt, 1820, ("Hollanda Hükümeti Üzerine Düşünceler ve Tarihsel Belgeler"); *Marie, ou les peines de l'amour*, 2 cilt, 1812, ("Marie ya da Aşkın Acıları"); *Le Retour*, 1846, ("Dönüş").

- **BAKINIZ:** NAPOLEON I, NAPOLEON III.

BONATZ, Paul (1877-1956)

Alman mimar. Gerek yapıları, gerekse eğitim çalışmalarıyla Türk mimarlığının bölgesel-ulusal doğrultudaki gelişiminde etkili olmuştur.

6 Aralık 1877'de Solgne bei Metz'de doğdu. Meslek eğitimini 1896-1901 arasında önce Berlin, sonra Münih Teknik Üniversitesi'nde yaptı. 1902'de Stuttgart Teknik Üniversitesi'nde T.Fischer'in (1862-1938) yanına asistan olarak girdi, 1908'de de onun yerine geçti. 1916'da İstanbul'da yaptırılacak Türk Alman Dostluk Evi için açılan proje yarışması nedeniyle Türkiye'ye geldi. 1942'de Anıtkabir proje yarışmasında jüri üyesi oldu. Ertesi yıl, o günlerde propaganda amacıyla birçok ülkede dolaştırılan Alman Mimarlık Sergisi'ni sunmak üzere bir kez daha Türkiye'ye geldi. Aynı yıl sonunda Milli Eğitim

Sarachoğlu Memur Evleri Mahallesi

Bakanlığı'nda danışman mimarlık görevine getirildi. 1946-1954 arasında İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde eğitime katıldı. Bu arada en önemlileri Çanakkale Anıtı, İstanbul Radyoevi, İstanbul Adalet Sarayı olmak üzere birçok yarışmanın jüri üyeliğinde bulundu. 1948'de toplanan ilk U.I.A. (Union International des Architectes-Uluslararası Mimarlar Birliği) genel kuruluna Türk heyeti ile birlikte katıldı. 1954'te Mimarlık Fakültesi'ndeki görevinden ayrılarak Almanya'ya döndü, 1956'da öldü.

Bonatz, ulusal açıdan güçlenmek için her ulusun kendi kökenine dayanan kuvvete, yani kendi kültürüne sarılması gerektiğine inanıyordu. Buna koşut olarak mimarlıkta da yerel öğelerin kullanılmasını, yapıların bulundukları bölgeyle bir ilişki içinde olmasını istemiştir. Kendisi de Türkiye'deki uygulamalarını hep bu doğrultuda gerçekleştirmeye çalışmıştır. Tasarımında geleneksel Türk konut mimarlığının belli başlı öğelerini kullandığı Ankara'daki *Sarachoğlu Memur Evleri Mahallesi* ve *Milli Kütüphane* bu tür yapılarının en iyi örneklerindendir. 1946'da, döneminin çağdaş anlayıştaki başarılı yapılarından biri olan *Ankara Sergievi*'ni *Devlet Operası*'na dönüştürmekle görevlendirilmiş, burada da aynı mimarlık anlayışını sürdürmüştür.

Bonatz Türkiye'de kaldığı sürece bölgesel-ulusal mimarlığa yönelik düşünceleri doğrultusundaki yapı uygulamaları, dergilerde yayımlanan yazıları ve öğretim etkinliği ile 1940-1950 arasındaki 2.Ulusal Mimarlık akımının destekleyicilerinden ve yönlendiricilerinden biri olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Yapı: Strasbourg Hastanesi* (kardeşi K.Bonatz ile), 1905-1914; *Tübingen Üniversitesi Kitaplığı*, 1910-1912; *Stuttgart Garı* (F.E.Scholer ile), 1912; *Çelik Şirketi Yapısı*, 1922-1924, Düsseldorf; *Neckar Barajı ve Elektrik Santrali*, 1926-1935; *Güzel Sanatlar Müzesi* (R.Christ ile), 1931-1936, Basel; *Sarachoğlu Memur Evleri Mahallesi*, 1944-1946, Ankara; *Milli Kütüphane*, Ankara; *Devlet Operası*, 1947-1948, Ankara; *Fatih Rıfkı Atay Evi*, Ankara; *Hava Terminali*, Ankara; *Apartman*, Ortaköy/İstanbul; *Sirel Evi*, Bebek/İstanbul. *Kitap: Leben und Bauen*, 1950, ("Yaşamak ve Yapı Yapmak"); *Brücken*, (F.Leonhardt ile), 1951, ("Köprüler").

- **BAKINIZ:** BALMUMCU, H.S. ELDEM.

BONAVENTURA (1221-1274)

İtalyan tanrıbilimci ve gizemci. Yeni-Platonculuk'tan kaynaklanan gizemci bir bilgi öğretisinin kurucusudur.

Toskana yakınlarında Bagnorea'da doğdu, Papa'nın "İkinci Lyon Ruhani Konseyi" nedeniyle, çağrısı üzerine gittiği Lyon'da öldü. Gerçek adı Johannes Fidenza'dır. Çok küçük yaşta geçirdiği ağır bir hastalık nedeniyle, annesi, onu Ermiş Franciscus'a okutturmuş, iyileşirse bu ermişin kurduğu Fransiscan tarikatına gireceğine sözvermişti. Sağlığına kavuşunca yeniden yanına gittiği Franciscus, onu gördüğünde "iyi yarınlar" anlamında "Bona Ventura" deyince çocuğun adı "Bonaventura" olarak kalmış. Yirmi iki yaşında 1250'de ölmesi onun çocukluğunda ermiş

verdiği sözü yerine getirmesini istemiş; bunun üzerine Bonaventura da Fransiskan tarikatına girmiş. Bonaventura, öğrenim için Fransiskanlar'ın çoğunlukta oldukları Paris Üniversitesi'ne, özellikle bilge Hales'li Aleksander'in yanına gönderildi. Orada tanrıbilim okudu, kısa bir süre içinde çalışkanlığı, güçlü yeteneği ve tanrıbilime olan içten yakınlığı ile ilgi topladı. 1253'te öğretmen Hales'li Aleksander'in yerine öğretim üyesi oldu. Bu süre içinde Eski Anadolu-Yunan bilgelerinin, o çağda bilinen yapıtlarını inceledi. Hristiyanlık'ın doğuşundan sonra gelişen felsefe çığırlarını, özellikle Yeni-Platonculuk'la Kilise Babaları'nın, Augustinus'un görüşlerini öğrendi. Aristoteles felsefesinin çok yaygın olduğu bir çağda ve ortamda yetişmesine karşın, daha çok Platon'un görüşlerinden kaynaklanan Yeni-Platonculuk'a eğilim duydu, bu akımın kurucusu olan Platinos'un yazılarını inceledi. 1254'te "doktor" sanını kazandı, 1256'da tarikatın yönetimini ele aldı, tarikata yeni bir düzen verdi. Manastır yaşamının insanı olgunlaştırmak için en doğru, en yeterli yol olduğu görüşünü savundu. Keşişler için evlenmemeyi, kendilerini bütün geçici eğilimlerden, tutkulardan, isteklerden uzak tutarak Tanrı'ya adanmalarını istedi, insanlara böylece örnek olabileceklerini, insanları bu yöntemle kurtuluşa ulaştıracaklarını ileri sürdü. Meryem'e, alışlagelenin üstünde bir saygı gösterilmesini, sevgiyle bağlanılmasını önerdi. Çalışmalarını ve düşüncelerini beğenen Papa X. Gregorius, Bonaventura'yı önce, Albano piskoposluğu, sonra kardinallikle görevlendirdi.

Gerek görevli bulunduğu sürede, gerek özel yaşamında dinle felsefeyi bağdaştırmaya çalışan, düşünceleriyle davranışları arasında bir bağlantı kurmaya önem veren Bonaventura için düşünmekle eylemde bulunmak eşdeğerdir. Olgun kişi, bilge kişi düşündüğü gibi yaşayan, yaşamını inançlarına göre düzenleyen kimsedir. Yaşamın amacı tanrısal buyruklara göre davranmak, onları bir ilke olarak benimseyip uygulamaktır. Görevle inanç arasında bir uyum kurulamazsa dinin öngördüğü davranış biçimi gerçekleşemez.

Bonaventura, felsefeye tanrıbilim sorunlarına çözüm aramakla girdi. Onun felsefeden anladığı da, Yeni-Platonculuk'tan kaynaklanan, varlık aşamaları-

nin doruğunda Tanrı'yı gören, tanrıbilimdir. İlk çalışmalarında Aristoteles felsefesinin kanıtlama yönteminden yararlanarak gizemcilikle felsefeyi uzlaştırmayı denedi. Sonra tanrıbilimle felsefe arasında, tanrıbilim yararına bir bağlantının bulunduğunu ileri sürdü. *Kutsal Kitap*'ın bildirdiği "yaratılış" ve Adem-Havva ikilisinin işledikleri suç sonucu ortaya çıkan "düşüş" olayını gizemci bir anlayışla açıklamaya koyuldu. Böylece düşüncesinin odağına insanı yerleştirdi.

Bonaventura'ya göre insan yaratılmış bir varlıktır. Onun yaratılışı, üstün bir arınmışlık içinde, tanrısal gerçekleri görmek ve kavramak içindi. Başlangıçta insan suçsuzdu, mutlu olabilmesi için gereken bütün olanaklar elindeydi. Ancak, özgür istenciyle davranan Adem'in işlediği suç yüzünden, insanın başlangıçtaki arınmışlığı, mutluluk sağlayan olanakları ortadan kalkmıştır. Adem'in suçu yüzünden, onun izini süren soyu da suça (günaha) sürüklenmiştir. *Itinerarium Mentis In Deum* adlı yapıtında açıkladığına göre, insan bilgisizliği yüzünden mutsuzdur, acı çekmektedir. Ancak onun bilgisizliğinin kaynağı Adem'in işlediği suçtur. Bu bilgisizlik, insan doğasının gereği değildir, işlenen ilk suçun sonucudur. İnsanın bu bilgisizlikten, ilk suçun etkisinden kurtulması için birtakım koşullar vardır. Bunlar da iç arınmışlığı, yetkinlik, derin sevgi, yakarış, *Kutsal Kitap*'ın öngördüğü biçimde yaşamak, Tanrı'dan başka bir nesne düşünmemek gibi, insanın benliğini geliştiren, kişiyi Tanrı'ya ulaştıran durumlardır. Tanrı'ya ulaşmanın yolu belli aşamalardan geçerek yükselmedir. Bu aşamalar üç basamaklı bir merdiven gibidir. En yüksek aşamada, tümellerin tümeli olan Tanrı vardır, ondan sonra gelen iki aşamada nesneler bulunur. Nesnelerin bir bölümü tanrısal izlerdir, öteki bölümü tanrısal görüntülerdir (hayaller). Bu nesnelerin birtakımı geçicidir, birtakımı kalıcıdır, ölümsüzdür. Gelip geçici olanlar insanın dışındadır, gövdesiyle ilgilidir. Kalıcı, ölümsüz olanlar ise, insanın içevreniyle bağlantılıdır. Tanrı'ya ulaşmanın birinci koşulu bu izleri kavramak, onlara uymaktır. Kişi onlara uyar, onları kavramaya çalışırsa "Tanrı yolu"na girer. İnsanın içevreniyle ilgili tanrısal görüntüler gönül arınmışlığıyla, ruh dinginliğiyle kavranır. Bunu yapmaya da "Tanrı gerçeği"ne yönelmek denir. En üst aşamada bulunan Tanrı'ya ulaşmanın son koşulu da Tanrı sevgisiyle kendinden geçiş, Tanrı'dan başka bir nesneyi düşünemeyiştir.

Bonaventura, Tanrı'ya ulaştıran üç aşamalı yola karşılık, insan varlığında üç yetinin bulunduğunu ileri sürmüştür. Ona göre bu yetiler şunlardır: Tanrısal izleri, insanın dışında bulunan nesneleri algılamaya yarayan "duyarlık", bu nesnelerin algılanışıyla onların kaynağına varmayı, gelişmelerin art arda gelen dizisini kavramayı sağlayan "anlak" ve en üst aşamaya çıkaran, Tanrı'yı bütün görkemi, bilgeliği, arınmışlığı, saltıklığı ve değişmeyen ölümsüz tözüyle görmeyi gerçekleştiren "us".

Tanrı vardır ve bütün varlık türlerinin doruğunda bulunur. Onun varlığı kendi özü gereğidir, kendi özünün tek koşulu varolmaktır. Bu nedenle Tanrı özü ile varolmak birbirini gerektirir. Biri olmadan öteki olamayacağı gibi, birini düşünmeden ötekini düşünemeyi, olanağı da yoktur. Tanrı varlığının en açık kanıtı,

"Tanrı kavramı"dır. Varolmayanın kavramı da olmaz, kavramı olanın varolmadığı da düşünülemez. Felsefe tarihinde "ontolojik kanıtlama" denen bu yöntemi Bonaventura, kendi bulmamış, Anselmus'tan almıştır.

Bonaventura bilgi sorununu Tanrı varlığıyla birlikte ele almış, bilgiyi tanrısal varlığı kavrama, bilme olarak nitelemiştir. Ona göre bilginin tek ereği Tanrı'dır. *De Reductione Artium Theologiam* adlı yapıtında bilginin kaynağını araştırırken "tanrısal ışın"ın gerçeğe ulaştırıcı tek ilke olduğunu öne sürmüştür. "Tanrısal ışın" insanın bilme eyleminde yol göstericisi, sorunları aydınlatmada en güvenilir kılavuzdur. Bu ışın insanın içine doğar, ruhunda belirir. Bu nedenle bilmek tanrısal ışınla aydınlan-

maktır. Tek ereği Tanrı olan bilginin tek kaynağı da Tanrı'dır.

Evrende görülen bütün tek tek nesneler, tümel olanın, tanrısal evrende, tanrısal varlıkta bulunan "idealar"ın yansımalarıdır. İnsan bu tanrısal tümelin tikel yansımalarını görür, tanrısal ışın yardımıyla kavrar. Evren, Tanrı varlığının dışında değildir, onunla birlik ve bütünlük içindedir. Evrenin ortaya çıkışı tanrısal özden bir ışık niteliğinde fışkıрма (*emanatio*) biçiminde olmuştur. Bu fışkıрма birdenbire değil, değişik aşamalarda gerçekleştiğinden, en yüce varlık olan Tanrı'dan en alta bulunan nesnelere dek basamak basamak iniş niteliğindedir. Bu nedenle her nesne, bulunduğu varlık aşamasına göre, tanrısal olanı, "idea"yı yansıtır.

Bonaventura, evrende bulunan nesnelerin kavranmasında, karşıtların önemini vurgulamıştır. Ona göre bir konunun anlaşılmasında olumluyla olumsuzun birlikte düşünülmesi gerekir. Olumluyu tanımlamanın tek yolu olumsuzu gözönünde bulundurmadır. Yetkin, yetkin olmayanla, değişmeyen değişenle kavranabilir, tanımlanabilir. İnsanın düşünme, yargılama gibi manukla ilgili, anlayış gücüne özgü eylemlerinde iki karşıt durumun birlikte görülmesi gerekir. Bu durum iyilik, güzellik, yücelik, olgunluk, erdem, bilgelik, doğruluk gibi konularda da geçerlidir.

Özdek, varlığın temelini biçimlendirir, biçime varlığın temelini yerleştirir. Biçim de özdeğe öz kazandırır. Bu nedenle özdek-biçim bağlantısı bir varoluş koşuludur. Evrende "genel ruh" yoktur, her nesne kendi özel biçim ve eylemiyle dirilik kazanmıştır. Her nesnenin ayrı bir biçimi olması, Tanrı'da bulunan yetkinliğin "ideal biçimi" yüzündendir. "İdealar" yaratılmış değildir, Baba-Oğul gibi tanrısal özde vardır.

Bonaventura'ya göre ahlakın konusu mutluluktur. Mutluluk usla donatılmış her ruhun değişmez yazgısıdır. Ruh ölümsüz olduğundan mutluluğun tadına varmıştır. Ölümlü olan bir varlıkta böyle bir özellik bulunamaz. İnsan gövdesi ölümlüdür, ona değer kazandıran ruh ölümsüzdür. Ote yandan, insan bütün eylemlerinden dolayı, Tanrı katında sorumludur. İyiliğin karşılığı iyilik, kötülüğün karşılığı ceza olacaktır.

Bonaventura, tanrıbilim sorunlarına çözüm aramada, çağının Aristotelesçi anlayışına getirdiği yeni yorumlarla kendinden sonra gelenleri etkilemiş, özellikle Yeni-Platonculuk akımının gelişmesinde, Hristiyan düşüncesiyle bu akımın uzlaştırılma çalışmaları arasında öncü olmuştur.

• **YAPITLAR:** *Itinerarium Mentis in Deum*, 1259, ("Ruhun Tanrıya Ulaşması"); *De Reductione Artium ad Theologiam*, ty, ("Bilimlerin Tanrıbilime İndirgenebilirliği Üstüne"); *De Decem Praeceptis*, 1267, ("On Öncü Üstüne"); *De Septem Donis Spiritus Sancti*, 1268, ("Kutsal Ruhun Yedi Armağanı Üstüne"); *In Hexaemeron Sive Illuminationes Ecclesiae* 1273, ("Kilisenin ya da Aydınlanmaların On Günü Üstüne"); *De Mysterio Trinitatis*, ty, ("Üçleme Gizemi Üstüne"); *Opera Omnia*, 1882-1902, ("Tüm Yapıtları").

• **KAYNAKLAR:** L. Buzzotto, *Erkenntnis und Existenz Untersuchung zur Erkenntnislehre Bonaventura's*; W. Nyssen, *Kommentar zu Bonaventura's Collationes in Hexameron*, 1964; F. Sakaguchi, *Begriff der Weisheit in der Theologie Bonaventura's*, 1969.

Tanrı Işığı

Tanrı'nın engin bir ışık olarak dışa vurması, görünüş alanına çıkması sonucu evrenin yaratılması görüşünü ilk ortaya atan Yeni-Platonculuk'un kurucusu Plotinos'tur. Ona göre, Tanrı özü gereği, engin ve yoğun bir ışık kaynağıdır. Bu ışık kaynağında istenç ve sevgi gibi eğilimler vardır. Ancak bu eğilimler dışa değil içe dönüktür. Tanrı'nın kendi özüne yöneliktir. Tanrı, bu özelliği gereği, kendi kendini severdir. Bu sevgi ve istenç dışa yönelme, açılma yeteneği vardır. Tanrı, kendi özüne olan, engin sevgisinden dolayı dışa taşmıştır. Bu taşma (*emanatio*) sonsuz bir ışık olarak dışa yansıyınca evren ve onu dolduran varlıklar oluşmuşlardır. Bu oluşma birdenbire değil, en yüce varlıktan en alta bulunana doğru olmak üzere, aşamalıdır. Her varlık aşaması, kendi özelliği oranında, Tanrı'yı yansıtır. İnsan yalnız bu yansımayı görür, onun etkisiyle yansıyanı, Tanrı'yı düşünür. Bonaventura, bu görüşü, Plotinos'tan alarak kendi felsefesine uygulamış, "oluş" olayını yeniden yorumlayarak, bir fışkıрма (*emanatio*) niteliğinde Tanrı'dan başlatmıştır.

Evrenin yaratılışını, yoktan varediş (*ex nihilo*) değil de Tanrı ışığının yansıması olarak açıklamak Kutsal Kitap'ın öne sürdüğü görüşlerle bağdaşmaz. Bu yüzden, Hristiyan tanrıbiliminde bu görüşü benimseyenler azdır. İslam tanrıbiliminde de, Kuran'ın bildirdiği yaratılış olayıyla uzlaşmayan bu anlayışa karşı çıkılmıştır. Buna karşı tasavvuf, bu Yeni-Platoncu görüşü bir bütün olarak benimsemiş, yaratılışı bir fışkıрма (*sudur-emanatio*) olarak yorumlamıştır. Eski İran inançlarında, özellikle Zerdüştininde ışık ve ateş kutsal olduğundan tanrısal bir nitelik taşıdığı düşüncesi yaygındır. Bu düşünceye göre bütün varlığın kaynağı iyiliğin, güzelliğin, yüceliğin odağı ışıktır. Işığın varlığa kaynak olan bir ilke olarak nitelenmesinde, tektanrı dinlerin öngördükleri kurama karşın birçok Doğu ve Batı düşünürü bu görüşte birleşmiştir.

BOND, Edward (1934)

İngiliz oyun yazarı. Yeni kuşak İngiliz oyun yazarlarının önde gelenlerindendir.

Londra'da doğdu. Anne ve babası Londra'ya göçmüş tarım işçileriydi. 1940'ta Alman hava saldırıları başladığında Bond ile kızkardeşi kırsal bir bölge olan Cornwall'a gönderildiler. Bu olay onun üstünde büyük iz bıraktı. Nedenlerine bir türlü akıl erdiremediği bir savaşta hem kendinin, hem ailesinin ölebileceği düşüncesi, daha ilerdeki savaş karşıtı kişiliğinin temelini oluşturdu. Liseyi bitirdikten sonra çeşitli fabrikalarda işçi olarak çalıştı, 1953'te askere alınarak Avusturya'ya gönderildi. Bu dönemdeki yaşamı onun savaş karşıtı eğilimini daha da güçlendirdi.

Yirmi yaşından beri bir oyun yazarı olmaya karar vermişti, bu konuda kendini eğitmek için olağanüstü bir çaba harcadı. Londra'daki yenilikçi tiyatro gruplarının çalışmalarını izledi. En çok etkili olduğu çalışmalar George Devine yönetimindeki Royal Court Tiyatrosu'nun ve Joan Littlewood (1914) yönetimindeki Theatre Workshop topluluğunun oyunları oldu. 1958'de Royal Court Tiyatrosu'nun yazarlar grubuna katıldı, ilk oyunu olan *Pope's Wedding* ("Papa'nın Düğünü") 1962'de bu tiyatrodaki sahneye kondu.

Bunu izleyen üç oyunu, aynı zamanda İngiliz sansürüne karşı yürütülen sürekli bir mücadeleyi de simgeler. 1965'te *Saved* ("Kurtulduk") adlı oyunu sansürden iki sahnesi kesilmiş ve dili baştan aşağıya düzeltilmiş olarak döndü. Bu müdahaleyi kabul etmeyen Royal Court Tiyatrosu ve yönetmen Bill Gaskill, bir özel gösteri yaparak oyunu kesilmemiş haliyle sundular. 1968'de Bond'un üçüncü oyunu olan *Early Morning* ("Sabahın Körü") sansür tarafından tümenden yasaklandı. Bu iki olaya oyunlarındaki vahşet sahneleriyle açık saçık dili kabullenemeyen eleştirmenlerin yazıları da eklenince Bond'un İngiltere ve Avrupa'daki ünü arttı. Ancak oyunlarındaki yüzeysel vahşet sahnelerinin ve kaba dilin ötesinde, onda Brecht'in tiyatro anlayışına ve üslubuna yaklaşan bir yan ve sanatsal değer bulan eleştirmenler de vardı.

Mayıs 1968'de *Saved* ve *Early Morning* oyunları ile George Devine Odülü'nü kazandı. Özellikle ilk oyunlarındaki şiddet öğeleri ile izleyicide ani bir dehşet duygusu uyandırmak, böylece sahnede canlandırılan olaydan uzaklaşmasını ve eleştirel bir tavır almasını sağlamak ister. Bu tutumuyla ilk döneminde Artaud'nun Vahşet tiyatrosu anlayışına oldukça yakındır. Daha sonra, başlangıçta eleştirel bir tavır aldığı Brecht'e yaklaşıyor. Ama Brecht'in Epik tiyatro anlayışının bir yöntem ve teknikler bütünü olarak ortaya konmasını karşı çıkar. Çocukluğu müzikhollerde, oyuncu ile seyirci arasında dolaysız bir ilişkinin kurulduğu oyunları izleyerek geçtiği için, Brecht'in yabancılaştırma etmenine (*Verfremdungseffekt*) dayanan tiyatro anlayışını kabullenmesi güç olmamıştır. Ancak yabancılaştırma etmeninin kabullenilmesi, ancak

dışardan bakarak düşünmeye zorlanan seyirciye, aynı zamanda o sorunsalın tüm duygusal ağırlığının da aktarılması gerektiğine inanır. Kuramsal yazılarında bu yöneme *aggro-effect* adını verir. Tıpkı Brecht gibi, yazarlığından başka, oyunlarının sahnelenmesine de katkıda bulunan çok yönlü bir tiyatrocudur. Oyunların sahnelenişinde, oyunculuk dahil çeşitli görevler almış, 1978'de *The Woman* ("Kadın") adlı oyununu kendi yönetmiştir. Bundan sonra kendi oyunlarının ilk sahnelenişinde yöneticilik yapmaya devam etmiştir.

• **YAPITLAR:** *Oyun: The Pope's Wedding*, 1962, ("Papa'nın Düğünü"); *Saved*, 1965, ("Kurtulduk"); *Early Morning*, 1968, ("Sabahın Körü"); *Narrow Road to the Deep North*, 1968, ("Taa Kuzeye Dar Bir Yol"); *Black Mass*, 1970, ("Kara Ayın"); *Passion*, 1971, ("Çile"); *Lear*, 1971; *The Sea*, 1973, ("Deniz"); *Bingo*, 1973, ("Tombala"); *The Fool*, 1975, ("Deli"); *We Come to the River*, 1976, ("Nehre Geldik"); *Stone*, 1976, ("Taş"); *A-A-America*, 1976; *The Bundle*, 1978, ("Çıkın"); *The Woman*, 1978, ("Kadın"); *The Worlds*, 1979, ("Dünyalar"); *Restoration*, 1981, ("Restorasyon"); *Summer*, 1982, ("Yaz"). *Şiir: Theatre Poems and Songs*, 1978, ("Tiyatro Şiirleri ve Şarkıları").

• **BAKINIZ:** ARTAUD, BRECHT, DEVINE.

BOND, William Cranch (1789-1859)

ABD'li astronom. Satürn'ün çevresinde yeni bir halkanın varlığını bulmuş ve gezegenin yedinci uydusu olan Hiperion'u keşfetmiştir.

9 Eylül 1789'da Maine Eyaleti'ndeki Portland'da doğdu. Saatçilik ve kuyumculuk yapan babasının yanında çalışırken, 1806'daki Güneş tutulmasını izleyince astronom olmaya karar verdi ve evinde özel bir gözlemevi kurdu. Avrupa'daki örnekleri inceleyerek Harvard Üniversitesi'nde kurulacak gözlemevi için bilgi toplamak üzere 1815'te üniversite kanalıyla Avrupa'ya gönderildi. 1840'ta da, bir yıl önce kurulan Harvard Üniversitesi Gözlemevi'nin ilk yöneticisi oldu. 29 Ocak 1859'da Massachusetts Eyaleti'ndeki Cambridge kentinde öldü.

1847'de Harvard Gözlemevi'ni, dünyada yalnızca bir eşi daha olan 37,5 cm'lik bir teleskopla donatan Bond, 16 Eylül 1848'de Satürn'ün yedinci uydusu olan Hiperion'u keşfetti. İki yıl sonra da aynı gezegenin çevresinde, o güne değin gözlemlenemeyen yeni bir halkanın varlığını açıkladı. Oğlu George Phillips Bond (1825-1865) ile birlikte, yıldızların yerini otomatik olarak kaydedebilecek ilk elektrikli kronografi geliştiren Bond, gök fotoğrafçılığının da öncülerindendir. Oğluyla birlikte ABD'de ilk kez Daguerre yöntemini astronomiye uygulamış ve 1850'de bu yöntemle Vega yıldızının fotoğraflarını çekmiştir.

• **BAKINIZ:** DAGUERRE.

BONDARÇUK, Sergey

(1920)

SSCB'li sinema oyuncusu ve film yönetmeni. Sovyet sinemasının uluslararası ün kazanmış sanatçılarından biridir.

25 Eylül 1920'de Ukrayna'nın Belozersk kentinde doğdu. Gençliğinden beri tiyatroya meraklıydı. On yedi yaşındayken Rostov Tiyatro Okulu'na girdi. II.Dünya Savaşı'nda cephede Sovyet askerlerini eğlendiren truplarda görev aldı. Daha sonra Moskova'daki Devlet Sinema Enstitüsü'nde Gerasimov, Pudovkin, Savçenko gibi hocalarla çalıştı. İlk rolü 1948'deki *Maladaya gvardziya* ("Genç Nöbetçi") filmindeydi. Buradaki yaşı adam kompozisyonu ile oyunculuğunu kabul ettirdi. Etkileyici ve duyarlı oyun tarzını birçok rolde çok başarılı biçimde kullandı. Bunlar arasında *Taras Şevçenko*'daki (1951) ulusal şair rolü, gene 1951 tarihli *Paprigunya*'daki ("Çekirge") Çehov karakterleri, *Othello*'daki (1955) kompozisyonu SSCB içinde ve dışında övgüyle karşılandı.

Bondarçuk, çeşitli sıradan rollerden sonra 1957'de *Stranitsi razskaza* ("Bir Kitabın Sayfaları") adlı kısa filmde oynadı. Bu film, Mikail Şolohov'un *Sudba Çeloveka* ("İnsanın Yazgısı") adlı romanından yola çıkıyordu. Önemsiz bir filmi, ama Bondarçuk'a aynı romanı yeniden sinemaya uyarlama cesurunu verdi. Bondarçuk'un ilk yönetmenlik denemesi olan *Sudba Çeloveka* (1959) bir başyapıt sayıldı. Bondarçuk, Dovçenko'ya olan hayranlığı ile oyunculuğunun bütün olumlu özelliklerini bu filmde ustaca bağdaştırıyordu. Bu filmde sonra *Vayna i Mir*'in (Savaş ve Barış) yönetmenliğini üstlendi. Dört bölümlük destansı bir film olan *Savaş ve Barış*'ta Bondarçuk, Pierre rolünü de canlandırdı. Romanın tarihi perspektifi kadar kişilerin bireysel derinliklerine de inebilen bu yapıtı, uluslararası bir başka üstün-yapım, *Waterloo* (1970) izledi, ancak birincisi kadar başarılı olmadı. Bundan sonra en çok yankı uyandıran filmi *Vatanları İçin Dövüşüler*'dir (1975). Bondarçuk, *Vanya Dayı*'daki kompozisyonu ile oyuncu olarak bir kere daha ilgi çekti.

• **YAPITLAR (başlıca):** Oynadığı filmler: *Maladaya gvardziya*, 1948, ("Genç Nöbetçi"); *Taras Şevçenko*, 1951, *Paprigunya*, 1951, ("Çekirge"); *Othello*, 1955; *Dyadya Vanya*, 1971. Yönettiği filmler: *Sudba Çeloveka*, 1959, ("İnsanın Yazgısı"); *Vayna i Mir*, 1966-1967, (Savaş ve Barış); *Waterloo*, 1970.

BONIFACIUS

(680-755)

Germen din yayıcısı. Germen ve Frank kiliselerinin yeniden düzenlenmesi için çalışmıştır.

Eski Wessex krallığına bağlı Kirton'da doğdu, Dokkum'da öldü. Yaşamı konusunda yeterli bilgi

yoktur. Kiliseler tarihinde ermiş (aziz) olarak nitelenir. Gerçek adının Winfrid olduğu, sonradan Latince "iyi işler gören" anlamında "Bonifacius" adını aldığı söylenir.

Bonifacius, Hristiyanlık'ın bölünmeye, kiliselerin ayrılmaya başladığı dönemlerde, birleştirici, uzlaştırıcı bir yol tutarak, o çağın Avrupa ulusları arasında, özellikle kiliselerle krallıkları barıştırma konusunda etkili olmuş, bu çalışmaları nedeniyle ermiş (aziz) sanını almıştır. Frank kilisesinin yeniden kuruluşunda, Germany'a'da Hristiyanlık'ın yayılmasında önemli çalışmaları vardır. Bonifacius'un çalışmaları ve Karl Martel'in yardımlarıyla Thüringen, Hessen illerinde yeni kiliseler kuruldu. Bu başarısı yüzünden Roma'da piskoposluğa yükseltildi (722), bir süre sonra başpiskopos oldu (731). Bonifacius, Papa, Kral Karlmann ve Kral Pepin ile anlaştı, Frank kilisesinin yeniden düzenlenmesini sağladı, kilisenin el konan bütün mallarını geri almayı başardı. Bir süre sonra, yeniden, Friesland'daki görevinin başına döndü, Hristiyan inançlarına karşı çıkanlar (Paganlar) ayaklanınca öldürüldü.

Bonifacius, Hristiyanlık'ın doğuş yıllarındaki görüşlerine dönmenin, kilise ile ulus yönetiminin kilise yararına birleşmeleri gereğinin savunucusu olarak, yaşadığı çağda ün kazandı. Özellikle, o çağda eski inançlarını sürdüren toplulukların (Paganlar'ın) Hristiyanlaştırılmaları görüşünü ortaya attı. Bu işin baskıyla değil, *İncil*'in öngördüğü barışla, inandırma yoluyla başarılması gereğini savundu. Bu düşüncesi yüzünden öldürülünce "aziz"ler arasına alındı.

BONIFACIUS VII

(?-985)

İtalyan papa. Alman İmparatoru II. Otto'nun Roma'yı kuşatması üzerine "papalık hazinesi"ni İstanbul'a çıkararak kilise ile krallık arasında gerginlik yarattı.

Roma yakınlarında bir yerde doğdu, Roma'da öldü. Gerçek adı Francon'dur, gençliği ile ilgili yeterli bilgi yoktur, daha çok din işlerindeki serüven dolu yaşayışıyla ün kazanmıştır.

VII. Bonifacius, kilise tarihinde yasal bir papa sayılmaz, ancak karıştığı olaylar nedeniyle ilginç bir kimse olarak adı anılır. Kiliseler arasında sürüp giden anlaşmazlıklar sonucu ortaya çıkan ayrılıktan yararlanan "Crescentius topluluğu", kendisini papalığa yükseltti. Bu anlaşmazlık karşısında, kimi tarihçilere göre birliği sağlama amacıyla Roma üzerine yürüyen Alman İmparatoru II. Otto'dan korkarak Vatikan hazinesini İstanbul'a kaçırdı. Bunun üzerine Papa VII. Benedictus, kendisini afazoz etti. Bonifacius bir süre sonra Roma'ya dönerek (984) Papa XIV. İoannes'i tutuklattı.

VII. Bonifacius, kilisenin yönetim üzerindeki egemenliğini savunmuş, kralların kilisenin buyruğu altına girmelerinin gerektiğini ileri sürmüştü. Onun bu görüşüne katılmayan kralcılar kiliseye karşı bir

tutum takınmışlar, papa ile krallar arasında bir uzlaşmanın yararlı olacağı görüşünü ortaya atmışlardı. VII. Bonifacius'un bu olaylar nedeniyle Alman İmparatoru II.Otto'yu kızdirması Roma'nın kuşatılmasına yol açmıştı. Vatikan hazinesini İstanbul'a çıkarması üzerine, iki kilise arasındaki gerginlik büsbütün artmış, yeni bir "kiliseler sorunu" ortaya çıkmıştı. İstanbul Kilisesi ile Roma Kilisesi arasındaki anlaşmazlık, bu olaydan sonra, çağlar boyunca sürüp gidecek bir nitelik kazanmıştır. Bonifacius, daha sonra, kendini tutanlarca "aziz"ler arasında yükseltilmiş, böylece adı "Aziz Bonifacius" olarak kilise tarihine geçmiştir.

BONIFACIUS VIII (1235-1303)

İtalyan papa. Bütün Hristiyan toplumlarını papalığın yönetimi altında birleştirmek için çalışmıştır.

Anagni'de doğdu, Roma'da öldü. Gerçek adı Benedetto Caetani'dir. Kilise tarihinin önemli bir kişisi olmasına karşılık, papalık görevini alışından önceki yaşamı konusunda ayrıntılı bilgi yoktur; bilinen yalnız görev süresince karıştığı olaylardır. Bütün Hristiyan topluluklarını, Roma'da bulunan papalığın yönetimi altında toplayarak barışı sağlamak, krallar arasında sürüp giden anlaşmazlıkları, savaşları önlemek için giriştiği çalışmalarla ün kazanmış, sonraları "aziz"ler arasına alınmıştır.

Geniş bilgisi, barışsever tutumuyla çağında ilgi toplayan VIII.Bonifacius, önce kardinal (1281), sonra Fransa'da papalık elçisi, daha sonra papa oldu (1294). Bütün barışçı girişimlerine karşılık Cenova ile Venedik, Aragon ile Anjou, Orsiniler'le Colonnalar, Fransa ile İngiltere arasında sürüp giden savaşları önleyemedi. Papaz adaylarının genel giderlerden pay almalarına karşı çıkan Fransa Kralı IV.Philippe ile arası açıldı. Bunun üzerine kilise ile krallığın sorunlarını ayıran "Clericis Laicos Kararı"nı öne sürerek Kral'ın kilise işlerine karışmaması gerektiği görüşünü savundu. Krallıkla kilise anlaşmazlığı bir süre sonra giderildi. VIII.Bonifacius da IX.Louis'yi "aziz"ler arasına alarak anlaşmayı sağladı. Büyük bir toplantı düzenlendi (1300), papalığın yönetimiyle ilgili ilk önemli toplantı sayılan bu olay nedeniyle bir konuşma yapan VIII.Bonifacius papalığın bütün evrene egemen olduğunu bildirdi, kilisenin üstünlüğü görüşünü pekiştirdi. Sonra IV.Philippe'i afaroz etti (1303). Kral, Guillaume de Nogaret'nin aracılığıyla bir genel kurul toplantısı düzenledi. Orada VIII.Bonifacius'u yakalama onayı alındı, Anagni'ye karşı savaş açıldı, Colonna'lar VIII.Bonifacius'a saldırdılar (1303), Anagniler onu kurtardıktan kısa bir süre sonra Bonifacius öldü. VIII.Bonifacius kilise tarihinde, kilisenin egemenliğini sağlayan başlıca kişi olarak bilinir. Ölümünden sonra "aziz"ler arasına alınmasının nedeni de budur.

- KAYNAKLAR: F.C.Copleston, *A History of Medieval Philosophy*, 1972; D.Knowles, *The Evolution of Medieval Thought*, 1962.

BONINGTON, Richard Parkes (1802-1828)

İngiliz ressam. Geliştirdiği yeni teknik ile 19.yy manzara resmini etkilemiştir.

Nottingham yakınlarındaki Arnold kasabasında doğdu. Ailesi 1817'de Calais'ye göçtü. Bonington, burada suluboya ressamı Louis Francia (1772-1839) ile çalışmak fırsatını elde etti. 1820'de Paris'e gitti, Ecole des Beaux-Arts'da suluboyalarını çok beğenen Baron Gros'un atölyesine girdi, Delacroix ile arkadaş oldu. 1824'te ikinci kez katıldığı yıllık Salon Sergisi'nde ünlü sanatçı Constable ile birlikte altın madalya kazandı. 1825'te Londra'ya döndü, o sırada kenti ziyaret eden Delacroix'ya eşlik etti. 1826'da İtalya'da Venedik, Milano, Verona, Bologna ve Floransa gibi sanat merkezlerinde bir yıl süren incelemelerde bulundu. Yirmi altı yaşında, Londra'da veremden öldü.

Bonington ilk resimlerinde işlek fırçası ve canlı renkleri ile İngiliz suluboya geleneğini sürdürür. Özellikle ince işçiliği, ışığın betimlenmesine verdiği önem ve resimsel öğeleri konudan bağımsız olarak ele alış manzara resmine yaptığı katkılardır.

Bonington 1824'ten sonra yağlı boya resme başladı. Bu çalışmalarında yer yer Constable'ın, özellikle de Delacroix'nın etkileri sezilir. Doğanın herhangi bir ışık altındaki geçici izlenimlerinin hızlı bir fırça işçiliği ile saptanmasına dayanan bu yapıtlar, İzlenimcilik'in (Empresyonizm) habercisi sayılır.

Bonington, tipik İngiliz Romantikleri'nden biridir. Sir Walter Scott'a büyük bir hayranlık duymuş ve onun kitaplarından aldığı romantik öğeleri resimlerinde yansıtmaya çalışmıştır.

1826'daki İtalya gezisinde yaptığı resimler, sanatının doruk noktası olmuştur. Manzara resmine getirdiği duyarlılık, canlılık, tazelik ve kurallara uymayan betimleme anlayışı ile Corot ve Turner gibi büyük sanatçıları etkilemiştir.

- BAKINIZ: CONSTABLE, COROT, DELACROIX, J. TURNER.

BONNARD, Pierre (1867-1947)

Fransız ressam. Son İzlenimciler'den sayılmakla birlikte, anlatımının şiirselliği, mekân ve ışık anlayışı, konu seçimiyle yeni bir atılımın öncüsü olmuştur.

13 Ekim 1867'de Fontenay-aux-Roses'da doğdu. Ailesi hukukçu olmasını istediği için ortaöğreniminden sonra Hukuk Fakültesi'ndeki dersleri izledi, ama bir yandan da Julian Akademisi'ne devam etti. Akademik resmin temsilcilerinden T.Robert Fleury ve Bougreau'nun atölyesinde Vuillard, Ker-Xavier Rodet (1867-1944), Maurice Denis (1870-1943), Paul

Ranson (1864-1909) ve Félix Vallaton (1863-1925) ile tanıştı ve eğitimini onlarla birlikte yaptı. Ecole des Beaux-Arts'da bir yıl çalıştı. Hukuk eğitimi bitirdikten sonra sicil memuru olmak için başvurduysa da sözlü sınavı başaramadı. Bu kez babasının isteğiyle savcılıkta çalışmaya başladı, ama zamanını desen çizerek geçiriyor, dosyalarla uğraşmıyordu. 1899'da kesinlikle ressam olmaya karar verdi. İmzasını taşıyan ilk profesyonel yapıtı, 1891'de renkli taşbaskısı tekniğiyle yaptığı ve 100 frank kazandığı *France-Champagne* adlı bir afiştir.

Sérusier'nin aracılığıyla Gauguin'in resimleriyle tanıştı. Onun yan yana sürülmüş parlak renklerinden çok etkilendi. Gauguin ve Sérusier'nin düşüncelerini de benimsedi. Eski atölye arkadaşları Vuillard, Roussel, Denis ve Ranson'un o günlerde kurdukları Nabiler grubuna katıldı. Hep birlikte 1891'de Le Barc de Boutteville ve 1892'de Salon des Indépendants galerilerinde yapıtlarını sergilediler. Bonnard bu arada Nabiler'in yayımladığı simbolist (simgeci) *La Revue Blanche* adlı dergide de çalıştı.

Çin ve Japon sanatına büyük bir hayranlık duyuyordu. Japon estamplarının izlerini taşıyan resimler yaptı. Bu çalışmaları ona Japon Nabisi adının takılmasına neden oldu. 1893-1894'te bir dizi siyah-beyaz ve renkli taşbaskısı üstünde çalıştı; kurşunkalem, mürekkepli kalem ve fırça kullanarak yaptığı desenlerinde Paris sokaklarını görüntüledi. Besteci Claude Terrasse'nin (1867-1925) *Le Solfège* ve *Scènes Familiales* adlı kitaplarını resimledi. *La Revue Blanche*, *Mercur de France* gibi dergilerde Henri de Regnier, Octave Mirbeau, (1848-1917) Jules Renard, (1864-1910) Alfred Jarry gibi ünlü yazarlarla tanıştı. Bu çevrede çalışmaktan çok hoşlanıyordu. Bu arada karma sergilere de katıldı. 1902'de Jarry'nin *L'Almanach du Père Ubu* ve Longus'un *Dafni ile Khloe* adlı kitaplarına desenler ve taşbaskıları hazırladı.

Resimlerinde ev içi sahneleri, yemek odaları, banyolar gittikçe daha çok yer alıyordu. Bu tür konular desen çizimine, ışığı incelemesine, ayrıntıları araştırmasına, gölgeleri saptamasına yardımcı oluyordu. 1904'te özellikle ışığı inceleme olanağı veren kadın desenlerinden oluşan tablolarını sergiledi. Daha önceleri büyük bir ustalıklı ele aldığı gri tonları artık bütünyle terk etmişti. Belçika, Hollanda, Romanya ve İngiltere'de, daha sonra İspanya, Tunus ve Ceza-yir'de gezilere çıktı. Işığa ve renkli manzaralara olan hayranlığı nedeniyle bütün bir yazı La Roulotte'ta ışık oyunlarının resmini yapmakla geçirdi.

1914'te, sanatına ve geçirdiği gelişmeye eleştirel bir gözle baktığı uzun bir döneme girdi. Aralıksız desen çiziyordu. Bu desenler onu yeniden portre yapmaya yöneltti. Karısı Marthe de Moligny, bu dönemden başlayarak sürekli resmini yaptığı tek modeli oldu.

1928'de Rencir'la birlikte Groupe de la Jeune Peinture Française'in (Genç Fransız Resmi Grubu) onur başkanlığına seçildi. Tabloları Fransa, İngiltere, Hollanda, İsviçre, Almanya ve Sovyetler Birliği gibi ülkelerin müzeleri tarafından satın alındı. ABD'yi ziyaret etti, Amerika ve Avrupa'da birçok sergilere katıldı. Paris'te alçakgönüllü bir yaşam sürerken 1940'ta karısının ölümü üzerine Cannes yakınlarında Cannel'deki villasında daha çok kalmaya başladı.

Burada yalnız yaşadıysa da Terrasse, Vuillard, Natan-son gibi yakın arkadaşları hep yanında bulundular. Bonnard 23 Ocak 1947'de Cannel'de öldü. Aynı yılın ekim ayında Paris'te Orangerie salonlarında yapıtlarıyla büyük bir toplu sergi düzenlendi. Daha sonraki yıllarda bunu Londra, New York, Edinburgh, Zürih, Rotterdam, Basel gibi kentlerde açılan toplu sergileri izledi.

Bonnard çok ve aralıksız çalışan bir ressamdı. Yapıtlarını yeterli bulmamış, resimlerini daha sonra birçok kez yeniden ele almıştır. Çok çeşitli teknikler denemiş, tutkalı boya ile panolar, hem karton hem tuval üstüne yağlıboya resimler, kurşunkalem ve suluboya desenler, afişler, taşbaskılar, gravürler yapmıştır.

Simbolist anlayıştan ayrıldıktan sonra doğanın güzelliklerinin, açık havanın ve ışığın farkına daha çok varmıştır. Biçimlerini sınırlayan çizgileri, iki boyutlu biçimlerden kurulu kompozisyonları, resimlerini dol-duran atmosfer için terk etmiştir. Düz renk alanlarını kullanmayı bırakmış, nesneleri resim mekânı içinde ışıktan etkilendikleri durumda göstermiştir. St.Germain-en-Laye'e çekilerek geçirdiği savaş yıllarından sonra, dış dünyanın görüntülerini aktarmaktan çok, kendi duygulu ve çocuksu iç dünyasını anlatmaya yönelmiştir. Cannel'deki villasında yaptığı natür-mortlarında, manzaralarında, deniz görünümünde, çıplaklarında ve iç mekân resimlerinde renkler, zaman zaman zarif bir yumuşaklıkla gölgelenen büyük bir yoğunluk kazanmıştır.

Bonnard her zaman, hatta Japon estamplarının etkisindeyken ya da Nabiler'e katıldığı günlerde bile bir İzlenimci olarak kalmıştır. Ama yaşamı şiirsellikte veriğinde, resim mekânını duyumsayışında, hatta ışığı kavrayışında İzlenimciler'den ilerde olmuştur.

• **YAPITLAR** (başlıca): **Resim:** *Babamın Portresi*, 1880'ler; *Büyükannem* 1880'ler; *Kızkardeşim Andrée*, 1880'ler; *Geçit Töreni*, 1890; *Kroket Partisi*, 1892; *Kareli Korsaj*, 1893; *Havuzda Çocuklar*, 1899; *Kahvaltı*, 1899, Bührle Koleksiyonu, Zürih; *Yemiş Devşirme*, 1899; *Öğle Uykusu*, 1900; *Salıncak*, 1900; *Günbatımı*, 1906; *Işıktaki Çıplak*, 1909, Kraliyet Güzel Sanatlar Müzeleri, Brüksel; *Banyodan Çıkan Çıplak*, 1910; *Profilden Çıplak*, 1915; *Tuvalet*, 1922; *Cannel Görünümü*, 1922; *Banyo*, 1935; *Anıtlar*; *Kır Manzaraları*; *Cannel*; *Kent Manzarası*. **Kitap resimleme:** *Le Solfège* (C.Terrasse), 1893-1894; *Scènes Familiales* (Claude Terrasse), 1893-1894; *Parallèlement* (Verlaine), 1900; *Dafni ile Khloe* (Longus), 1902; *L'Almanach du Père Ubu* (A.Jarry), 1902; *Histoires Naturelles* (Jules Renard), 1904; *La Prométhée mal enchainée* (A.Gide), 1920; *Dingo* (Octave Mirbeau), 1924; *Sainte Monique* (Vollard), 1930; *Le Crespuscules des Nymphes* (Louys), 1946.

• **KAYNAKLAR:** P.Courthion, *Pierre Bonnard*, 1945; A.Lhote, *Pierre Bonnard*, 1944; C.R.Marx, *Bonnard, Lithographies*, 1952; J.Rewald, *Pierre Bonnard*, 1948; A.Terrasse, *Bonnard: Biographical and Critical Study*, 1964; A.Vaillant, *Bonnard*, 1966.

• **BAKINIZ:** GAUGUIN, SERUSIER, VUILLARD.

BONNET, Charles

(1720-1793)

İsviçreli doğabilimci ve düşünür. Döllenmemiş yumurtanın gelişerek yeni bir birey oluşturabileceğini ve böceklerdeki trake solunumunu gözlemlemiştir.

13 Mart 1720'de Cenevre'de doğdu. 16.yy'da İsviçre'ye yerleşmiş Fransız kökenli bir ailenin çocuğudur. Hukuk öğrenimi gördükten sonra avukatlık yapmaya başladı; ancak, 16 yaşından beri ilgilendiği doğabilime, özellikle böcekler üzerindeki çalışmalarına hukuktan daha çok zaman ayırdı. 1740'ta, bitki bitlerinde döllenmesiz çoğalma (partenogenez) olgusunu inceleyen çalışmasıyla Fransız Bilimler Akademisi'ne kabul edildi. 1743'te Londra'daki Royal Society'ye üye oldu ve aynı yıl hukuk doktoru unvanını aldı. 1752-1768 yılları arasında Cenevre'de Büyük Konsül üyeliğine getirilen, bir kez bile İsviçre'den ayrılmaksızın deneylerine ve çalışmalarına dönük sakin bir yaşam geçiren Bonnet, 20 Mayıs 1793'te Cenevre yakınlarındaki Genthod'da öldü.

Bonnet'ye gelinceye değin, çokhücreli bir canlıda üreme olayının, o türün dışısının oluşturduğu yumurta hücresinin gene o türün erkeğinin sperm hücresiyle döllenmesi sonucu gerçekleştiği biliniyordu. Bonnet, özellikle bitki bitleri üzerinde yaptığı incelemelerle, bazı türlerde yeni bir bireyin gelişmesi için her zaman döllenmenin gerekmediğini, döllenmemiş yumurtanın da art arda hücre bölünmesi uğrayarak yeni canlıyı oluşturabileceğini kanıtladı. Partenogenez ya da döllenmesiz çoğalma denilen bu üreme biçimine, Bonnet'nin incelediği türlerin dışındaki başka türlerde de rastlanır.

1741'de tatlı su polipleri (hidralar), yer solucanı, yosun hayvanları (bryozoa) gibi evrimin alt basamaklarındaki organizmalarda üremeyi ve eksilen gövde bölümlerinin kendiliğinden yenilenmesini inceleyen Bonnet, ertesi yıl turtıl ve kelebeklerdeki trake solunumunu gözlemledi. Hayvanın gövdesinin her yanına yayılmış ince uzun borucuklara "trakea", bu borucukların dışarıya açılan ve hava girişini sağlayan ağızlarına "stigma" adını veren Bonnet, karada yaşayan eklembacaklıların solunum olayına ışık tutan ilk gözlemlerini yaptı.

1745'te böcekler üzerindeki çeşitli gözlemlerini derleyen *Traité d'insectologie* ("Böcekbilim İncelemesi") adlı ilk yapıtını yayımladıktan sonra, çalışmalarını daha çok botaniğe yöneltmekle özellikle bitki yapraklarını, beslenmede yaprakların işlevini ve bitkilerde duyum olgusunu inceledi. 1754'te yayımlanan *Recherches sur l'usage des feuilles des plantes* ("Bitkilerde Yaprakların Kullanımı Üstüne Araştırmalar") bu çalışmalarının ürünüdür. Yaprakların en önemli görevinin topraktan yükselen nemi soğurmak olduğunu açıklayan ve uzun yıllar bitkilerin beslenmesi konusunda en büyük uzman kabul edilen Bonnet günümüzde deneyleri ve yorumlarıyla bilimsellikten çok tarihsel önem taşır. Kirk yaşlarına doğru görme duyusunu giderek yitirdiğinden, **Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://irantey.org>**

rinden ister istemez uzaklaşıp kuramsal çalışmalara ve doğa felsefesine ağırlık verdi. O dönemde, canlıların kendiliğinden üremesini sağlayan "önceden ekilmiş tohumlar" varsayımını ortaya attı ve her dışı canlının, kendisinden sonra gelecek döllerin tohumlarını kendi içinde taşıdığını öne sürdü. Doğaldır ki Bonnet'nin sözünü ettiği "tohum", kalıtımda temel rolü oynayan genler ve DNA değildi; çünkü o dönemde DNA'nın değil, kromozomların varlığı bile bilinmiyordu. 1760'ta düşünsel etkinliğin fizyolojik koşullarını inceleyen *Essai analytique sur les facultés de l'âme* ("Ruh Yetileri Üstüne Analitik Deneme") adlı yapıtını, 1764'te de *Contemplation de la Nature*'ü ("Doğaya Bakış") yayımladı. Minerallerden hayvanlara dek, doğadaki tüm varlıkların kesintiye uğramaksızın basitten karmaşığa doğru sürekli bir gelişme gösterdiğini öne süren bu son kitabı pek çok Avrupa diline çevrilerek en çok tanınan ve okunan yapıtı olmuştur. *La Palingénésie philosophique*'te canlıların geçmiş ve gelecekteki yaşamlarını yorumlayarak, tüm yaşam biçimlerinin ölümsüz olduğunu savunan Bonnet, bu yapıtlarında "evrim" sözcüğünü ilk kullanan doğabilimci olmasına karşın, bugünkü anlamda evrim olgusuna inanan bir bilim adamı değildi.

Trake Solunumu

Besinlerde depo edilmiş enerjiyi açığa çıkarak yaşamsal süreçlerin sürüp gitmesinde çok önemli rol oynayan oksijeni vücuda alabilmek için değişik canlı türlerinde değişik organlar gelişmiştir. Örneğin balıklar oksijeni solungaçlarıyla, kurbağalar, sürüngenler, kuşlar ve memeliler değişik özellikteki akciğerleriyle, daha basit yapılı canlılar da doğrudan geçişme (osmoz) yoluyla alırlar.

Böceklerin solunum organı ise "trake" denilen ince borucuklardır. Karbondioksit ve oksijen alışverişini sağlayan bu borular, vücut yüzeyinde "stigma" denilen delikçiklerle başlar ve hayvanın tüm gövdesine yayılan kolları ayrılarak hücrelerin arasında çok ince kanalcıklar halinde sona erer. Trakelerle doku hücreleri arasındaki oksijen ve karbondioksit alışverişi, doğrudan doğruya doku sıvısından geçişme yoluyla olur. Hava içeriye ya da dışarıya, trake borularının daralıp genişlemesiyle sağlayan mekanizmayla iletilir. Örneğin çekirgede, gövdenin iki yanında, ilk kez Bonnet'nin gözlemlediği on çift trake deliği (stigma) vardır. Çekirge karnını kasıp gevşeterek borulardaki havayı pompalar. Karın gevşediğinde ön taraftaki dört çift delik açılır ve havanın içeri girmesini sağlar; karın kasıldığında ise ön delikler kapanırken arkadaki altı çift delik açılır ve böylece boruların içindeki karbondioksitle kirlenmiş hava dışarı atılır. Oksijen doğrudan doku sıvısına oradan da hücrelere geçtiği için, böceklerde ayrıca oksijeni ve karbondioksiti taşıyacak hemoglobinin türünden maddelere gerek yoktur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Traité d'insectologie*, 1745, ("Böcekbilim İncelemesi"); *Recherches sur l'usage des feuilles des plantes*, 1754, ("Bitkilerde Yaprakların Kullanımı Üstüne Araştırmalar"); *Essai de psychologie*, 1754, ("Psikoloji Üzerine Deneme"); *Essai analytique sur les facultés de l'âme*, 1760, ("Ruh Yetileri Üstüne Analitik Deneme"); *Considérations sur les corps organisés*, 1762, ("Gelişmiş Canlılar Üstüne Düşünceler"); *Contemplation de la nature*, 1764, ("Doğaya Bakış"); *La palingénésie philosophique*, 1769, ("Felsefe Açısından Yeniden Doğuş").

- **KAYNAKLAR:** L.C.Miall, *The Early Naturalists: Their Lives and Works*, 1930-1978, 1912.

- **BAKINIZ:** BAER, CUVIER, DARWIN.

BOOLE, George (1815-1864)

İngiliz mantıkçı ve matematikçi. Çağdaş matematiksel mantığın öncülerindendir. "Boole Cebiri" diye bilinen mantık 'dili'ni geliştirmiş, mantığa cebirsel bir işlembiçimi kazandırarak, 'düşünce yasaları'na göre sonuç çıkaran bir araç elde etmeye çalışmıştır.

İngiltere'de Lincoln'da doğdu ve İrlanda'daki Cork'ta öldü. Yoksul bir aileden gelmiştir. Babası boş zamanlarında optik aygıtlar yapan, matematiğe gönül vermiş bir ayakkabı ustasıydı. George ilkokula ve ancak kısa bir süre de ticaret okuluna gidebildi. Eğitiminin bundan sonrasını, matematikte babasından da yardım görerek, kendi kendine yürüttü. Lincoln'daki bir kütüphaneciden Latince, kendi çabasıyla da Grekçe, Fransızca ve Almanca öğrendi. On iki yaşında Horatius'un bir şiirini Latince'den İngilizce'ye çevirdi. Yerel bir gazetede yayınlanan bu şiir üzerine büyük bir tartışma çıktı. Kimileri, çocuğun bu çeviriyi yapamayacağını, kimileri de çevirinin yetersizliğini ileri sürdüler. Buna karşılık, Boole, kendi kendine yürüttüğü Latince ve Grekçe öğrenişini

larını daha büyük bir tutkuyla sürdürdü. Bir ara rahip olmayı düşündüyse de vazgeçti. On beş yaşına geldiğinde ailesine bakmak zorunda kaldı. Bu nedenle ilkokul öğretmenliği görevini üstlendi. Gündüz ders veriyor, gece de kendi öğrenimini sürdürüyordu. Yirmi yaşına geldiğinde kendi özel okulunu kurdu. Öğrencilerini matematik alanında da yetiştirmenin önemini anlayınca konuyu daha derinden ele alma gereğini duydu. Pek de ileri olmayan matematik bilgisine karşın yine kendi kendine, doğrudan Laplace, Lagrange ve Newton'un başyapıtlarını incelemeye koyuldu. Bu çalışmalarının ürünlerini 1840'ta *Cambridge Mathematical Journal*'da yayımlamaya başladı. Operatörler üzerine yaptığı çalışmalar nedeniyle 1844'te madalya aldı. Yazılarında Hamilton'un saldırılarına karşı De Morgan'ı savunmuş ve bu matematikçiyle 1848'lerde dost olmuştu. Bu yıllarda *The Mathematical Analysis of Logic*'i yayınladı. 1849'da Cork'ta yeni açılan Queen's College'daki matematik profesörlüğü için başvuruda bulundu. Bir ilkokul öğretmeni olmasına karşın bu göreve getirildi. 1854'te, başyapıtı olan *The Laws of Thought*'u yazdı. Ertesi yıl, ünlü dağcı, Sir George Everest'in yeğeni ile evlendi. Çeşitli dergilerde yayınlarını sürdürdü, ders kitapları yazdı. 1857'de Royal Society'e üye seçildi. 1864'te, derse yetişmek için yağmur altında kaldı. Islak giysileriyle sürdürdüğü dersten sonra zatürree oldu ve kısa bir süre sonra öldü.

Boole'un değişmezleri buluşu doğrudan Lagrange'a bağlanabilir. Mantığın matematiksel bir sembolizme kavuşturulması yönündeki büyük katkısı üzerinde gösterilebilecek en önemli etki kaynağı ise, William Hamilton'un, Augustus De Morgan'ın eleştirilerini aşagılama çabası olarak gösterilebilir. Bu çatışma Boole'un ilgisini çekmiş, matematikçi değil de bir felsefeci olan Hamilton'un (İrlandalı matematikçi William Rowan Hamilton ile karıştırılmamalıdır), matematiğin mantığa hiçbir katkısı olamayacağı yolundaki görüşüne karşı çıkmıştır. Mantığın metafizikte değil matematikte temel bulduğu görüşüne bu yolla varmıştır. Yapıtı, bir anlamda, bunun nasıl gerçekleştiğini, mantığın belitler üstüne oturtulan bir sembolik yapı olarak nasıl kurulabileceğini gösterme çalışmasıdır. Bu çalışma ile hem Leibniz'in hem de De Morgan'ın amaçlayıp sonuçlandıramadıkları bir ideali gerçeğe dönüştürüyordu.

Boole'un temel katkısı, ana çizgileriyle, mantıksal ve cebirsel işlemler arasında bir analogi saptamak ve buna dayanarak cebirsel- matematiksel yöntemleri mantığa, tarihte ilk kez olmak üzere, başarıyla uygulamış olmağatır.

"Simgesel cebir kuramı" adını verdiği dizgesinde, Boole, iki temel simge kullandı. Bunlar da "1" ve "0" dir. Sınıflar mantığı açısından birincisi "Herşey" ikincisi "Hiçbirşey" i niteler. Bunlar, "evrensel" ve "boş" sınıflardır. Mantık bakımından öteki olanaklı sınıflar, bu ikisinin arasında yer alırlar. Bu durumda her hangi bir sınıf "x" imiyle simgelenirse, bu sınıfın karşıtı olan sınıf da "1-x" olacaktır. Bu yolla, toplama ve çıkarma gibi cebirsel işlemler kullanılarak, sınıf temeline dayalı olan bu mantık işlerlik kazanır. Öte yandan, önermeler mantığı açısından, yine özdeş simgeler, başka anlamlar taşır: Bu kez "1" simgesi "Doğru" ya da "Evet" i, "0" ise "Yanlış" ı simgeler. Bu biçimde

de birtakım yasalar elde edilir. Örneğin, bir önermenin ya doğru ya da yanlış olacağını belirten mantık yasası, " $x=0$ ya da $x=1$ " biçiminde yazılır.

Boole, ilk kitabında ana çizgilerini ortaya koyduğu dizgeyi 1854'te yayımladığı daha kapsamlı yapıtı, *Laws of Thought*'da oldukça ayrıntılı bir biçimde serimledi. Burada, olağan cebir ile kendi "sınıflar hesabı" arasındaki ortaklığın, "düşünce yasaları"nın içeren bir "yüksek mantık"ta aranması gerektiği görüşüne yer verdi.

Boole'un ele aldığı "düşünce yasaları", hem cebire hem de "mantık cebiri"ne uygulanan, " x çarpı $x=x$ " yasasından kaynaklanır. " x "in alabileceği değerler yalnızca " 0 " ile " 1 " olunca, " $0 \times 0 = 0$ " ile " $1 \times 1 = 1$ " denklemleri, " 0 " ile " 1 "e mantık içinde verilebilecek anlamların hepsi açısından geçerlidir.

Boole, gene bu yapıtında geliştirdiği "kalkül"ü olasılık hesabına da uyguladı. Bu alanda da önemli bir öncülüğü vardır.

Kendisinden önce gelen olasılık kuramcıları, bu konuyla ilgili sorunların çözülmesinde, örneğin kumar oyunları (özellikle zar atma) olan ve yalnız tek-durumlar üzerinde duran olasılıklardan yola çıkmışlardı. Örneğin, bir zar atıldığında, 6 yüzünden biri, evet yalnızca biri gelecektir; burada olasılık hesabı, bu altı yüzden hangisinin hangi olasılığı taşıdığını bulmaya yöneliktir. Boole, böylesi 'bağımsız' durumlara karşılık, Quetelet'nin toplumsal ista-

tistik derlemelerinden de etkilenecek, karmaşık, çok-yönlü durumlar içinde, toplumsal öndeyilerde bulunabilecek bir olasılık hesabı yöntemi üzerinde çalıştı. Bu çalışmalar, onu daha genel bir olasılık kuramına götürmüştür. "Öyle sanıyorum ki genel bir kuramı gerektiren neden şudur: Özellikle toplumsal olguların gözlenmesi, bize yalnız olayların değil, ister nedensellik ister rastlantısal olsun, belirli bağlantılar içinde yer alan olayların olasılıklarını verir." Bu bağlantılı ve karmaşık durumlardan biri, örneğin p olasılığı taşıyan bir X olayı ve Q olasılığı taşıyan bir Y olayı arasındaki bağlantılardan dolayı, bir üçüncü Z olayının olasılığını hesaplamaktır. Burada Boole, belirli bir olayın daha önce oluş sıklığından yararlanarak, özdeş olayla ya da başka, onunla bağlantılı olaylarla ilgili, mantıksal olarak geçerli beklentiler çıkarmanın yöntemlerini geliştirdi.

Boole'un geliştirdiği dizge, kendisinden sonraki ünlü mantıkçılar için hem örnek alınacak bir öncü, hem de, yer yer eleştirilerek ve düzeltilerek ilerletilecek bir çalışma bağlamı oluşturmuştur. Benzer ilkelere farklı dizgeler kuran Jevons ve Venn'in yanı sıra, Boole'un dizgesini yetkinleştiren Schröder, bu çerçevede sayılabilir. Sonradan "Klasik Boole-Schröder Mantık Cebiri" adıyla anılmaya başlayan dizge, bilgisayar yapımında, özellikle "açık-kapalı", " 1 " - " 0 " düzenini kullanan 'devre anahtarları'nın geliştirilmesinde de kullanılmıştır.

Düşüncenin Yasalarını Sunuş

Düşünmek bir anlık işlemdir. Anlağın usavurmayı gerçekleştirirken yararlandığı birtakım yasalar vardır. Bu yasalar mantık denen bilim dalının temelini oluşturur. Boole yeni bir mantık, yeni bir düşünme düzeni geliştirme amacıyla yoğun çalışmalarla girişmiş, matematik verilerinden kaynaklanan bir yöntem ortaya atmıştır. Aristoteles mantığı kavramlar arasında kurulan bağlantıya dayanıyor, bütün gücünü özneye yüklem arasındaki ilişkiden alıyordu. Rönesans başlangıçlarına değin süregelen bu mantık yöntemi, doğa bilimlerinin gelişmesiyle yeni boyutlar kazandı. Deney bilimlerinin kendi verilerine dayanan bir mantık anlayışı ortaya çıktı. Özellikle Bacon'ın geliştirdiği tümevarım yöntemi mantıkla deney bilimleri arasında bir köprü kurdu. Matematikle mantık arasında, düşünme yasalarına göre, bağlantı kurmaya çalışanların başında ise Boole gelir. Boole, bu konudaki görüşlerini, "Düşüncenin Yasalarını Sunuş" başlığı altında sergilemiştir: "Bu çalışmanın amacı, önce, anlağın usa vurmaya yürütürken yararlandığı temel yasaları araştırmak, onları bir Calculus içinde dilegetirmek ve temel üzerinde bir mantık bilimi kurup yöntemlerini saptamaktır."

Boole'un kurmaya çalıştığı "mantık bilimi" Aristoteles mantığından apayrı bir nitelik taşır. Bu nitelik mantığın matematikle olan bağlantı-

sından kaynaklanır. Boole'a göre yeni mantık biliminin yöntemlerini bulduktan sonra "yapılacak iş, bu saptanan yöntemi matematiksel olasılık öğretilerine uygulanabilecek" bir duruma getirmektir. Böylece genel bir yöntemin temelini kurma olanağı bulunur. Bunu başardıktan sonra "ortaya çıkarılan gerçeklerden, insan anlağının yapı ve doğası üzerine" birtakım yaklaşımlar sağlanır. Çünkü "dil'in doğasında temellenen kimi genel ilkeler, bilimsel söylemin öğeleri olan, sembollerin kullanımını belirler." Boole'un üzerinde durduğu öğelerin yorumları "salt anlamda uzlaşmaya dayanır." Bu öğelerin istenilen yönde yorumlanma olanağı vardır. Ancak, bu yorumlama özgürlüğünün de belli koşulları vardır. "İşlemlerde uyulan yasaların, kullanılan sembollerin bu uzlaşımın anlamlarından başka bir tabana oturtulmaması gerekir. Bu ilkelere bağlı olarak, mantık ve cebir sembollerinin yasaları arasında kurulacak bütün tutarlılık bir işlemler tutarlılığı biçimini alacaktır."

Boole'un geliştirdiği bu mantık yöntemi, 19.yy sonlarına değin pek ilgi çekmedi. 20.yy başlarından sonra, özellikle Anglo-Sakson felsefesi aracılığıyla, çok geniş bir alana yayıldı. "Modern Mantık" adıyla geliştirilen bilim dalında uygulanan yöntem Boole'un görüşlerinden geniş ölçüde yararlanılarak kurulmuştur.

Öte yandan, olasılık hesabında açtığı yol da, ünlü iktisatçı Keynes'in geliştirdiği biçimiyle klasikleşmiştir. Az çok, Boole'dan esinlenen Keynes, olaylara değil, önermelere bir olasılık değeri verebilen, temelde ise önermeler mantığına dayanan bir olasılık kuramı geliştirmiştir.

Boole'un mantık ve matematik tarihindeki önem ve etkisi büyüktür. Russell onun için, saf matematiği bulan kişi, diye söz etmiştir. Boole'un bu alan ve sembolik mantıkta başlattıkları, onu izleyenlerce geliştirilmiş ve bu yönde büyük ilerlemeler sağlanmıştır. Buna karşın yapıtı ve katkısının önemi ölümünden sonra uzun süre anlaşılamamıştır. Özellikle Kıta Avrupa'sı matematikçileri, sembolik mantığı bir "felsefi fantezi" olarak görmekte direnmişler, ancak Russell ve Whitehead'ın *Principia Mathematica*'sından sonra, bütün bu alanın ve Boole'un önemini kavrayabilmiştir.

Boole'un yaklaşımındaki eksiklikler özellikle W.S.Jevons, John Venn, C.S.Peirce, Ernst Schröder ve E.V.Huntingdon gibi mantıkçıların katkılarıyla tamamlanmaya çalışılmış ve sonuçta Russell-Whitehead dizgesi doğmuştur. Öte yandan Boole'un değişmezleri buluşunun önemi de büyüktür. Bu buluş sonradan Cayley ve Sylvester'in ellerinde bir değişmezlik kuramına dönüştürülmüştür. Boole'un bu başarısı, yaklaşık bir yüzyıl sonra, Görelilik kuramının ortaya atılmasına olanak sağlamıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *The Mathematical Analysis of Logic, Being an Essay towards a Calculus of Deductive Reasoning*, 1847, ("Tümdengelsel Usavurmanın Kalkülüsü Üzerine bir İnceleme Olarak, Mantığın Matematiksel Çözümlemesi"); *An Investigation of the Laws of Thought, on which are founded the Mathematical Theories of Logic and Probabilities*, 1854, ("Matematiksel Mantık ve Olasılık Kuramlarının Üzerine Kurulduğu Düşünce Yasalarının Araştırılması"); *On Differential Equations*, 1859, ("Diferansiyel Denklem"); *Studies in Logic and Probability*, (ö.s.), 1952, ("Mantık ve Olasılık Üzerine Çalışmalar").

- **KAYNAKLAR**: F.Gonseth, *Les Fondements des Mathématiques*, 1926; W.S.Jevons, *Pure Logic, With Remarks on Boole's System*, 1864; W. and M.Kneale, *Development of Logic*, 1962; H.Weyl, *Philosophie der Mathematik und Naturwissenschaft*, 1966.

BOPP, Franz (1791-1867)

Alman dilbilimci. Karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarında Sanskritçe'nin önemini ortaya çıkarmıştır.

14 Eylül 1791'de Mainz'de doğdu. 1812'den başlayarak Londra ile Paris'te Sanskritçe eğitimi gördü. 1821-1864 arasında Berlin Üniversitesi'nde Doğu edebiyatı ve genel dilbilim profesörü olarak görevde bulundu. 23 Ekim 1867'de Berlin'de öldü.

Almanya'da filoloji çalışmalarının, onun 1816'da henüz Paris'teyken basılan *Über das Conjugationssystem der Sanskritsprache. in Vergleichung mit jenem der griechischen, persischen und germanischen sprache*

(("Sanskritçe'nin Yunanca, Latince, Farsça ve Cermen Dili ile Karşılaştırmalı Çekim Sistemi Üzerine") adlı yapıtı ile başladığı kabul edilir. Sanskritçe üzerine yaptığı araştırmalardan dolayı kendisine Berlin Akademisi'nce 1822'de profesörlük unvanı verilmiştir. 1833'te başladığı anıtsal yapıtı *Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Griechischen, Lateinischen, Litauischen, Altslawischen, Gotischen und Deutschen*'in ("Sanskritçe, Zendi Dili, Yunanca, Latince, Litvanca, Eski Slavca, Gotça ve Almanca'nın Karşılaştırmalı Dilbilgisi") yazılması 16 yıl sürmüş, ilk baskısı 1852'de çıkmış ve bunu iki baskı daha izlemiştir.

Amacı, karşılaştırma yöntemiyle çeşitli diller arasındaki ilişkileri, benzerlikleri belirleyip dil ailelerini saptamak olarak tanımlanan "karşılaştırmalı dilbilgisi" araştırmaları ilk kez 19.yy'da yapılmıştır. Bu, dile yönelik ilk bilimsel yaklaşım sayılır. Bu tür incelemelerin kuramsal temelleri J.G.Herder, J.Grimm, von Schlegel kardeşler ve W. von Humboldt tarafından atılmıştır. Ses değişmelerine büyük önem veren karşılaştırmalı dilbilimde, önceleri, çeşitli dillerin türediği ilk dili, yani "kökdil"i (*Ursprache*) belirleme çabaları ağır basmıştır. Hint-Avrupa dilleri üzerinde yoğunlaşan bu tür ilk büyük çalışmaları yapanlar Danimarkalı Rask, Alman Grimm ve Bopp'tur.

18.yy'da Sanskritçe'nin tanınmasıyla dilbilim metodolojisi önemli bir sıçrama yapmıştır. Çünkü Avrupa dilleriyle benzerlikler gösteren bu dil yüzünden ilk kez, dillerin birbirlerinden çıkmadığı, hepsinin birden eski bir kökten türemiş olduğu düşüncesi ortaya atılmıştır. Nitekim Rask, Eski İskandinav dilinin bağlanacağı kökdilin ne olduğunu saptamaya çalışmıştır. Bopp ise Rask'ın incelediği İskandinav dili grubunu genişleterek bunlara Sanskritçe ile Farsça'yı da katmış ve Hint-Avrupa dillerini bütünüyle ele almıştır.

Bopp'a göre bu kökdil Hint-Avrupa dillerinin hiç bozulmamış, hiçbir aykırılığı bulunmayan en yetkin biçimdir ve yozlaşmasıyla bugünkü Hint-Avrupa dilleri olmuştur. Yalnız bu kökdile varabilmek için Hint-Avrupa dillerindeki akraba sözcüklerin arasındaki ses benzerliklerinin düzenli bir biçimde saptanması gerekir. Bunu başaran Grimm olmuştur. Ama Bopp'da, Kristof Kolomb'un Hindistan'a yeni bir yol ararken Amerika'yı keşfetmesi gibi, Hint-Avrupa kökdilini saptamaya çalışırken karşılaştırmalı dilbilgisi alanının bilimsel temellerini atmıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Über das Conjugationssystem der Sanskritsprache in Vergleichung mit jenem der griechischen, persischen und germanischen Sprache*, 1816, ("Sanskritçe'nin, Yunanca, Latince, Farsça ve Cermen Dili ile Karşılaştırmalı Çekim Sistemi Üzerine"); *Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Griechischen, Lateinischen, Litauischen, Altslawischen, Gotischen und Deutschen*, 1852, ("Sanskritçe, Zendi Dili, Yunanca, Latince, Litvanca, Eski Slavca, Gotça ve Almanca'nın Karşılaştırmalı Dilbilgisi").

- **KAYNAKLAR**: Ö. Başkan, *Lengüistik Metodu*, İstanbul, 1967; T.Bentley, *Geschichte der Sprachwissenschaft*, 1869; O.Jespersen, *Language: Its Nature Development and Origin*, 1960; S.Lefmann, *Franz Bopp, 1891-1895*; J.T.Waterman, *Perspectives in Linguistics*, 1963.

• **BARINIZ**: DRUGMANN, J.GRIMM, RASK.

BORA, Salih

(1953)

Türk güreşçi. Balkan şampiyonluğunu kazanmıştır.

23 Ağustos 1953'te Tirebolu'da doğdu. Güreşe 1970'de Altınay kulübünde başladı. Daha sonra İstanbul Demirspor kulübüne geçti. 1972'de Ankara'da düzenlenen Balkan Şampiyonası'nda sikletinde (48 kilo) Balkan şampiyonluğunu kazandı. 1977'de Dünya şampiyonasında ikinciliği kazandı. 1975 ve 1979 yıllarında yapılan Akdeniz Oyunları'nda 48 kilonun şampiyonluklarını aldı. 1981'de yapılan Dünya şampiyonasında ikinci oldu. 1982'de yapılan Dünya şampiyonasında da gümüş madalya kazanan Salih Bora, Türk güreşinin 1980'lerdeki en başarılı sporcusu olarak dikkati çekti. Bora Spor Akademisi mezunudur.

BORAN, Behice

(1910)

Türk sosyolog ve siyasetçi. Türkiye İşçi Partisi genel başkanlığı yapmıştır.

14 Mayıs 1910'da Bursa'da doğdu. Orta ve lise öğrenimini İstanbul'da Amerikan Kız Koleji'nde tamamladıktan sonra 1935'te öğrenimini sürdürmek amacıyla ABD'ye gitti. 1939'da Michigan Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nü bitirerek Türkiye'ye döndü.

Kısa bir süre lise öğretmenliği yaptıktan sonra 1939'da Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Bölümü'ne doçent olarak atandı.

1941-1942 yıllarında *Yurt ve Dünya*, 1943-1944 yıllarında da *Adımlar* dergisinin sahibi ve yayın müdürü oldu. Bu dergilere sosyal tabakalaşma, gençlik, köylü ve işçilerin durumu, toplum ve bilim, toplum ve sanat ilişkisi, hümanizm gibi konularda çeşitli yazılar yazdı. 1945'te *Toplumsal Yapı Araştırmaları* adlı doçentlik tezi kitap olarak yayımlandı. Boran, Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısını incelediği bu kitabında iktisadi öğelere ve sosyal tabakalaşmaya önem verdi.

1946'da çevirmen Nevzat Hatko'yla evlendi. 1948'de siyasi görüşleri gerekçe gösterilerek, Pertev Naili Boratav ve Niyazi Berkes'le birlikte kadroları kaldırılarak üniversiteyle ilişkileri kesildi.

1949'da İstanbul'a yerleşen Boran, 1950'de Türk Barış Severler Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı ve cemiyetin genel başkanı oldu. Cemiyetin Büyük Millet Meclisi'ne Kore'ye asker gönderilmesine karşı çıkan bir telgraf göndermesi nedeniyle bir grup arkadaşıyla birlikte tutuklandı ve 15 ay hapis cezasına çarptırıldı.

1961'de Türkiye İşçi Partisi (TİP) kurulduğu sıralarda Boran, Vatan gazetesinde, Yön dergisi yazarlarıyla polemige giriyor, Osmanlı toplumunun değerlendirilmesi ve işçi sınıfına ilişkin farklı görüşler savunuyordu. 1962'de Türkiye İşçi Partisi'ne giren

Boran, 1964'te Merkez Yürütme Kurulu'na seçildi. 1965 genel seçimlerinde TİP Urfa milletvekili olarak Meclis'e girdi.

TİP içinde bir yandan Millî Demokratik Devrim tezini savunanlara, diğer yandan, özellikle 1968'den sonra, parti genel başkanı Mehmet Ali Aybar'a yönelik muhalefetin başını çekti. Parti içi eğitim, örgütlenme ve sosyalizmin Türkiye'de nasıl uygulanacağı konusunda Merkez Yürütme Kurulu içinde çıkan görüş ayrılıkları Mehmet Ali Aybar ve yandaşlarının partiden ayrılmalarıyla sonuçlandı. 1970'te TİP IV. Büyük Kongresi'nde Behice Boran genel başkan oldu. Kongrede Türkiye'de millî demokratik devrimin esas itibarıyla tamamlanmış olduğu tezi kabul edildi.

Boran, Türkiye'de sosyalist hareketin durumu ve Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısı konusundaki görüşlerini 1968'de yayımlanan *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* adlı kitabında bir araya topladı. 12 Mart 1971 askeri müdahalesinden sonra Anayasa Mahkemesi TİP hakkında dava açınca, öteki parti yöneticileriyle birlikte tutuklandı, 15 yıl hüküm giydi.

1974'te Af Yasası'yla serbest bırakılan Boran, 1975'te 50 kişilik bir kurucular kurulu ile birlikte Türkiye İşçi Partisi'ni kurdu ve genel başkanlığına getirildi. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden sonra öteki partilerle birlikte TİP de kapatıldı ve parti yöneticileri hakkında dava açıldı. Kısa bir süre gözaltında kalan Boran daha sonra yurt dışına çıktı. Haziran 1981'de "yurda dön" çağrısına uymaması nedeniyle vatandaşlıktan çıkarıldı.

• **YAPITLAR:** *Toplumsal Yapı Araştırmaları*, 1945; *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, 1968.

• **BAKINIZ:** AYBAR.

BORATAV, Korkut

(1935)

Türk iktisatçı. Türkiye ekonomisine ilişkin özgün araştırmalarıyla tanınmıştır.

Konya'da doğdu. Halkbilimci Pertev Naili Boratav'ın oğludur. 1959'da Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Aynı yıl Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde (SBF) iktisat dalında lisansüstü öğrenime başladı. 1960'ta SBF'de kamu maliyesi asistanı oldu. 1964'te "Kamu Maliyesi ve Gelir Dağılımı: Kavramlar ve Metot Meseleleri" konulu doktora tezini verdi. O yıl Rockefeller Vakfı'nın bursuyla Cambridge Üniversitesi'nde iktisadi planlama alanında araştırmalar yapmak üzere İngiltere'ye gitti. Burada 1964-1966 arasında Maurice H.Dobb'la birlikte sosyalist planlama konusunda araştırmalar yaptı. 1966'da SBF'deki görevine döndü. Boratav SBF'de uluslararası iktisat, güncel iktisadi sorunlar, iktisadi büyüme kuramları, iktisadi planlama, tarımın yapısal analizi ve iktisat tarihi derslerini verdi.

1972'de "Sosyalist Planlamada Gelişmeler" konulu teziyle doçent oldu. 1974'te Cenevre'de Birleş-

miş Milletler'in Toplumsal Olaylar Bölümü'nde "toplumsal siyasetin temeli olarak asgari yaşam standardı" konusunda çalıştı. Birçok uluslararası iktisat konferansına katıldı. 1980'de profesör oldu. 8 Şubat 1983'te, 1402 sayılı sıkıyönetim yasasına dayanılarak öğretim üyeliği görevine son verildi.

Araştırmalarında özellikle, iktisat, iktisat tarihi, iktisat politikası alanlarını yetkin bir biçimde ve bütünlükle ele alan Boratav, Türkiye'deki devletçilik politikasının çözümlemesini, tarihi belgelere dayanarak yapan ilk iktisatçılardan biridir. Türkiye'nin gelir dağılımı üstüne yaptığı çalışmada, Türkiye'deki bölüşüm ilişkilerini, kapitalist ve sosyalist sistemlerdeki bölüşüm ilişkileriyle karşılaştırmalı bir biçimde inceleyen Boratav, Türkiye verilerini bölüşüm modeline göre yeniden değerlendirmiştir. Gelir dağılımı sorununun, sosyal sınıfların tepkilerini belirlediği ölçüde, gerçek bir önem taşıyacağını ve bilim adamlarının çalışma odalarının dışına çıkacağını savunmuştur.

Türkiye tarımsal yapısı üstüne yaptığı araştırmalarda, tarımda kapitalist üretim ilişkilerinin yaygınlığını nitel ve nicel olarak saptayan Boratav, Türkiye ve geri ülkeler tarımında köylü sorunu üzerinde de durmuş ve özgün çözümlemeler yapmıştır.

• **YAPITLAR:** *Türkiye'de Devletçilik, 1923-1950: İktisadi Düşünceler ve İktisadi Mevzuat, 1962; Gelir Dağılımı: Kapitalist Sistemde, Sosyalist Sistemde, Türkiye'de, 1969; Sosyalist Planlamada Gelişmeler, 1973; Türkiye'de Devletçilik, 1974; Uluslararası Sömürü ve Türkiye, 1979; Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm, 1980; Bölüşüm Sorunları ve İktisat Politikaları: Seçme Yazılar, 1983.*

• **BAKINIZ: DOBB.**

BORATAV, Pertev Naili (1907)

Türk halk edebiyatı derlemeci ve araştırmacısı. Alanının değişik konularında sistemli derleme ve değerlendirme çalışmalarını başlatmış, konuyu uluslararası bilimsel çalışmalara açmıştır.

Bugün Bulgaristan'da kalan Darıdere (Zlatograd) kasabasında, 2 Eylül 1907'de doğdu. Çocukluk yıllarını "Bana masal dünyasının sihirli perdesini aralayan kişi" dediği annesiyle ve kaymakam olan babasıyla birlikte Arapsun (bugün Gülşehri), Develi ve Mudurnu'da geçirdi. Ortaöğrenimine, 1919'da İstanbul'da, Kumkapı Fransız Lisesi'nde başladı. Gelenbevi ve İstanbul Erkek liselerinde tamamladı (1927). Halkbilimiyle ilk tanışması, lisenin son sınıfında sosyoloji hocası olan Hilmi Ziya Ülken'in verdiği küçük bir derleme kılavuzuyla Mudurnu'da halk türkülleri üzerine yaptığı çalışmadır. Yüksek öğrenimine İstanbul'da Yüksek Öğretmen Okulu'nda başladı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde edebiyat ve türkoloji okudu. 1932 yılına değin, aynı yerde, daha sonraki çalışmalarında etkisi görülecek olan Fuad Köprülü'nün yanında asistanlık etti.

1932'de Konya'ya gitti, edebiyat öğretmeni ola-

rak lisede ve Erkek Öğretmen Okulu'nda çalıştı. Türkoloji ve Türk edebiyatı konularına sosyolojik bir bakış açısının sistemli, karşılaştırmalı yaklaşımının yeniliğini getiren Köprülü'nün yanından ayrılıp Konya'ya geldiğinde, Halkevleri gibi kurumların çevresinde, heyecanlı fakat düzensiz halkbilimi çalışmaları yapan dönemin genç aydınlarının oluşturduğu bir ortamla karşılaşmıştı. Daha sonraki çalışmalarında bu iki yaklaşımı birleştirmeyi amaçlamıştır.

1936'da konusuyla ilgili araştırmalar yapmak üzere Almanya'ya gitti, faşist hareketin güçlendiği bu yıllarda Berlin'de bir yıl kaldı. Bu hareketin etkisi altında kalmış kişilerin ihbarı sonucu, 1937 başında geri çağırıldı. Dönüşünde Mülkiye'de (Siyasal Bilgiler Fakültesi) bir yıl kütüphanecilik yaptıktan sonra, Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde (DTCF) yeni başlayan halk edebiyatı ve halkbilim derslerini yürütmek üzere doçent olarak atandı (1938). Bundan sonraki yıllar, derleme çalışmalarını yoğunlaştırdı. 1939'da Anadolu'nun tanımadığı yörelerinde ilk uzun inceleme gezisine çıktı. 1945 yılında Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü'nde, orada görevli Sabahattin Eyuboğlu gibi arkadaşlarıyla birlikte, geleceğin öğretmenlerini, halkbilim derlemelelerinde seferber etmek üzere çalışmalar yaptı. Bu dönemde tanıştığı ve yönlendirdiği öğretmenler, uzun yıllar boyu halkbilim kadrolarının en yaygın gönüllülerini oluşturdular.

1946'da DTCF'de profesör oldu ve konunun Türkiye'deki ilk büyük arşivini de burada kurdu. Ders notlarının bir bölümünü kapsayan *Halk Edebiyatı Dersleri*, ünlü Fransız halkbilimcisi A. van Gennep'ten çevirecek yayımladığı *Folklor*'la birlikte, yıllar boyu konuyla ilgilenenler için iki temel başvuru kaynağı olmuştur.

1940'ların başlangıcı, Türkiye'de siyaset ve düşünce alanlarında yeni açılımların olduğu yıllardı. Sonu çok partili düzene varacak bu dönemde, kendi dışında kalan bütün siyasal görüş ve etkinliğe karşı giderek artan bir baskı uygulayan CHP'nin yanı sıra, güçlü Nazi-Alman etkisinin korumasında gelişen milliyetçi, tutucu bir kanat ile bunların karşısında halkçılığın, sosyal adaletçi bir solculuğun ve laikliğin

Öğretim
üyeliği

Halkbilim
kürsüsünün
kapanması

geniş yelpazesinde birleşen bir aydınlar grubu oluşmuştu. Boratav, Behice Boran ve Niyazi Berkes'le birlikte, 1941 yılında, *Yurt ve Dünya* dergisini

çıkarmaya başladı. Dergide birlikte çalıştığı dostlarının ve kendisinin üzerindeki baskı giderek yoğunlaştı. Bir süre sonra derslerinde ve araştırmalarında "görev-

Türkiye'de Halk Edebiyatı Araştırmalarının Durumu

Türk kültürünün hemen bütün yönlerinde olduğu gibi, halk edebiyatı konusunda da, bir kısmı bugün bile değerini koruyan ilk incelemeler, Batılı araştırmacılardan gelmiştir. Avrupa devletleri Doğu'ya açılarak ulaştıkları bu yabancı topraklar hakkında bilgi edinmeyi, orada daha uzun kalabilmenin bir koşulu saymış, araştırmacılar da önlerine açılan bu hazineyi değerlendirmişlerdir. Halk edebiyatının değişik türlerinin örneklerini sistemli bir biçimde derleyip inceleyerek, bu alanın sınırlarını kabaca da olsa ilk çizen Macar İgnaz Kunos'tur.

Türk Halk edebiyatı incelemelerine katkıları ancak bugün anlaşılan Kasgarlı Mahmut*ya da Evliya Çelebi* gibi isimler bir yana bırakılacak olursa, Türk aydınlarının halk edebiyatıyla ilk ilgilenmeye başlamaları Tanzimat'tan sonraya rastlar. Halkı eğitip aydınlatmak amacını güden bu ilgi, daha çok halk kültürünün öğretici ürünleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Şinasi* ve Ahmed Vefik Paşa* gibi yazarlar bu amaçla atasözlerini, Mehmet Tevfik ve Ahmet Midhat* ise "kıssadan hisse" mantığıyla halk fıkra ve hikâyelerini derleyip, yayımlamışlardır.

Halk edebiyatı, 20 yy'ın başında bir kültür sorunu ve siyasal bir yönelişin bilinçli bir ögesi olarak gelişmeye başlamıştır. Bu alanın adını koyan ilk yazar Rıza Tevfik'tir*. 1913'te yayımladığı bir yazıda "hikmet-i avam"dan bahsetmektedir. Bu çabaların somut ve iyi bir örneği Ziya Gökalp'ın* yapıtlarında bulunabilir. Gökalp için halk edebiyatı ürünleri, "hars"ın temel öğelerindendir. Bu düşünceye uygun olarak Diyarbakır'dayken yayımladığı *Küçük Mecmua'yı* halk edebiyatı ürünlerini derleyenlere açmış, kendisi de derlediği masalları Altın Işık (1923) adıyla yayımlamıştır. Türk aydınının yeni bir kimlik arayışıyla böylece "halka doğru" yönelmesi Cumhuriyet eğitim kurumunun kadrolarını oluşturmak üzere kurulan Köy Enstitüleri kanalıyla kırsal kesim gençlerinin kültür dünyasına açılmasıyla bütünleşince, halk edebiyatı araştırmalarının hızlandığı, yaygınlaştığı dönem başlamıştır. Bu yıllarda, 400 kadar halkevi ve odasının her biri bu türden araştırmalar yapmış ve dergilerinde derlenen ürünleri yayımlamışlardır. Bunların en önemlisi İstanbul Eminönü Halkevi'dir. 1927'de halkbilim araştırmalarını kendine amaç edinen ilk örgüt olarak kurulan "Türk Halkbilgisi Derneği'nin yayını Halkbilgisi Haberleri'ni devralarak sürdüren bu kurum, konuyla ilgili önemli kitaplar yayımlamış, derleme çalışmalarını teş-

vik etmiştir. Dilde öngörülen değişimin bir kaynağının da halkın konuştuğu Türkçe olduğunu kabul eden Türk Dil Kurumu'nun derleme ve tarama çalışmaları da konuya önemli ölçüde katkıda bulunmuştur.

İstanbul Üniversitesi İktisat Tarihi bölümünde F.Z.Fındıkoğlu ve Türkoloji bölümünde Fuad Köprülü'nün* halk edebiyatı konularına ilgileri, bu alanlardaki araştırmaları teşvik etmeleri daha eski tarihlere gitmekle birlikte, bu konuyu kendi başına bir öğrenim alanı olarak kapsayan bir program Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde 1938-1948 yılları arasında geliştirilmiştir. 1948'de kurulan kürsü aynı yıl lağvedilmiştir. Bu dönemden sonra halk edebiyatı üniversitelerde bağımsız bir öğrenim dalı olarak okutulmamıştır. Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde Etnoloji bölümünde, Erzurum-Atatürk Üniversitesi Türk Edebiyatı bölümünde ve Hacettepe Üniversitesi Türk Edebiyatı ve Etnoloji bölümlerinde, ayrıca gene Ankara Üniversitesi'ne bağlı Tiyatro Enstitüsü'nde konuyla doğrudan ve dolaylı olarak ilgili alanlarda dersler okutulmakta, araştırmalar yapılmaktadır. Ayrıca bu konulardaki çalışmaları yönlendirme ve bir arşiv düzenleme amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak Türk Folklor Enstitüsü ve Milli Folklor Araştırma Dairesi kurulmuştur. Bütün bunlara karşın, Ankara Üniversitesi'ndeki bölümün lağvedilmesi ve daha sonra Demokrat Parti döneminde Halkevlerinin giderek geri plana düşüp, sonunda kapatılmalarıyla halk edebiyatı araştırmaları başlangıçtaki hız ve yoğunluğunu yitirmiştir. Belli bir heyecanı sürdüren girişimler olarak Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Boğaziçi Üniversitesi'nde öğrencilerin kurdukları halkbilim kulüpleri ve 1949 yılından başlayarak İ.Fıratlı'nın kişisel bir çabası olarak yayımlanan Türk Folklor Araştırmaları dergisi gösterilebilir. Bunlardan ilk ikisi 70'li yılların sonunda hızını yitirmiş, üçüncüsü ise kurucusunun ölümüyle birlikte 1982'de son bulmuştur.

Halk edebiyatı araştırmalarında 1940'lara kadar Cumhuriyet aydınının kendi kimliğini bulma arayışı önemli bir öğeydi. Daha sonra, halkbilim ve halk edebiyatı araştırmaları, konuya genellikle geçmişe yönelik romantik bir özlemle bakanların ilgilendiği bir alan haline gelmiştir. Derleme çalışmalarına özlemlenen ve yüceltilen bir geçmişin örneklerini bulma anlayışı egemen olmuştur.

lerini kötüye kullandıkları” suçlamasıyla, Behice Boran, Niyazi Berkes ve P.N. Boratav hakkında kovuşturma (1946), iki yıl sonra da dava açıldı. Dönemin siyasal tartışmalarında önemli bir yer tutan, düşünce ve inanç özgürlüğünü savunanları harekete geçiren bu dava üç öğretim üyesinin beraatıyla sonuçlandı (1950). Bu arada 1948 yılı bütçesi tartışılırken, CHP’li ve DP’li milletvekilleri aynı konuyu meclise getirdiler, üniversitelerde “kocakarı masallarıyla uğraşmak için para harcanmasını”, ayrıca bu tür siyasal görüşleri olan kişilerin üniversitelerde barındırılmasını eleştirdiler, onları savunanları suçladılar. Sonuçta, Pertev Naili Boratav, Behice Boran ve Niyazi Berkes’in kadroları lağvedilerek üniversiteyle ilişkileri kesildi (1948). Boratav’ın ayrılmasıyla o yıl kurulmuş olan halkbilim kürsüsü de kapanmış oldu.

Türkiye’de işsiz olarak kaldığı dört yıl boyunca, Pertev Naili Boratav, Stanford Üniversitesi Hoover Enstitüsü kitaplığının Türkçe bölümünün kuruluşunu yönetti. Mayıs 1952’de bir meslektaşının çağrısı üzerine Fransa’ya gitti. Aynı yıl Centre National de la Recherche Scientifique’de (CNRS-Fransız Ulusal Bilimsel Araştırmalar Merkezi) araştırmaya görevlisi olarak çalışmaya başladı. Bundan sonraki çalışmalarını kesintisiz olarak bu ülkede sürdürdü. 1972 yılında CNRS’nin bilimsel çalışmalara katkısını belgeleyen bronz madalyasıyla ödüllendirildi. 1974 Ekimi’nde CNRS’deki görevinden emekliye ayrıldı.

1952’de Türkiye’den ayrılmasına karşın, ülke- siyle ilişkilerini canlı tutmaya çalıştı. 1960’larda bağlı olduğu kurumlar adına Anadolu’da dolaştı, derlemeler yaptı. Çalışmalarını Türkiye’deki aydın çevresine aktarıp yaymaya yönelik yapıtları bu dönemde yayımladığı *100 Soruda Türk Folkloru*, ve özellikle *100 Soruda Türk Halkedebiyatı*’dır. 1975 yılında Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi’nce düzenlenen Uluslararası Folklor Kongresi’nde adı ve bildirisinin bu bakanlığın emriyle programdan çıkarılması toplantıya katılanların önemli bir kesiminin tepkisiyle karşılandı. Pertev Naili Boratav 1983’te Sedat Simavi Edebiyat Ödülü’nü yazar Haldun Taner ile paylaştı.

Ülkesini, Batıda tanıtmak için derlediği masallardan ve tekerlemelerden seçmeleri, açıklamalar ve değerlendirmelerle birlikte Fransızca (1955), Macarca (1960) ve Almanca (1967) yayımladı. Kırgız destanı *Er-Töstük*’ü ve Türkmen şairi Mahtumkul Fırakı’nın şiirlerini Fransızcaya çevirdi.

Türkiye’nin kültür hayatının değişik yönleri üzerine çalışmasına karşın, esas önemli yanını, Türk halk: edebiyatı konusunda dünya çapında bir uzman olarak görülmesini sağlayan araştırmaları oluşturur. Bunlardan ilki, asistanlığı sırasında önemli bir kısmını yazmalardan derlediği metinleri incelediği *Koroğlu Destanı*’dır. Daha sonra aynı biçimde, *Bey Böyreğin Hikâyesine Ait Metinler*’i yayımladı. Bey Böyreğin bir kahramanı olduğu *Dede Korkut Hikâyeleri*’ni ve destanların Türk Halk edebiyatındaki yerini değerlendirdi. Şiirlerinin büyük kısmını aşklardan derleyerek, Abdülbaki Gölpınarlı’yla birlikte yayımladıkları *Pir Sultan Abdal*, bu konuda önemini hâlâ sürdüren kaynaklardan birisidir. 1946 yılında, derleme çalışmalarının ilk önemli ürünü olarak, 20’si Koroğlu’yla ilgili yeni derlenmiş 67 uzun halk hikâ-

yesini değerlendirdiği *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâ-yeciliği*’ni yayımladı. Bu yapıtında zengin halk hikâyeleri geleneğini destandan romana uzanan bir edebi gelişme süreci ve halk kültürünün tarihsel koşulları bağlamında inceledi. Ayrıca, hikâyelerin hangi ortamlarda, nasıl anlatıldığı ve nasıl izlendiği üzerine gözlemlerine yer vererek bunları birer ölübelge olarak değerlendirmekten kaçındı. Daha sonra Halk edebiyatı konusunda ismini dünya çapında yaygınlaştıran yapıtı, *Typen Türkischer Volksmärchen*’i, (“Türk Halk Masalında Tipler”) çalışma arkadaşı Çin Tarihi uzmanı Wolfram Eberhard’la birlikte yayımladı. Bu kitapta, hemen hepsi halk edebiyatı kürsüsündeki çalışmaların ürünü olan 2000 kadar masalı 378 tipe sınıflandırıp değerlendiriyordu. Türk masallarını uluslararası karşılaştırmalı çalışmalara açan bu kitap, sınıflandırma yöntemi açısından da türünün önemli bir örneği olarak kabul edilmiştir. Boratav Halk edebiyatının başka alanlarında da aynı karşılaştırmalı sınıflandırma yöntemini izler. Tekerlemeyle ilgili kitabı *Le Tekerleme-Contribution à l’étude typologique et stylistique du conte populaire turc* (“Tekerleme-Türk Halk Masalının Stilistik ve Tipolojik İncelemesine Katkı”) ile Nasrettin Hoca hikâyelerinin 15. yy’ dan bu yana bilinen örneklerini derleyerek sınıflandırdığı çalışmaları bunun örnekleridir. Ayrıca Fransız taş- rasındaki çocuk oyunları üzerine bir araştırma ve aynı oyunları, Fransız ve Türk kaynaklarını karşılaştırarak genel olarak sınıflandıran çalışması “Classification generale des jeux”, Boratav’ın benzer bir yaklaşımı Türk halk edebiyatı sınırlarının dışında da uygulamasına örnektir.

Pertev Naili Boratav’ın yapıtlarına topluca bakıldığında iki değişik, ama kaynaştırılmış yaklaşım görülmektedir.

Bunlardan birincisi, yazılı belgelerden ya da anlatıcıların ağzından derlediği yapıtları, oluştukları tarihsel koşullar içinde değerlendirip, bu koşulları nasıl ve ne ölçülerde yansıttıklarını ve bunların değişmesiyle ne ölçüde değiştiklerini incelemektir. Boratav’ın bu yaklaşımının özelliği, belli koşullarda oluştuklarını gözlemlemekle birlikte, bu yapıtların sözlü geleneğin parçaları olduğunun, bu geleneğin ise yapıtla izleyicisi, anlatanla dinleyicisi arasında sürekli, yaşayan bir ilişkiye dayandığının saptanmasıdır. Bu geleneğin ürünlerini sadece içinde üretildikleri ortamı inceleyip, bundan bazen yüzyıllar sonra içinde tüketildikleri ortamı bir tarafa bırakarak değerlendirmenin anlamsız olduğunun kavranılarak, konunun her iki ögesinin hakkı verilerle incelenmesi, halk edebiyatının ölü bir kültürün ürünü olduğu kanısını çürütmekte, konunun yaşayan ve değişen yönünü de değerlendirmek olanağını sağlamaktadır.

İkinci yaklaşım ise, halk edebiyatı ürünlerini kendi başlarına inceleyip, belli bir örneğin konular, tipler, motifler açısından nasıl çeşitlendiğini, aynı veya benzer türden örneklerle aralarında anlatım ve biçim özellikleri açısından ne benzerlikler olduğunu ve bütün bu özellikleriyle bu örneğin nasıl dağılıp, yaygınlaştığını saptayan yapısal bir incelemedir. Böyle bir yöntemle, toplumsal gelişmedeki yavaşlığın bir ölçüde koruduğu Türkiye halk edebiyatı hazinesini derleyip düzenlemek ve başka kültürlerin buna benzer yöntemlerle derlenmiş halk edebiyatlarıyla karşı-

Sınıflandırma
yöntemi

Halkbilime
katkısı

Derlemeleri

laştırmak mümkün olmaktadır. Halk edebiyatının evrensel denilebilecek konuları, tiplerini saptamaya yönelik bu yaklaşımın, Türkiye'deki ilk örneği sayılan *Typen türkischen Volksmärchen*'in Türk halk edebiyatı araştırmalarında yeni bir yol açtığı söylenebilir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Köroğlu Destanı*, 1931; *Folklor ve Edebiyat*, 1939, (genişletilmiş basımı 1982); *Bey Böyreğ HİKAYESİNE AİT Metinler*, 1939; *Halk Edebiyatı Dersleri*, 1942; *Pir Sultan Abdal* (A.Gölpınarlı ile), 1943; *Folklor ve Edebiyat II.*, 1945, (genişletilmiş basımı 1983); *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, 1946; *Typen Türkischen Volksmärchen*, 1953, ("Türk Halk Masalında Tipler"); *Le Tekerleme- Contribution À l'étude typologique et stylistique du conte populaire turc*, 1963, ("Tekerleme-Türk Halk Masalının Stilistik ve Tipolojik İncelemesine Katkı"); *Er-Töshtük*, 1965; *Az Gittik, Uz Gittik*, 1969; *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, 1969; "Le conte et la narration épicoromanesque", *Turcica*, 1969; *100 Soruda Türk Folkloru*, 1973; *Mahtumkul Fıraqui, Poèmes de Turkmenie* (L.Bazin ile), ("Mahtumkul Firakî, Türkmen Şiirleri") 1975.

• **KAYNAKLAR:** T.Alangu, *Türkiye Folkloru Elkitabı*, 1983; İ.Başgöz, "Nice Nice Yıllara Pertev Hoca," *Milliyet Sanat Dergisi*, (294) 1978; İ.Başgöz, "Önsöz", *Studies in Turkish Folklore* (der.), İ.Başgöz ve M. Glazer, 1978; "Soruşturma: Pertev Naili Boratav'ın Halk Bilimine Katkısı," *Milliyet Sanat Dergisi*, (294) 1978.

BORCHERT, Wolfgang (1921-1947)

Alman öykücü, oyun yazarı, şair. II. Dünya Savaşı sonrasına kadar Alman edebiyatında yaygın olmayan kısa öykü türünün başarılı örneklerini vermiştir.

20 Mayıs 1921'de, Hamburg'da doğdu. Öğretmen bir baba ile yazar bir annenin oğluydu. Lise öğrenimini yarıda bırakıp kitapçı çırağı yaptı. Sonra Lüneburg'da tiyatroculuğa başladı, savaş çıkınca da askere alındı. 1941'de Doğu cephesinde yaralandı. Kasıtlı olarak kendini yaraladığı suçlamasıyla üç ay hapis yattı. Sonunda amlandı, ama bu kez de mektuplarında, konuşmalarında devleti, Nasyonal Sosyalist Parti'yi iğneleyici sözler söylediği için hakkında yeniden soruşturma açıldı. Dört ay hapis cezasının ardından 1942-43 kışında gene Doğu cephesine sürüldü. 1943 güzünde sarılık olduğu için askerden terhis edileceksen anlatıldığı politik fıkralar yüzünden dokuz ay hapse mahkûm oldu. Savaş bitince Hamburg'a dönerek, sürekli hasta olduğu halde bir tiyatrodan çalışmaya başladı. Hastalığı ilerleyince hastaneye kaldırıldı. 20 Kasım 1947'de, İsviçre'de, arkadaşlarının yardımıyla gittiği sanatoryumda öldü.

On yedi yaşında, ekspresyonist tarzda şiirlerle yazı hayatına atılan Borchert, Alman edebiyatının klasikleri arasında yer almasını sağlayan yapıtlarını, savaş sonrasında, sürekli olarak hastalıkla boğuştuğu iki yıla sığdırmak zorunda kaldı. Savaşın genç insanlarda uyandırdığı öfkeyi, umutsuzluğu tutkulu bir anlatımla kısa öykülerinde dile getirdi. Savaşın ve savaş sonrası dönemin bütün korkunçluğunu herhan-

gi bir yorum yapmadan, kısa, çarpıcı sahneler halinde sergiledi. *Draussen vor der Tür* (Kapıların Dışında) adlı oyununda, savaştan dönen insanın duyduğu acılara kayıtsız bir dünya karşısında kalışını anlattı. Ölümünden bir gün sonra Hamburg'da sahneye konulan bu oyun, II. Dünya Savaşı'ndan dönen insanın yazgısını dile getiren ilk Alman tiyatro oyunudur. Bütün yapıtlarında, "yurtsuz, bağızsız, mutsuz, kimsesiz, geleceği karanlık, sevmeye susamış, gençliğini yaşayamamış" bir kuşak diye nitelediği kuşağının tedirginliğini yansıttı.

• **YAPITLAR** Öykü: *An diesem Dienstag*, 1947, (Bu Salı); *Hundeblume*, 1947; *Die traurigen Geranien*, (ö.s.), 1962, ("Hüzünlü Sardunyalar"). Şiir: *Laterne, Nacht und Sterne*, 1946, (Fener, Gece ve Yıldızlar). **Oyun:** *Draussen vor der Tür*, 1947, (Kapıların Dışında).

BORDA, Jean Charles de (1733-1799)

Fransız matematikçi, fizikçi. Geliştirdiği araç ve yöntemlerle, hidrodinamik, astronomi ve geodezi alanlarında ölçüm tekniklerine katkısı olmuştur.

Jean Charles de Borda 4 Mayıs 1733'de Dax'da doğdu. La Flèche Koleji'nde okudu. Bir süre matematik öğretmenliği yaptıktan sonra askerliği seçerek önce istihkâm sınıfına, ardından da hafif süvari birliğine girdi. 1756'da yazdığı *Mémoire sur le Mouvement des Projectiles* ("Mermilerin Hareketi Üstüne Bir İnceleme") adlı yapıtıyla Bilim Akademisi'ne üye olarak alındı. 1760'lardan başlayarak, askerliğin yanı sıra akışkanların direnci, hidrolik çarklar ve astronomi araçları üzerine araştırmalar yaptı, bu konularda çeşitli yapıtlar yayımladı. 1775'te de Kanarya Adaları'nın kesin yerini saptamakla görevlendirildi. Bu amaçla, eskiden yer tayininde kullanılan manyetik yöntem yerine yeni astronomi yöntemlerinden yararlandı. 20 Şubat 1799'da Paris'te öldü.

Borda, başta yansıma dairesi ve sinyal tekrarlayıcı çember olmak üzere, astronomi ve geodezide kullanılan bir çok araç geliştirdi. 1792'de Paris'teki saniye sarkacının uzunluğunu belirledi ve sarkacın salınım periyodunu ölçmek için bir yöntem geliştirdi. Hidrodinamik alanında da sıvı ya da gaz sistemlerinin genişlemesine ilişkin, kendi adıyla anılan bir kuramı öne sürdü. Çıkış çapı sabit bir kaptan akan sıvının akışını hızlandıracak bir püskürtücü tasarladı.

Borda, J.B.J.Delambre ve P.Méchain ile (1744-1804) birlikte bir meridyen yayını ölçmek için kurulan komisyona katıldı ve yeni ağırlık ve ölçüm sistemlerine ilişkin çalışmalara önemli katkılarda bulundu. Temel uzunluk ölçüsü birimi olan metre, 1791'de kabul edilen tanımına göre, yer meridyeninin kırk milyonda biri uzunluğundaydı. Bu meridyenin uzunluğu ise J.Delambre ve P.Méchain'in geodezi ve astronomiye dayalı ölçümlerinden yararlanılarak hesaplanmıştı. 1799'da ilk standart metreyi yapan E.Lenoir (1744-1832) Borda'nın yönetiminde çalıştı. "Ar-

şiv metresi" adı verilen bu standart, 25 mm eninde ve 4 mm yüksekliğinde, iki ucu arasındaki uzaklığın uzunluk birimi olarak kabul edildiği platin bir çubuktu. Ne var ki daha sonraki çalışmalarda bu ilk standart metrenin, dünyanın şekli konusundaki verilerin doğru olmayışı ve geodezi ölçümlerinde önemli hatalar bulunması nedeniyle, yeniden üretilmeyeceği ortaya çıktı.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Memoire sur le Mouvement des Projectiles*, 1756, ("Mermilerin Hareketi Üzerine Bir İnceleme").

• **BAKINIZ:** DELAMBRE.

BORDAS-DEMOULIN, Jean Baptiste (1798-1859)

Fransız düşünür. Us ilkelerine dayanarak idea kavramına yeni bir yorum getirdi. Hristiyanlık'a bir ussal öğreti niteliği kazandırmaya çalıştı.

Bertine köyünde doğdu, Paris'te öldü. Küçük yaşta annesini yitiren Bordas'ı halası çok sıkı bir din eğitimiyle yetiştirdi. 15 yaşında Bergerac Koleji'ne gitti. Burada en çok matematik dalında başarılı oldu. Yükseköğrenim için Paris'e gönderildi (1819). Paris'te bir yandan felsefe okurken, bir yandan da bir kitapçı yanında, sonra da taşıtlarda denetleyici olarak çalıştı. Bir süre işsiz kaldı. Çok büyük güçlükler ve geçim sıkıntısı çekti. Siyasal Bilimler Akademisi'nden "Descartesçi Felsefe" konusunda ödül aldı (1840).

Bordas'ın felsefeye yaklaşımı De Bonald'ın ve Lemannais'nin irrasyonalizmi ile gelenekselciliğinden Hristiyan düşüncesini arındırma çabasıyla oldu.

Devrimle açılan siyasal özgürlükler çağıının, Hristiyanlık tarihinin bir dönemi olduğuna inandı. Bu nedenle Katolikliği ona bir tepki olarak ortaya çıkan kuruluşların etkisinden uzak tutmaya çalıştı.

Öğretisi Descartes'tan ve özellikle Platon'un "İdealar" kuramından etkilenmiştir. Ona göre idea, değişmezliği ve gerekliliği nedeniyle görüntüden kesin olarak ayrıdır. Düşünce, idea gibi kutsal ve değişmez varlığın görüntüsüdür. İdealar düşüncenin düzenleyici ilkeleridir. Bütün algılardan önce varolan düşünceler algıdan sonra da varlıklarını sürdürürler, bunlar ne yitirilir ne de kazanılır. İnsan kendi özünde gerçekleşen bir düşünce yansıması ile kutsal idea'ya katılır.

Platon, Plotinos ve Augustinus gibi bilgelere geliştirdikleri "idea" kuramı ile bağdaşan, onlardan beslenen bu görüş Bordas'ı yeni yorumlar bulmaya yöneltti. Ona göre "idea" konusunda Epikuros'un görüşü, "idea"yı duyu verileriyle özdeşleştirir. Aristoteles'te "idea" beyinle ilgili çalışmaların doğal bir ürünüdür, dolayısıyla fizyolojik bir kavramdır. Stoacı Zenon ise "idea" kavramından Tanrı ile insanı özdeşleştirmeyi anlamış gibidir.

Bordas, bu yorumu ile "idea" kavramını her türlü kuşkudan uzak, sağlam bir düşünce tabanına

oturtmak istemiştir.

Ruh, birbiriyle karışık kaynaşan ideaların oluşturduğu bir bütündür, bir "idealar toplamı"dır. Ruh kuran, onun özünü oluşturan varlık öğeleri idealar. Ruh kendi özünden başka olanı, kendi varlığının dışında kalanı kavrayamaz, ancak kendi kendini kavrayabilir. Ruh kendi özüne döndüğünde, kendi varlık alanının sınırları içine çekildiğinde, kendini kavrar. Bu nedenle ruhun kavradığı gene kendi varlığıdır. Ruhun taşıdığı bu özellik dolayısıyla insan için gerçek olan Tanrı için de gerçektir. Bu durum ruhun tanrısal niteliğinden kaynaklanır. Ruhun özünü kuran ideaların biri nicelik, öteki yetkinlik olmak üzere iki temel özelliği vardır. Nicelik sayıları, çokluğu belirleyen yaşamdır. Yetkinlik ise güç ve birliktir.

Bütün tikeller tümellerde gelişmeye elverişli bir öz, bir tohum olarak vardır. Tümel, bireysel özellikleri birbirinden ayırmaksızın, tikeli kendinde taşır. Bireyin evrensel bir varlık diye düşünülmesi söz konusu değildir. Bu nedenle tikel bir varlık olan birey tanrısal yüklemeleri taşımaktan, Tanrı'yı bir bütün olarak yansıtmaktan uzaktır. Birey yaratılmıştır, yaratılan bir varlığın yaratanla eş durumda bulunması olanaksızdır.

Sonsuzluk yalnız Tanrı için söz konusudur. Bireyler yaratıldıkları için sonsuz olamazlar. Ancak, yaratılmış varlık, kendisinde bulunan ve tanrısal bir özellik taşıyan us aracılığıyla sonsuzu kavrayabilir.

Birey toplumun kurucu ögesidir, bütün gelişmelerin, ilerlemelerin temelidir. Bu nedenle bireyi ya da bireyselliği ortadan kaldırmak, onu değersiz saymak Hristiyanlık'tan önceki ilkel topluluklara dönmektir. Hristiyanlık'ın dayandığı birey ile bireyselliği içeren toplumun tarih süreci içindeki gelişmesi, kendi varlığının özünü kavramasının doğal bir sonucudur. Bu nedenle, toplumda birey ya da bireysel olan yadsınamaz.

Bordas'ya göre Papa ve kilise kendilerini yenilemek, çağdaş uygarlık anlayışına göre düzenlemek zorundadır. Hristiyanlık bir boş inanlar yığını olmaktan kurtarılmalı, us ilkelerine dayalı bir biçime sokulmalıdır. Hristiyanlık'ın içine sonradan giren, usla, çelişkili, boş inançlardan arınma kaçınılmazdır. Bordas'ın düşünceleri kilise çevresinde olduğu gibi, ortaçağ anlayışına bağlı dinci filozoflar arasında da tepkiyle karşılanmış, kendisi Hristiyanlık'ın özünü bozmakla suçlanmıştır. Buna karşın etkisi büyük olmuştur.

• **YAPITLAR:** *La Cartesisme*, 1843 ("Descartesçilik"); *Melanges philosophiques et religieux*, 1846, ("Din ve Felsefe Yazıları"); *Les pouvoirs constitutifs de l'Eglise*, 1855, ("Kilisenin Kurucu Güçleri"); *Essai sur la Réforme Catholique*, 1856, ("Katolik Reformu Üzerine Deneme"); *Oeuvres posthumes*, (ö.s.), 1861.

• **KAYNAKLAR:** F. Huet, *Histoire de la vie et des ouvrages de Bordas-Demoulin*, 1861.

• **BAKINIZ:** DESCARTES.

BORDEN, Gail (1801-1874)

ABD'li mucit. Besinlerin ve özellikle sütün suyunu alarak uzun süre saklama yöntemi geliştirmiştir.

9 Kasım 1801'de New York Eyaleti'ndeki Norwich kentinde doğdu. 1821'de sağlık nedeniyle Mississippi'ye giderek öğretmen ve haritacı olarak yaşamını kazanmaya başladı. 1829'da Texas'a yerleşti. Bir süre çiftçilik ve hayvancılıkla uğraştıktan sonra gene haritacılığa döndü. 1833'ten Meksika istilasına kadar Texas Emlak Bürosu'nu yönetti. 1856'da kurduğu "New York Yoğunlaştırılmış Süt Şirketi", 1869'dan sonra "Borden Şirketi" adını aldı ve büyük bir sanayi imparatorluğuna dönüştü. 11 Ocak 1874'te Texas'ın Borden kentinde öldü.

1840'ların sonuna doğru Batı'da altın bulunmasının ardından, altın arayıcılarının dayanıklı besine olan gereksinimleri Borden'in aklına suyu alınmış et üretme düşüncesini getirdi. "Pemmican" adını verdiği kurutulmuş ve öğütülmüş etten yaptığı besin, 1851'de Londra'da düzenlenen ilk Dünya Fuarı'nda altın madalya aldı. Pemmican bir süre kutup denizi araştırmacıları ve altın arayıcıları tarafından kullanıldıysa da et stokçularının rekabeti nedeniyle, başlıca pazarı olması düşünülen orduya satılamadı. Bu nedenle Borden'in ilk şirketi 1853'te iflas etti. 1854'teyse bir süredir üzerinde çalışmalar yaptığı yoğunlaştırılmış süt projesinin patentini aldı. Süte, suyunun % 75'ini buharlaştırdıktan sonra şeker ekleyen Borden, bu süreci gerçekleştirmek için özel bir basınçlı kazan geliştirdi. 1861'den sonra, ABD'nin çoğu kentinde yoğunlaştırılmış süt üreten fabrikalar açıldı. Önceleri, İç Savaş sırasında orduda kullanılan bu süt ürünü askerler aracılığıyla sivil halka da tanıtıldı. Borden büyük ticari başarı kazanan bu buluşunda kullandığı yöntemleri geliştirerek, meyve suları, çay, kahve ve ıtsuyu özleri hazırladı. Besinlerdeki bozulmaya bakterilerin neden olduğunun henüz bilinmediği bir dönemde, dayanıklı besinler üretmeyi başaran Borden'in hemen hemen tüm buluşları değerini yitirmeden kullanılagelmiştir.

• KAYNAKLAR: J.B.Franz, *Gail Borden: Dairyman to a Nation*, 1951.

• BAKINIZ: APPERT, PASTEUR.

BORDEN, Robert Laird (1854-1937)

Kanadalı siyaset ve devlet adamı. Kanada'nın Milletler Cemiyeti'nde bağımsız bir üye olarak temsil edilmesini savunmuştur.

26 Haziran 1854'te Nova Scotia'da (Yeni İskoçya), Grand Pré'de doğdu. 10 Haziran 1937'de

Ottawa'da öldü. 15 yaşındayken öğrenimini yarıda bırakarak Matawan'da Glenwood Enstitüsü'nde öğretmen yardımcısı olarak çalışmaya başladı. Daha sonra hukuk eğitimi gördü. 1878'de Nova Scotia barosuna kabul edildi. Halifax ve Kentville'de bir süre avukatlık yaptıktan sonra 1889'da kendi hukuk bürosunu kurdu.

Muhafazakâr Parti Başkanı Sir Charles Tupper'la olan arkadaşlığı politikaya atılmasına neden oldu. 1896'da Halifax milletvekili olarak Avam Kamarası'na girdi. 1900'de Tupper, milletvekili seçilemeyince, parti yönetim kurulu Borden'ı geçici olarak başkanlığa önerdi. Bundan sonra uzun bir süre parti başkanlığını Borden yürüttü. 1904 ve 1908 seçimlerinde de Muhafazakârlar çoğunluğu sağlayamadı. 1911'de Laurier hükümetinin ABD ile bir antlaşma imzalaması, ulusal korumacılık politikasından yana olan işadamlarının muhalefetiyle karşılaştı. Bu da, 1911 seçimlerinde Muhafazakâr Parti'nin oy çoğunluğunu sağlayarak Borden başkanlığında bir hükümet kurmasına yol açtı.

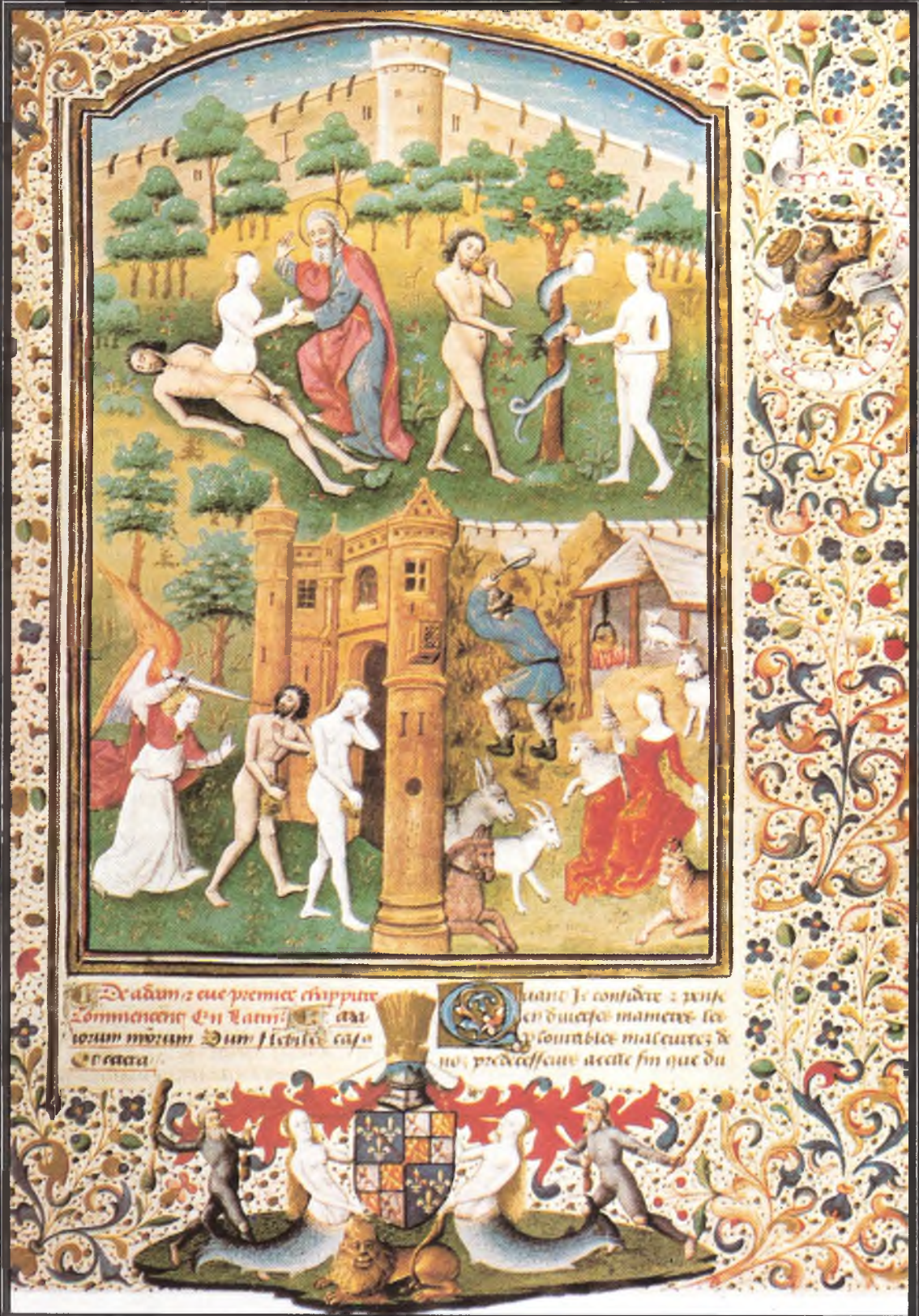
Borden hükümeti daha çok dış sorunlarla ilgilendi. I. Dünya Savaşı patlak verince, Fransız kökenli Kanadalı subayların önemli görevlere getirilmemesi, özellikle Fransızlar'ın çoğunlukta bulunduğu Quebec Eyaleti'nde huzursuzluk yarattı. Hükümet, yetersizlik, halktan kopukluk ve savaştan kazanç sağlamakta suçlandı.

1917 seçimlerinden sonra Borden İngiliz milletvekilleriyle karma bir hükümet kurdu. Kanada'nın yarım milyon gönüllüden oluşan ordusunu daha da güçlendirmek için zorunlu askerlik uygulamasını başlatan yasa tasarısını onaylatı. Müttefiklerin Sovyetler Birliği'ndeki iç savaşa karışma politikasını destekleyerek asker göndermeye hazır olduğunu bildirdi. Ancak kamuoyunun da etkisiyle 3.000 kişilik Kanada ordusu Vladivostok'tan geri çağrıldı.

Borden, 1919'da Winnipeg Genel Grevi'ni şiddetle bastırdı, işçileri ülkede kargaşalık çıkarmakla suçladı ve o sırada parlamentoda görüşülmekte olan ceza yasasında değişiklik yapan tasarının hızla onaylanmasını sağladı. 1920'de yerini Arthur Meighen'a bıraktı. 1921'de Washington Konferansı'nda Kanada delegesi olarak görev aldı ve 1930'da Milletler Cemiyeti'nde Kanada'yı temsil etti. 10 Haziran 1937'de Ottawa'da öldü.

Borden İngiliz politikasında Kanada'nın da etkinliği olması gerektiğini savunuyordu. Britanya'ya 35.000.000 dolar göndererek üç savaş gemisinin yapılmasına yardım etmesi Kanada'nın etkinliğini artırmak amacıyla yapılmıştı. I.Dünya Savaşı'nın ilk iki yılında İngiltere'nin uluslararası siyasi kararlarına Kanada'nın da katılması gerektiğini savundu. Ancak İngiliz başkanı David Lloyd George'un hükümeti kurmasından sonra Borden'a, Kanada'nın görüşlerini açıklaması için bir şans verildi. Versailles Antlaşması'nın imzalanması görüşmelerinde Borden, ABD Başkanı Woodrow Wilson'un 14 maddesini destekledi ve Britanya İmparatorluğu ile ABD'nin anlaşmalarının Kanada'nın yararına olduğunu savundu.

• YAPITLAR: *Canadian Constitutional Studies*, 1922, ("Kanada Anayasası Üzerine Çalışmalar"); *Canada in Commonwealth*, 1929, ("İngiliz Uluslar Topluluğu'nda Kanada"); *Memoirs*, (ö.s.), Henry Borden (yay.), 1938, ("Anılar").

Resim 140

Giovanni BOCCACCIO

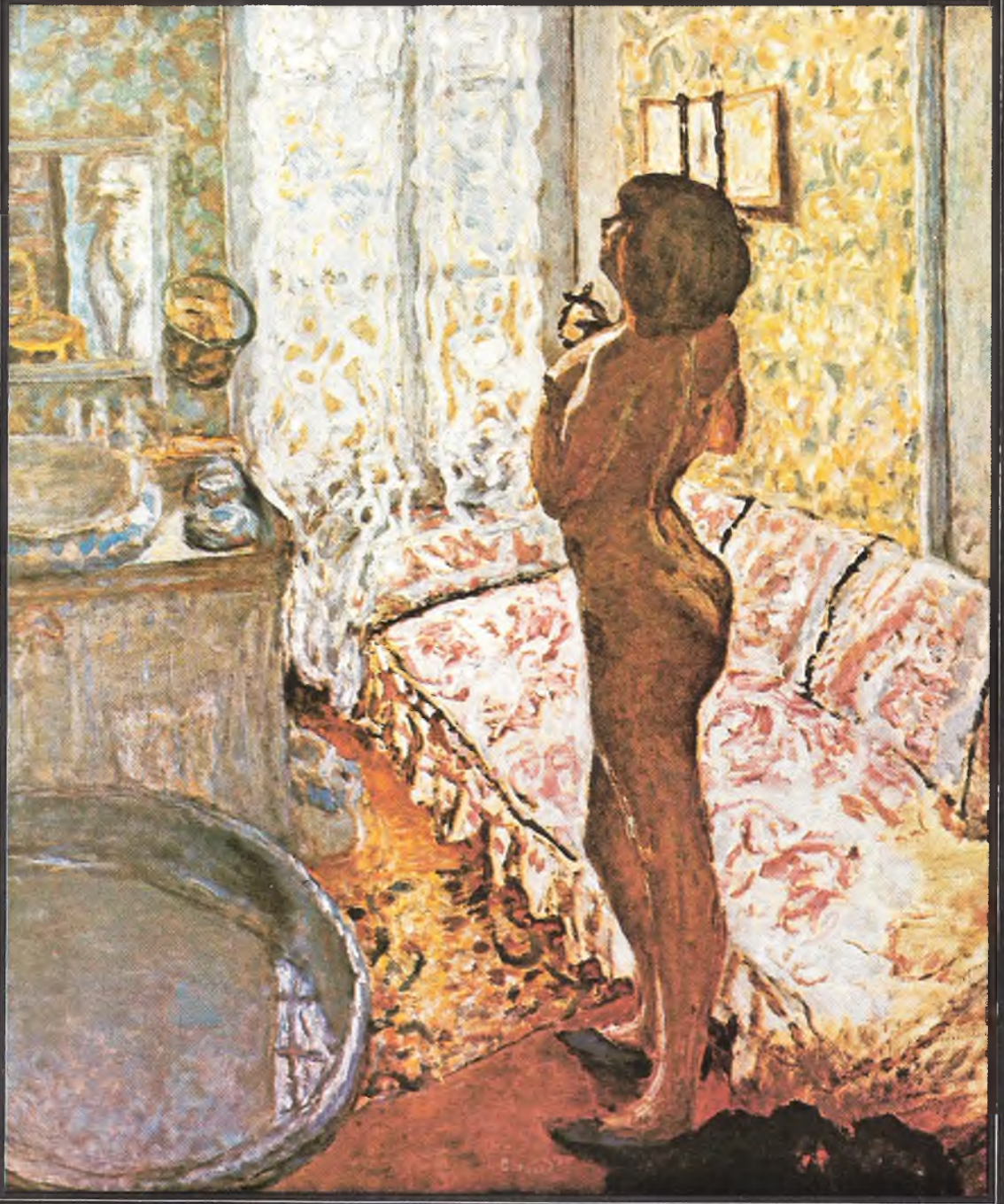
"Adem ve Havva" adlı yapıtından bir sayfa Condé Müzesi-Chantilly, FRANSA

Resim 147
Pierre BONNARD
"Kahvaltı"
Büyük Koleksiyonu
Zürich, İSVİÇRE

Resin 141
Umberto
BOCCIONI
"Atın
Durumları:
Vadalar"
Özel
Koleksiyon
New York,
ABD

Resim 146

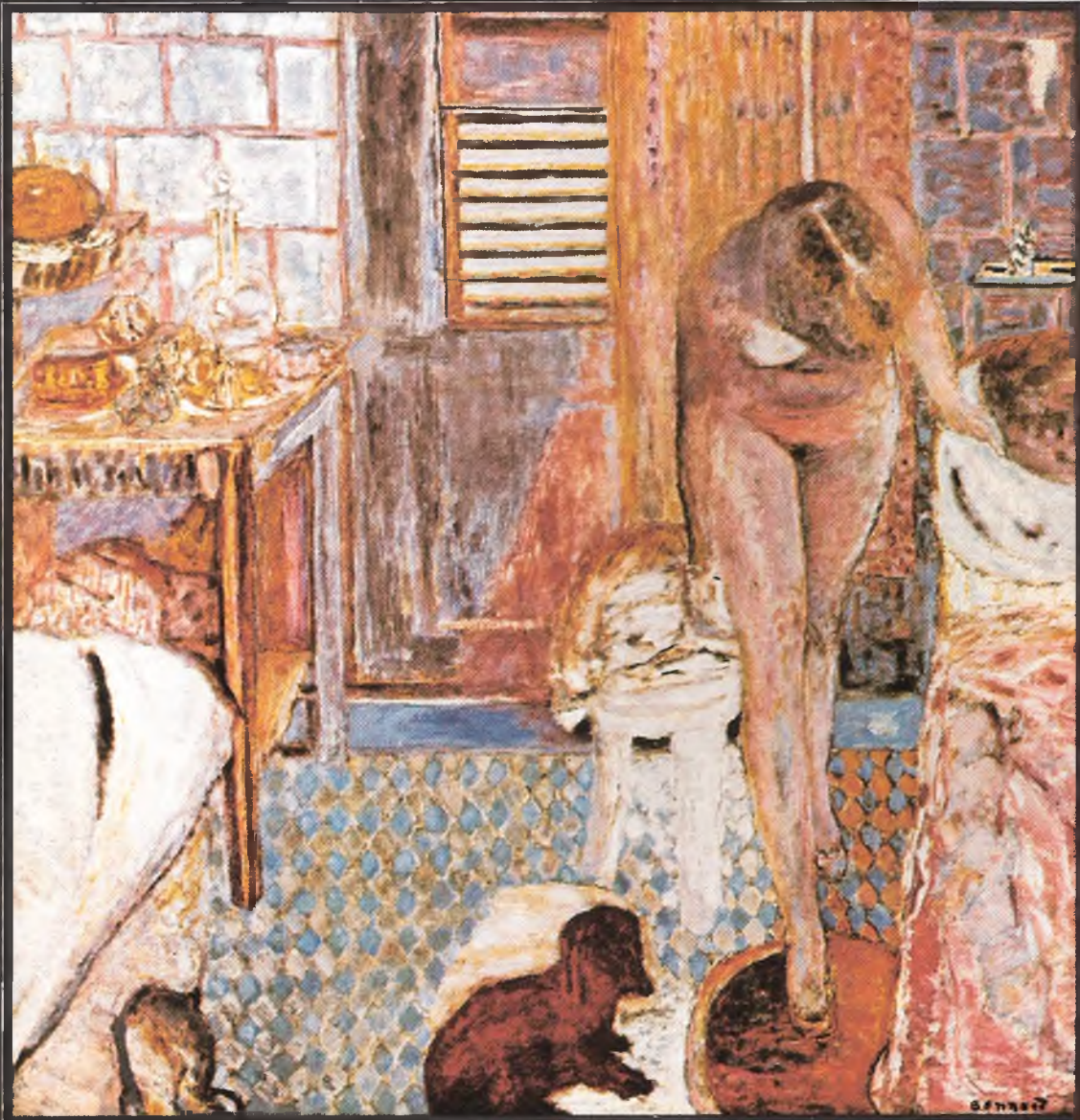
Pierre BONNARD

"Işıktaki Çıplak"

Kraliyet Güzel Sanatlar Müzeleri-Brüksel, BELÇİKA

Resin 142
Umberto
BOCCIONI
"Akta
Duruntları:
Gidenler"
Modern
Sanatlar
Müzesi
New York,
ABD

Resim 145
Pierre BONNARD
"Banyodan Çıkan Çıplak"
Özel Koleksiyon-New York, ABD

Resim 143
Giovanni Antonio BOLTRAFFIO
"Girolamo Casio'nun Portresi"

Resin 144
Richard Parkes
BONNINGTON
"Versailles du Havre"
Louvre Múzesi
Paris, FRANSA

ADAM spor kitapları:4

Futbolu bütün yönleriyle ele alan, resimler ve çizimlerle açıklayan, oyunun çeşitli öğelerini derinliğine inceleyen bir yapıt. Futboldaki bütün sistemler ve taktikler...

TÜRKİYE GENEL DAĞITIMI:

YADA Yayın - Dağıtım A.Ş.
Doktor Şevki Bey Sokak No: 6
Divanyolu, İstanbul Tel: 520 74 72

ANKARA DAĞITIMI:

YADA A.Ş. Ankara Şubesi
Konur Sokak No: 17/5
Kızılay, Ankara Tel: 18 90 99

İZMİR ve EGE DAĞITIMI:

DATIC A.Ş.
452. Sokak No: 5
Konak, İzmir Tel: 13 87 86

ANADOLU YAYINCILIK A.Ş. adına sahibi: Nazar BÜYÜM

Genel Yayın Yönetmeni : Oya KÖYMEN

Yazı İşleri Müdürü : Meltem ÖNEŞ

Teknik Yönetmen : Yavuz KÖSEMEN

Renkli Baskı : Ana Basım Sanayi A.Ş.

Çizim ve Resim : Milliyet Yayınevi A.Ş.

Dağıtım : Hürriyet Holding A.Ş.

Abone ve Her Türlü İstek Adresi :

YADA Dr. Şevki Bey Sokak, No: 6 Divanyolu

Cilt 2, Fasikül 18

19 Mart 1984

300 TL.